

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЧЕКМАРЬОВА ЛАРИСА ЮРІЇВНА

УДК 347.965.6

ДИСЕРТАЦІЯ

СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТА

Спеціальність 12.00.10 – судуострій; прокуратура та адвокатура
081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Л.Ю. Чекарьова

Науковий керівник
СВИДА Олексій Георгійович,
кандидат юридичних наук, доцент

Одеса – 2021

АНОТАЦІЯ

Чекмарьова Л.Ю. Страхування професійної відповідальності адвоката.

– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021.

Дисертація є першим у вітчизняній науці спеціальним системним дисертаційним дослідженням, в якому проаналізовано теоретико-правові і практичні проблеми запровадження страхування професійної відповідальності адвоката і шляхи його удосконалення, враховуючи останні тенденції розвитку українського законодавства. Розкрито місце і роль страхування професійної відповідальності адвоката в механізмові страхування. Аргументовано доцільність застосування поняття «професійна відповідальність адвоката» й запропоновано авторське визначення поняття «професійна відповідальність адвоката», під якою розуміється різновид професійної відповідальності і яка полягає у зазнанні адвокатом, у разі умисного чи недбалого невиконання або неналежного виконання ним своїх професійних обов’язків, несприятливих для себе наслідків у вигляді санкцій і заходів, спрямованих на відновлення порушених прав та інтересів клієнта та відшкодування йому завданої шкоди.

Охарактеризовано ознаки професійної відповідальності адвоката:

- 1) наявність спеціального суб’єкта професійної відповідальності – адвоката;
- 2) специфічний об’єкт відповідальності – умисне чи внаслідок недбалості невиконання або неналежне виконання адвокатом професійних обов’язків;
- 3) зазнання несприятливих для адвоката наслідків у вигляді санкцій – це обов’язок адвоката нести несприятливі для себе наслідки, що можуть мати вираження у притягненні до дисциплінарної відповідальності, відшкодуванні майнової шкоди клієнтові тощо;
- 4) спрямованість на відновлення порушених прав та інтересів клієнта;
- 5) повноваження притягувати адвоката до професійної відповідальності мають виключно органи адвокатського самоврядування, а саме кваліфікаційно-

дисциплінарна комісія адвокатури, щодо відшкодування майнової шкоди клієнтові, завданої ненаданням або неналежним наданням адвокатом професійної правничої допомоги, – суд (проте у разі запровадження страхування професійної відповідальності адвокатів є можливим встановлення й позасудового порядку виплати страхових виплат); 6) порядок та підстави притягнення адвоката до професійної відповідальності визначаються законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність та процесуальним законодавством.

Визначено, що страхування професійної відповідальності адвоката як вид страхування професійної відповідальності має на меті захистити майнові інтереси адвоката і майнові інтереси клієнта від невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, що виникають з договору про надання правової допомоги.

Доведено, що страхування професійної відповідальності адвоката має дуалістичну природу, оскільки може розглядатися і як гарантія адвокатської діяльності, і як гарантія захисту прав клієнта. Сформульовано визначальні риси страхування професійної відповідальності адвоката: 1) є спеціальним видом страхування професійної відповідальності з притаманними йому особливостями, пов'язаними з об'єктом страхування, умовами страхування та способом здійснення виплат; 2) правовідносини охоплюють адвоката, клієнта та страховика; 3) страхувальниками можуть бути адвокати, що здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, адвокатські бюро чи адвокатські об'єднання; 4) правовідносини між адвокатом та клієнтом виникають із договору про надання правової допомоги, а правовідносини між адвокатом та страховиком із договору страхування професійної відповідальності адвоката; 5) страховими випадками є невиконання або неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків при наданні професійної правничої допомоги; 6) виплати страхового відшкодування здійснюються за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати адвокатами страхових внесків.

Запропоновано критерії класифікації страхування професійної відповідальності адвоката на моделі за: 1) підставами волевиявлення

(добровільність чи обов'язковість, змішана система, яка поєднує в собі як обов'язкову, так і добровільну підставу волевиявлення); 2) правовою природою відповідальності [договірної та недоговірної (деліктної) відповідальності]; 3) страховими ризиками (пошкодження майна клієнта, порушення строків надання правничої допомоги, професійної некомпетентності, невиконання своїх професійних обов'язків); 4) організаційною формою діяльності страхувальника (адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання); 5) правовим статусом страховика (індивідуальне, колективне, самострахування); 6) правовим статусом клієнта (захистом майнових інтересів тільки конкретно визначеної особи чи захистом майнових інтересів необмеженого кола осіб); 7) механізму відшкодування шкоди (судовий, позасудовий чи змішаний порядок).

Запропоновано поняття «майновий захист за договором про надання правової допомоги», сутність якого полягає в тому, що майнові інтереси адвоката мають захищатися від юридичних претензій до нього про відшкодування клієнтам матеріальної шкоди, яку вони понесли в результаті невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків за рахунок страхування професійної відповідальності адвоката.

Обґрунтовано, що предметом більшості скарг на дії адвокатів є невиконання або неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, яких умовно можна поділити на чотири основні групи, а саме: 1) пошкодження майна клієнта (наприклад, пошкодження чи загублення документів клієнта, що були передані адвокату для надання правничої допомоги); 2) порушення строків надання правової допомоги (наприклад, невчасне подання апеляційної скарги, несвоєчасне подання процесуальних документів до державних органів і порушення цих строків тягне за собою застосування штрафів до клієнта) та обсягів її надання; 3) встановлення професійної некомпетентності (наприклад, надання консультації на основі уже нечинного законодавства, написання процесуальних документів, в яких мали місце грубі порушення норм законодавства); 4) уникнення виконання своїх професійних обов'язків

(наприклад, неявка в судові засідання, на слідчу дію, ненадання професійної правничої допомоги, передбаченої договором про надання правової допомоги).

Здійснено комплексне дослідження сутності кожного із структурних елементів договору страхування професійної відповідальності адвоката, а також розроблено ряд пропозицій і рекомендацій, спрямованих на усунення недоліків їх практичної реалізації. Обґрунтовано, що під невиконанням або неналежним виконанням адвокатом своїх професійних обов'язків (професійні помилки) слід розуміти: 1) пропуск процесуальних строків; 2) неправильне оформлення документів; 3) неповідомлення особи, якій відповідно до договору надається правова допомога, про наслідки вчинюваних юридичних дій, що призвели до заподіяння йому шкоди; 4) втрата або псування документів, отриманих адвокатом від клієнта для надання юридичної допомоги; 5) неправомірне розголошення відомостей, що становлять адвокатську таємницю; 6) неповне або неправильне консультування з правових питань; 7) недотримання вимог законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність при здійсненні представництва осіб та захистові від обвинувачення, що призвело до порушень прав клієнта та настання несприятливих наслідків для нього.

Доведено, що страхувальниками є адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання. Якщо адвокат є учасником адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання, або залучений для надання правничої допомоги бюро чи об'єднанням, то договір страхування, укладений цим бюро чи об'єднанням, забезпечує страхування його професійної відповідальності. Однак, якщо адвокат, залучений для надання правничої допомоги бюро чи об'єднанням, веде одночасно і самостійну діяльність, він повинен застрахувати свою професійну відповідальність, яку може понести у зв'язку із цією діяльністю.

Запропоновано механізм позасудового порядку виплати страхового відшкодування шкоди клієнтові, заподіяної внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків. Запропоновано створити при раді адвокатів регіону спеціальний комітет, до складу якого буде

обрано адвокатів для врегулювання питання позасудового порядку виплати страхового відшкодування. Визначено основні шляхи удосконалення законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність з метою запровадження страхування професійної відповідальності адвоката.

Визначено, що питання, пов'язані зі страхуванням професійної відповідальності адвоката, доцільно врегулювати не правилами страхування, що затверджуються окремими страховими компаніями, і навіть не нормами ЦК України, а розробленим Положенням про страхування професійної відповідальності адвоката, що встановлює єдині правила страхування професійної відповідальності адвокатів на території всієї України. Розроблено проект Положення про страхування професійної відповідальності адвоката, який повинен затверджуватися НААУ, і запропоновано проект Договору про страхування професійної відповідальності адвоката. Запропоновано зміни і доповнення до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Обґрунтовано доповнити Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» положенням щодо того, що після запровадження обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката, адвокат зобов'язаний застрахувати свою професійну відповідальність шляхом укладення договору страхування професійної відповідальності адвоката до початку зайняття адвокатською діяльністю. Предметом договору страхування професійної відповідальності адвоката є його майнові інтереси, що не суперечать закону і пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої адвокатом його клієнтові. Інші умови договору страхування професійної відповідальності адвоката визначаються у Положенні про страхування професійної відповідальності адвоката, що затверджується НААУ. Запропоновано відстрочити запровадження страхування професійної відповідальності адвоката на строк не більше п'яти років з моменту внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Розкрито практичне значення результатів дисертації та напрямки їх використання в науково-дослідній, правотворчій, навчально-методичній сферах.

Ключові слова: адвокат, адвокатура, гарантії адвокатської діяльності, професійна відповідальність, професійна відповідальність адвоката, страхування, страхування професійної відповідальності, страхування професійної відповідальності адвоката, моделі страхування професійної відповідальності адвоката.

SUMMARY

Chekmarova L.Yu. Insurance of professional liability of attorney. – Manuscript.

The thesis for obtaining the scientific degree of a Candidate of Law Sciences in the specialty 12.00.10 – judiciary; prosecution and advocacy). – National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2021.

The thesis is the first in the national science special system thesis, in which the thesis analyzes theoretical-legal and practical problems of introducing the professional liability insurance of attorney and ways of improving it, taking into account recent trends in the development of Ukrainian legislation. The place and role of the insurance of professional liability of attorney in the insurance mechanism were disclosed.

The expediency of using the construction «professional liability of attorney» is argued and the author's definition of «professional liability of attorney» is proposed to restore the violated rights and interests of the client.

The characteristics of professional liability of attorney are as follows: 1) the existence of a special subject of professional liability – an attorney; 2) specific object of liability - intentional or due to negligence failure or improper performance of professional duties by attorney; 3) suffering adverse consequences for the attorney in the form of sanctions - is the duty of the attorney to bear unfavorable consequences, which may take the form of disciplinary proceedings, compensation for property damage to the client, etc.; 4) focus on restoring the violated rights and interests of the client; 5) the authority to institute professional proceedings against attorney is exclusively vested in the bodies of attorneys' self-governance, namely the Bar's Qualification and Disciplinary

Commission for the compensation of material damage to the client; caused by the provision or improper provision of professional legal aid by an attorney - the court (however, if the professional liability insurance of attorney is introduced, it is possible to establish out-of-court arrangements for the payment of insurance payments) 6) the procedure and grounds for subjecting attorney to professional liability shall be determined by the legislation on the bar and advocacy and be the procedural law.

It has been determined that professional liability insurance of attorney as a form of professional liability insurance aims to protect the property interests of the attorney and the property interests of the client from non-performance or improper performance by the attorney of his professional duties, arising from a legal support contract.

It has been proven that insurance of professional liability of attorney has a dualistic nature, since it can be considered both as a guarantee of advocacy and as a guarantee of protection of the client's rights. The defining features of professional liability insurance of attorney are formulated: 1) is a special type of professional liability insurance with its peculiarities related to the object of insurance, terms of insurance and method of payment; 2) the legal relationship includes an attorney, a client and an insurer; 3) the insured may be attorneys who practice law individually, bar office or bar associations; 4) the legal relationship between the attorney and the client arises from the contract for the provision of legal assistance, and the legal relationship between the attorney and the insurer arises from the contract of professional liability insurance of attorney; 5) insured events are non-performance or improper performance by attorney of his / her professional duties in providing professional legal assistance; 6) payments of insurance compensation are made at the expense of monetary funds formed by payment of insurance premiums by attorneys.

The defining features of the professional liability insurance of attorney are formulated and the criteria for the classification of the professional liability insurance of attorney on a model are proposed: 1) grounds for expression of will (voluntary or obligatory, mixed system, which combines both obligatory and voluntary grounds for expression of will); 2) the legal nature of liability [contractual and non-contractual (tort) liability], 3) insurance risks (damage to the client's property, violation of the terms of

legal assistance, professional incompetence, failure to perform their professional duties); 4) the organizational form of the insured's activity (attorney who carries out advocacy activities individually, a bar office, a bar association); 5) legal status of the insurer (individual, collective, self-insurance); 6) the legal status of the client (protection of property interests of only a specific person or protection of property interests of an unlimited number of persons); 7) the mechanism of compensation for damage (judicial, extrajudicial or mixed procedure).

The concept of «property protection under a legal support contract» is proposed, the essence of which is that the property interests of the attorney are protected from legal claims against him for compensation of pecuniary damages to clients, which they have suffered as a result of the non-performance or improper performance of their professional duties by attorney through professional liability insurance of attorney.

It is substantiated that the subject of most complaints about the actions of attorneys is the failure or improper performance of their professional duties, which can be conditionally divided into four main groups, namely: 1) damage to the client's property, usually damage or loss of client documents transferred to attorney for legal aid); 2) violation of the terms of legal aid (for example, late submission of an appeal, late submission of procedural documents to state bodies and failure to comply with of these deadlines entails the application of fines to the client) and the scope of its provision; 3) establishment of professional incompetence (provision of advice on the basis of already invalid legislation, writing of procedural documents in which there were serious violations of the law); 4) avoidance of performance of the professional duties: failure to appear in court sessions, on investigative action, non-rendering of the professional legal aid provided by the contract on granting of legal aid).

A comprehensive study was carried out on the substance of each of the structural elements of the contract for professional liability insurance of attorney, and a number of positions and recommendations were developed with a view to eliminating shortcomings in their practical implementation. It is substantiated that the failure or improper performance of the attorney's professional duties (professional errors) should be understood as: 1) failure to observe procedural deadlines; 2) improper execution of

documents; 3) failure to notify the person who is provided with legal assistance in accordance with the contract, of the consequences of the legal actions that led to his harm; 4) loss or damage of documents received by the attorney from the client for legal assistance; 5) illegal disclosure of information constituting attorney-client confidentiality; 6) incomplete or incorrect legal advice; 7) non-compliance with the requirements of the bar and advocacy activities in the representation of persons and defense against charges, which has led to violations of the client's rights and the occurrence of adverse consequences for him.

It has been proved that the insured are attorneys who practice law individually, a bar office or bar association. If an attorney is a member of a bar office or bar association, or is engaged to provide legal assistance to a bar office or bar association, the insurance contract entered into by that bar office or bar association provides for his professional liability insurance. However, if an attorney engaged to provide legal assistance to a bar office or bar association is also self-employed, he or she must insure his or her professional liability, which may be incurred in connection with that activity.

A mechanism has been proposed for the out-of-court payment of insurance compensation to a client for injury caused by the non-performance or improper performance by attorney of his professional duties. It has been proposed to create a special committee at the regional bar council, to which attorneys will be elected to settle the issue of out-of-court payment of insurance claims. The main ways of improving legislation on the bar and on the practice of attorneys have been identified with a view to introducing the professional liability insurance of attorney.

It is determined that issues related to professional liability insurance of attorneys should be regulated not by insurance rules approved by individual insurance companies, nor by the norms of the Central Committee of Ukraine, but by the Regulation on Professional Liability Insurance of Attorneys, which establishes uniform rules for professional liability insurance throughout Ukraine. A draft Regulation on professional liability insurance of attorney has been drawn up, which must be approved by the UNBA (Ukrainian National Bar Association), and a draft Contract on professional liability

insurance of attorney has been proposed. Amendments and additions to the Law of Ukraine «On the Bar and Legal Practice» are proposed.

It is reasonable to supplement the Law of Ukraine «On the Bar and Legal Practice» with the provision that after the introduction of compulsory professional liability insurance, an attorney is obliged to insure his professional liability by concluding a contract of professional liability insurance before practicing law. The subject of the professional liability insurance of attorney contract is his property interests, which do not contradict the law and are related to the compensation of damage caused by the attorney to his client. Other conditions of the contract of professional liability insurance of attorney are defined in the Regulations on professional liability insurance of attorney, approved by UNBA. At the same time, it is proposed to postpone the introduction of professional liability insurance of attorney for a period not exceeding five years from the date of introduction the amendments to the Law of Ukraine «On the Bar and Legal Practice».

The practical significance of the results of the thesis and the directions in which they are to be used in research, law-making and educational and methodological fields is disclosed.

Keywords: attorney, advocacy, guarantees of advocacy, professional liability, professional liability of attorney, insurance, professional liability insurance, professional liability insurance of attorney, models of professional liability insurance of attorney.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових періодичних виданнях:

1. Чекмарьова Л.Ю. Перспективи розвитку страхування професійної відповідальності адвоката. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С. 258–263.

2. Чекмарьова Л.Ю. Договір страхування професійної відповідальності адвоката. *Jurnalul juridicnational: teorieş i practică*. № 2 (18). 2016. С. 112–115.

3. Чекмарьова Л.Ю. Професійна відповідальність адвоката: поняття та основні ознаки. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. С. 146–149.

4. Чекмарьова Л.Ю. Правова природа страхування професійної відповідальності адвоката. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». Вип. 6. Т. 3. 2017. С. 134–137.

5. Чекмарьова Л.Ю. Актуальні питання виплати страхового відшкодування за договором страхування професійної відповідальності адвоката. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 7. С. 190–195.

6. Чекмарьова Л.Ю. Моделі страхування професійної відповідальності адвоката. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 207–2013.

7. Чекмарьова Л.Ю. Актуальні питання класифікації моделей страхування професійної відповідальності адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». Т. 2. 2019. № 56. С. 139–143.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

8. Чекмарьова Л.Ю. Зарубіжний досвід страхування професійної відповідальності адвоката. *Адвокатура: минуле та сучасність: матеріали V Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 14 листоп. 2015. р.)* /уклад.: І.В. Гловюк, О.В. Малахова, Л.Ю. Чекмарьова; відп. за вип. М.М. Стоянов. Одеса: Юрид. л-ра, 2015. С. 273–275.

9. Чекмарьова Л.Ю. The insurance of professional activity of advocate: experience Federal Public of Germany. *Молодий вчений*. Спецвип. № 12.1 (27.1). 2015. С. 154–158.

10. Чекмарьова Л.Ю. Особливості договору страхування професійної відповідальності адвоката. *Scientia vincetis! Наукою переможемо*: матеріали 2-ї міжнар. наук.-практ. конф. «Нотаріат, адвокатура, суд, виконавче провадження: актуальні проблеми», присвяч. 5-річчю створення каф. нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури Київського національного університету ім. Тараса Шевченка / ред. кол.: С.Я. Фурса, О.О. Дерій, О.М. Нікітюк; упорядков. С.Я. Фурса, О.О. Дерій, О.М. Нікітюк, М.О. Рудковська. Київ: ЦУЛ, 2016. С. 205–207.

11. Чекмарьова Л.Ю. Die Berufshaftpflichtversicherung: die Erfahrung von Deutschland und von Österreich. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 трав. 2016 р.); у 2 т. Т. 2 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. л-ра, 2016. С. 162–164.

12. Чекмарьова Л.Ю. Юридична відповідальність адвоката як гарант захисту прав людини. *Адвокатура: минуле та сучасність*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 12 листоп. 2016 р.) [Електронний ресурс] / за заг. ред. Г.О. Ульянової; відп. за вип. М.М. Стоянов, Н.М. Бакаянова, І.В. Гловлюк; Одеса: Фенікс, 2016. С. 335–337. Режим доступу: goo.gl/RS8ip1 (дата звернення 14.11.2016).

13. Чекмарьова Л.Ю. Теоретичні проблеми професійної відповідальності адвоката. *Актуальні проблеми судового права*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. І.Є. Марочкина (м. Харків, 20 квіт. 2017 р.); у 2 т. Т. 1. / редкол.: Л.М. Москвич (голова) та ін. Харків: Право, 2017. С. 248–251.

14. Чекмарьова Л.Ю. Особливості цивільно-правової відповідальності адвоката: поняття та ознаки. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав.

2017 р.): у 2 т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2017. С. 185–187.

15. Чекмарьова Л.Ю. Особливості професійної відповідальності адвоката. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10 листоп. 2017 р.) / відп. ред. Н.М. Бакаянова, Є.С. Хижняк. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2017. С. 540–542.

16. Чекмарьова Л.Ю. Професійність та майновий захист як принципи адвокатської діяльності. *Актуальні проблеми судового права*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 квіт. 2018 р.) / редкол.: Л.М. Москвич (голова) та ін. Харків: Право, 2018. С. 161–163.

17. Чекмарьова Л.Ю. Обов'язкове страхування професійної відповідальності адвоката: доцільність запровадження. *Творчий шлях вченого: до 80-річчя професора В.В. Долежана*: матеріали круглого столу (м. Одеса, 04 трав. 2018 р.) / відп. ред. Н.М. Бакаянова. Одеса: Юрид. л-ра, 2018. С. 171–173.

18. Чекмарьова Л.Ю. Механізм виплати страхового відшкодування за договором страхування професійної відповідальності адвоката. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.): у 2 т. Т.2. / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2018. С. 143–145.

19. Чекмарьова Л.Ю. Моделі страхування професійної відповідальності адвоката: поняття та класифікація. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.): у 2 т. Т. 2. / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2019. С. 125–128.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТЕРМІНІВ.....	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТА.....	27
1.1. Страхування професійної відповідальності адвоката у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів.....	27
1.2. Методологія дослідження страхування професійної відповідальності адвоката.....	41
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТА.....	56
2.1. Генезис розвитку страхування професійної відповідальності адвоката в Україні.....	56
2.2. Поняття й загальна характеристика професійної відповідальності адвоката.....	69
2.3. Правова природа страхування професійної відповідальності адвоката як гарантія адвокатської діяльності.....	89
2.4. Моделі страхування професійної відповідальності адвоката в зарубіжних країнах.....	103
РОЗДІЛ 3. ДОГОВІРНІ ПРАВОВІДНОСИНИ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТА.....	123
3.1. Зміст договору страхування професійної відповідальності адвоката.....	123

3.2. Правовий статус сторін за договором страхування професійної відповідальності адвоката.....145

3.3. Механізм функціонування страхування професійної відповідальності адвоката.....157

ВИСНОВКИ.....165

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....169

ДОДАТКИ.....187

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТЕРМІНІВ

ВКДКА – Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури

Загальний кодекс – Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського співтовариства

КДКА регіону – кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури регіону

НААУ – Національна асоціація адвокатів України

п. – пункт

ПАЕ – Правила адвокатської етики

РАУ – Рада адвокатів України

ст. – стаття

ЦК України – Цивільний кодекс України

ч. – частина

ВСТУП

Актуальність теми. Успіх України на шляху формування демократичних засад певною мірою залежить від готовності української держави забезпечити відповідні гарантії захисту прав і свобод людини, серед яких провідне місце посідає забезпечення права на професійну правничу допомогу. Ефективна діяльність адвокатури є можливою лише завдяки високій професійній компетентності адвоката в межах відповідних стандартів діяльності адвокатури. Останні, у свою чергу, зумовили стрімкий розвиток законодавства та обговорення нагальних проблем в діяльності адвокатури. Одним із перспективних напрямів розвитку адвокатури є запровадження інституту страхування професійної відповідальності адвоката в Україні.

Сучасні цивілізовані країни зацікавлені у створенні ефективного механізму захисту майнових інтересів адвоката від претензій клієнтів та відшкодування шкоди клієнтові, завданої у результаті ненадання або неналежного надання професійної правничої допомоги адвокатом. Зважаючи на це, саме інститут страхування професійної відповідальності адвоката у цьому контексті уявляється найбільш перспективним.

У вітчизняних працях теоретиків та практиків страхування професійної діяльності адвоката комплексно не було досліджено. Не піддаючи сумніву вагомий внесок попередніх наукових розробок із зазначеного питання, все ж слід констатувати відсутність спеціальних монографічних праць, в яких було би здійснено узагальнене дослідження теоретико-правових та прикладних питань визначення правової природи цього виду страхування, його змісту, моделей, об'єктів, договору, механізму відшкодування майнової шкоди. Фрагментарний науково-практичний аналіз, як правило, поширювався на окремі аспекти страхування професійної відповідальності адвоката, зокрема питання щодо доцільності запровадження страхування професійної відповідальності адвоката, його обов'язковості чи добровільності, аналізу стосовно визначення професійної чи цивільно-правової відповідальності адвоката, аналізу

міжнародного досвіду страхування його професійної відповідальності. Отже, ступінь наукової розробки питань страхування професійної відповідальності адвоката залишається недостатнім, перебуває на початковій стадії, що зумовлює неоднозначне розуміння цього виду страхування, несформованість загальноприйнятих підходів до нього, дезорієнтує правотворчу та правозастосовну практику.

Отже, актуальність дисертаційного дослідження зумовлена необхідністю як узагальнених теоретичних розробок, так і вироблення практичних рекомендацій із впровадження у практику науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій щодо запровадження страхування професійної діяльності адвоката в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках науково-дослідної теми кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури «Правові аспекти судово-правової реформи», що пов'язана з планом наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011–2015 рр. «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U00671) та науково-дослідної теми кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури «Шляхи вирішення проблем судової влади, правоохоронних органів та адвокатури в умовах євроінтеграції України», що пов'язана з планом наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» на 2016–2020 рр. «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U01842). Тему затверджено на засіданні Вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» (№ 3 від 14 грудня 2015 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є дослідження теоретичних положень та вироблення обґрунтованих наукових пропозицій стосовно страхування професійної відповідальності адвоката.

Для досягнення мети дисертаційного дослідження було поставлено

завдання:

визначити стан наукових досліджень за темою дисертаційної роботи, розкрити його методологічні засади і предмет;

розкрити генезис розвитку страхування професійної відповідальності адвоката в Україні;

з'ясувати теоретичну основу професійної відповідальності адвоката;

визначити правову природу страхування професійної відповідальності адвоката;

охарактеризувати моделі страхування професійної відповідальності адвоката на досвіді зарубіжних країнах та визначити перспективи їх запровадження в Україні;

охарактеризувати елементи договору страхування професійної відповідальності адвоката (умови, суб'єкт, об'єкт);

визначити механізм виплати страхового відшкодування за договором страхування професійної відповідальності адвоката;

сформулювати пропозиції щодо удосконалення законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність та практики його застосування.

Об'єктом дисертаційного дослідження є адвокатура як явище правової дійсності.

Предметом дослідження є страхування професійної відповідальності адвоката.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є комплекс загальнофілософських, загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, коло яких обумовлено об'єктом та предметом дисертаційного дослідження. За допомогою універсального діалектичного методу досліджено проблеми запровадження страхування професійної відповідальності адвоката в усій їх складності та суперечливості, а також визначено шляхи розв'язання цих суперечностей у процесі подальшого удосконалення законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність [р.р. 1, 2, 3]. За допомогою історико-правового методу досліджено генезис розвитку

страхування професійної відповідальності адвоката в Україні [п. 2.1]. Порівняльно-правовий (компаративний) метод дозволив зіставити законодавство зарубіжних країн щодо страхування професійної відповідальності адвоката, проаналізувати існуючі моделі страхування у цій сфері [п. 2.4]. Звернення до логіко-правового методу дозволило дослідити зміст окремих норм законодавства щодо страхування професійної відповідальності адвоката, які стосуються теми дисертаційної роботи [р.р. 2, 3]. Застосування статистичного методу дозволило показати кількісні дані окремих аспектів діяльності адвокатури [п. 2.1]. За допомогою конкретно-соціологічного методу наукового пізнання проведено анкетування серед адвокатів та з'ясовано їх думку стосовно актуальних проблем страхування професійної відповідальності адвоката [р.р. 2, 3], тоді як метод теоретичного моделювання дав змогу узагальнити насамперед результати проведеного серед адвокатів анкетування та на цій основі визначити напрями удосконалення чинного законодавства в контексті дослідження [р.р. 2, 3]. Використано й інші методи наукового пізнання у їх взаємозв'язку та взаємозалежності, що було спрямовано на забезпечення всебічності, повноти, обґрунтованості й достовірності висновків і пропозицій автора.

Теоретичною основою дисертації стали праці таких вітчизняних і зарубіжних науковців у сфері адвокатури, судових та правоохоронних органів, філософії права, теорії держави і права, конституційного, цивільного, господарського, адміністративного процесуального права та інших галузей, як: М.Р. Аракелян, Н.М. Бакаянова, А.В. Біцай, А.М. Бірюкова, Й.Л. Бронз, Т.В. Варфоломеева, Т.Б. Вільчик, О.М. Вінник, Л.О. Волошина, В.А. Гвоздій, С.Д. Гусарєв, І.О. Дзера, В.В. Долежан, В.В. Заборовський, А.П. Задніпровський, І.І. Задоя, Я.П. Зейкан, В.О. Іваницький, А.В. Іванцова, К.Ю. Кармазіна, С.В. Ківалов, М.В. Кравченко, Д.В. Кухнюк, А.В. Кухар, Н.О. Обловацька, П.В. Павліш, М.А. Погорецький, Ю.Є. Полянський, С.В. Прилуцький, М.В. Руденко, О.Г. Свида, К.М. Северин, О.Д. Святоцький, В.О. Святоцька, О.В. Синєокий, М.М. Стефанчук, Л.В. Тацій, О.А. Файєр, Д.П. Фіолевський,

С.Я. Фурса, М.Ю. Фурсова, П.В. Хотенець, О.З. Хотинська-Нор, О.В. Щербанюк, О.Г. Яновська та ін.

Нормативну базу дослідження становлять законодавство України та законодавства ряду зарубіжних країн (Австрії, Бельгії, Білорусі, Великої Британії, Італії, Німеччини, Польщі, Росії, США, Франції, Чехії, Швейцарії та ін.), міжнародні нормативно-правові акти, які стали частиною національного законодавства, інші нормативно-правові акти.

Емпіричною основою дослідження є: аналітичні узагальнення та статистичні дані Американської асоціації юристів (АВА), НАУУ, ВКДКА, матеріали КДКА Одеської області, КДКА Київської області, матеріали судової практики, а також проекти законів про адвокатуру та адвокатську діяльність та узагальнені дані анкетування серед адвокатів.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота є першим вітчизняним монографічним дослідженням страхування професійної відповідальності адвоката. На підставі дослідження зроблено нові наукові висновки щодо страхування професійної відповідальності адвоката, сформульовано пропозиції стосовно внесення змін до законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Новизна наукового дослідження втілена у таких нових наукових положеннях, що виносяться на захист:

уперше:

визначено, що страхування професійної відповідальності адвоката як вид страхування професійної відповідальності має на меті захист майнових інтересів адвоката та майнових інтересів клієнта від невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, що впливають із договору про надання правової допомоги;

доведено, що страхування професійної відповідальності адвоката має дуалістичну природу, оскільки може розглядатись і як гарантія адвокатської діяльності, і як гарантія захисту прав клієнта;

сформульовано визначальні риси страхування професійної

відповідальності адвоката: 1) є спеціальним видом страхування професійної відповідальності з притаманними йому особливостями, пов'язаними з об'єктом страхування, умовами страхування та способом здійснення виплат; 2) правовідносини охоплюють адвоката, клієнта та страховика; 3) страхувальниками можуть бути адвокати, що здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, адвокатські бюро чи адвокатські об'єднання; 4) правовідносини між адвокатом та клієнтом виникають із договору про надання правової допомоги, а правовідносини між адвокатом та страховиком – із договору страхування професійної відповідальності адвоката; 5) страховими випадками є невиконання або неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків при наданні професійної правничої допомоги; 6) виплати страхового відшкодування здійснюються за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати адвокатами страхових внесків;

аргументовано визначити утримувачем загального грошового фонду, що формується за рахунок страхових відрахувань адвокатів, Національну асоціацію адвокатів України;

запропоновано визначення поняття «майновий захист за договором про надання правової допомоги», сутність якого полягає в тому, що майнові інтереси адвоката мають захищатися від юридичних претензій до нього про відшкодування клієнтам матеріальної шкоди, якої вони понесли в результаті невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків за рахунок страхування професійної відповідальності адвоката;

розроблено проект Положення про страхування професійної відповідальності адвоката, що має затверджуватися НААУ, та запропоновано проект Договору про страхування професійної відповідальності адвоката;

запропоновано механізм позасудового порядку виплати страхового відшкодування шкоди клієнтові, завданої внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків;

удосконалено:

поняття «професійна відповідальність адвоката», під якою розуміється

різновид професійної відповідальності і яка полягає у зазнанні адвокатом, у разі умисного чи недбалого невиконання або неналежного виконання ним своїх професійних обов'язків, несприятливих для себе наслідків у вигляді санкцій і заходів, спрямованих на відновлення порушених прав та інтересів клієнта та відшкодування йому завданої шкоди;

моделі страхування професійної відповідальності адвоката за:

- 1) підставами волевиявлення (добровільність чи обов'язковість, змішана система, яка поєднує в собі як обов'язкову, так і добровільну підставу волевиявлення);
- 2) правовою природою відповідальності [договірної та недоговірної (деліктної) відповідальності],
- 3) страховими ризиками (пошкодження майна клієнта, порушення строків надання правничої допомоги, професійної некомпетентності, невиконання своїх професійних обов'язків);
- 4) організаційною формою діяльності страхувальника (адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання);
- 5) правовим статусом страховика (індивідуальне, колективне, самострахування);
- 6) правовим статусом клієнта (захистом майнових інтересів тільки конкретно визначеної особи чи захистом майнових інтересів необмеженого кола осіб);
- 7) механізму відшкодування шкоди (судовий, позасудовий чи змішаний порядок);

набули подальшого розвитку:

теза щодо необхідності поетапного запровадження страхування професійної відповідальності адвоката: на першому етапові – добровільного страхування, з метою визначення ефективності його реалізації в Україні і лише згодом, після усунення недоліків, виявлених у ході правозастосування – обов'язкового страхування;

обґрунтування основних шляхів удосконалення законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність з метою запровадження страхування професійної відповідальності адвоката;

запропоновано зміни та доповнення до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Закону України «Про страхування».

Наукове та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки, положення, пропозиції та рекомендації, маючи і науково-теоретичний, і прикладний інтерес, можуть бути використаними у:

науково-дослідній сфері – як теоретична основа для подальших наукових досліджень, присвячених проблематиці удосконалення страхування професійної відповідальності адвоката, а також інших проблем адвокатської діяльності;

правотворчій діяльності – як для внесення змін та доповнень до норм Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», процесуальних кодексів та інших правових актів, що регламентують професійну діяльність адвоката, так і для подальшого удосконалення Правил адвокатської етики;

правозастосовній діяльності – у професійній діяльності адвоката, а також у практичній діяльності органів адвокатського самоврядування;

навчально-методичній діяльності – при викладанні в навчальних закладах дисциплін: «Адвокатура України», «Історія адвокатури», «Адвокатська етика», «Адвокатура в системі надання безоплатної правової допомоги», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію обговорено та схвалено на засіданні кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія».

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження було обговорено на: V Міжнародній науково-практичній конференції «Адвокатура: минуле та сучасність» (м. Одеса, 14 листопада 2015 р.); 2-й Міжнародній науково-практичній конференції «Нотаріат, адвокатура, суд, виконавче провадження: актуальні проблеми», присвяченій 5-річчю створення кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури Київського національного університету імені Тараса Шевченка «*Sciencia vincemus! Наукою переможемо*» (м. Київ, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та

інституційні механізми забезпечення сталого розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.); VI Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Адвокатура: минуле та сучасність» (м. Одеса, 12 листопада 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті проф. І.Є. Марочкіна «Актуальні проблеми судового права» (м. Харків, 20 квітня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (м. Одеса, 19 травня 2017 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє» (м. Одеса, 10 листопада 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми судового права» (м. Харків, 23 квітня 2018 р.); круглому столі «Творчий шлях вченого: до 80-річчя професора В.В. Долежана» (м. Одеса, 04 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 травня 2019 р.).

Публікації. Основні теоретичні і практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження висвітлено у 19 опублікованих роботах, зокрема 7 наукових статтях, яких опубліковано у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 1 статті – у науковому періодичному виданні іншої держави, 11 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура дисертації відображає логіку і послідовність наукового дослідження та зумовлена його предметом, метою і завданнями. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 210 сторінок, із них основного тексту – 168 сторінок. Список використаних джерел налічує 235 найменувань і розміщений на 18 сторінках, додатки викладено на 24 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТА

1.1. Страхування професійної відповідальності адвоката у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів

Перед Україною із самого моменту проголошення незалежності постало важливе завдання щодо побудови сучасної цивілізованої правової держави, виходячи з ідеї пріоритету прав людини і громадянина. Весь період становлення української держави пов'язаний із стрімким розвитком суспільних відносин, перманентним удосконаленням законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність. Відносно нещодавно, 30 вересня 2016 р., набули чинності зміни до Конституції України в частині правосуддя, відповідно до яких Основний Закон було доповнено ст. 131² Конституції України [84]. Відповідно до вказаної статті встановлюється так звана адвокатська монополія, що означає «Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення» (ч. 4 ст. 131² Конституції України). Водночас передбачено, що «Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена» (ч. 5 ст. 131² Конституції України).

Потреба захисту прав та інтересів осіб у найрізноманітніших сферах правовідносин зумовила значний престиж адвокатської професії, а це, у свою чергу, обумовило стабільне зростання кількості адвокатів. Так, якщо станом на грудень 2012 р. в Україні було 12 347 адвокатів, станом на грудень 2016 р. – 39 107 адвокатів [66], на грудень 2019 р. – 53 760 адвокатів [67].

Таким чином, можна побачити тенденцію, що запровадження указаних

конституційних змін зумовило суттєве збільшення кількості адвокатів, а отже, навіть суто виходячи з теорії вірогідності, підвищується й імовірність завдання шкоди адвокатом клієнтові. Вказане значною мірою актуалізує питання щодо запровадження страхування професійної відповідальності адвоката, а отже, ця проблематика потребує аналізу існуючого наукового доробку.

Отже, у зв'язку із зростанням інтересу суспільства до адвокатської корпорації, до розвитку адвокатури, зокрема відповідальності адвоката за неналежне виконання ним своїх професійних обов'язків, появою останнім часом, а саме в 2013-2019 рр., дисертаційних досліджень за спеціальністю 12.00.10 «Судоустрій, прокуратура та адвокатура», слід розширити основні напрями дослідження у сфері адвокатури.

Без використання історичного методу наукового пізнання неможливо розкрити жодне з питань адвокатури. До адвокатів-істориків першої хвилі можна віднести Є.В. Васьковського, який у праці «Організація адвокатури» (1893), досліджуючи природу адвокатури, зазначав: «В інтересах правосуддя надзвичайно важливо, щоб адвокати, виступаючи в суді захисниками сторін, не зловживали своїми знаннями, не сповільнювали, а прискорювали здійснення правосуддя, були не ворогами, а союзниками суду» [25, с. 5-6]. У свою чергу, А.М. Стоянов, у праці «Історія адвокатури [у давніх народів]» (1869) зазначав, що «Адвокат на кожному кроці зустрічає суспільне зло, яке майже завжди пов'язане з егоїстичними інтересами окремих осіб, цілих класів або корпорацій. Відмова від захисту подібних інтересів значно полегшується, коли адвокат має за собою численне, сильне та незалежне товариство із людей одного заняття. Якщо ж своя воля або необхідність віддасть в руки справу, небезпечну для безкорисливості або гідності захисника, – тоді товарищам легше взяти: на скільки встояв адвокат проти спокуси» [180, с. 136]. Отже, вже наприкінці XIX ст. науковцем було зроблено висновок щодо потреби об'єднання адвокатів в одну корпорацію, що значною мірою полегшує захист їх професійних прав, проте, з іншого боку, взмозі забезпечити контроль за діяльністю адвоката з боку адвокатського співтовариства.

Досліджувалися питання становлення адвокатури і в багатьох сучасних працях, серед яких можна виокремити роботи І.Ю. Гловацького «Українські адвокати Східної Галичини як захисники у кримінальних справах по обвинуваченню у вчиненні політичних злочинів у міжвоєнний період (1918–1939 рр.)» (2006) [43], В.О. Святоцької «Інститут адвокатури України: становлення та розвиток» (2010) [167], А.Ю. Бойчука «Інститут адвокатури на західноукраїнських землях другої половини XIX – початку XX ст. (на матеріалах Галичини)» (2011) [21] А.В. Меланчук «Адвокатура в Російській імперії і сучасній Україні (порівняльно-правовий аналіз)» (2014) [103] та інших авторів.

До сучасних авторів, які досліджували тематику організації адвокатури, можна віднести: О.Д. Святоцького та В.В. Медведчука «Адвокатура: історія і сучасність» (1997) [4], Д.П. Фіолевського «Адвокатура» (2007) [209], Я.П. Зейкана «Адвокат: навички професії» (2008) [68], О.В. Синєокого «Адвокатура як інститут правової допомоги і захисту: новий курс адвокатського права і адвокатської криміналістики» (2012) [172], А.В. Молдована та Т.М. Тилика «Адвокатура України» (2013) [109], І.Є. Марочкіна «Організація роботи адвокатури в Україні» (2014) [140], С.С. Калинюка «Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект» (2015) [74], та інших авторів.

Значного внеску у розвиток вітчизняної теорії адвокатури зроблено у докторських дисертаціях Т.Б. Вільчик «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України» (2016) [32] та Н.М. Бакаянної «Функціональні та організаційні основи адвокатури України» (2017) [9], С.О. Іваницького «Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система» (2017) [72], В.В. Заборовського «Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні» (2017) [58], М.Р. Аракеляна «Концептуальні засади правозахисної діяльності адвокатури» (2019 р.) [8], А.М. Бірюкової «Концептуальні засади

правозахисної діяльності адвокатури» (2019) [17] тощо.

Н.М. Бакаянова, досліджуючи питання щодо цивільно-правової відповідальності адвоката, вказала, що «слід погодитися з пропозиціями щодо запровадження в Україні обов'язкового страхуванням цивільно-правової відповідальності адвоката. Таке страхування, на думку вченої, яка може бути виключно позитивно сприйнята, є однією з передумов незалежності адвоката, неможливості впливу на нього через ймовірну помилку та загалом відповідає не лише його інтересам, а й інтересам його клієнтів, які одержать відшкодування» [10, с. 271].

Звертаючись до питання цивільно-правової відповідальності адвоката, В.В. Заборовський дійшов висновку, що «за жодних умов винесення рішення не на користь клієнта, якщо при цьому адвокатом не було порушено його професійних обов'язків, не повинно розглядатися як надання правової допомоги неналежним чином, оскільки «не негативний результат, а непрофесіоналізм повинен бути реальним приводом для стягнення збитків», а також запропонував використати американський досвід страхування професійної відповідальності (у тому числі й адвоката), який передбачає систему страхування помилок й упущень (Errors and Omissions («E&O») insurance). При цьому цікавою є пропозиція автора щодо потреби розроблення Стандартів професійної діяльності українського адвоката, які б стали основою при розробленні типових правил страхування цивільно-правової відповідальності адвоката» [58, с. 374-375].

На дисертаційному рівні розглядалися правові гарантії діяльності адвоката-захисника у кримінальному процесі (О.Г. Яновська, 1997) [228], висвітлювались питання використання адвокатом-захисником психологічних знань у кримінальному процесі (В.В. Бедь, 1999 р.) [12]; етичні основи діяльності адвоката-захисника (Н.М. Таварткіладзе, 2003 р.) [185]; питання реалізації конституційного права особи на правову допомогу на досудових стадіях кримінального процесу (Т.В. Омельченко, 2004 р.) [139]; питання забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист

(А.М. Бірюкова, 2006 р.) [16]; питання здійснення адвокатом захисту на стадії апеляційного перегляду рішень суду першої інстанції (О.В. Острогляд, 2007 р.) [142]; правові, теоретичні і прикладні проблеми функцій захисту в кримінальному судочинстві України (В.О. Попелюшко, 2009 р.) [149]; питання організації безкоштовної правової допомоги в Україні (Є.Ю. Бова, 2009 р.) [45]; особливості участі адвоката-захисника в суді першої інстанції в кримінальному процесі України (В.Г. Андрусів, 2010 р.) [7]; правові, етичні, логічні та мовні проблеми судових промов адвоката-захисника в кримінальному судочинстві України (Р.С. Кацавець, 2010 р.) [76]; правові аспекти діяльності адвоката в кримінальному процесі (П.В. Кучевський, 2011 р.) [96] та ін. [53].

На сучасному етапові вітчизняними науковцями здійснювалися також дослідження забезпечення правової допомоги адвокатом в Україні (Н.В. Хмелевська, 2013) [212], інституту адвокатської таємниці (С.М. Логінова, 2002) [100], правозахисної ролі адвокатури (А.В. Козьмініх, 2008) [83], юридичної природа адвокатури (Л.В. Тацій, 2008) [186], організаційних форм адвокатської діяльності (А.В. Іванцова, 2010) [73].

Серед цих робіт варто звернути увагу на працю С.М. Логінової, яка відстоює думку, що «саме розмір шкоди (збитків), завданої клієнтові розголошенням адвокатом відомостей, що становлять предмет адвокатської таємниці, має бути визначальним при визначенні питання про його притягнення до юридичної відповідальності» [100].

Сучасні дослідження проблематики професійної відповідальності адвоката ґрунтуються на здобутках загальнотеоретичної юриспруденції. Заслужовують на увагу такі вітчизняні праці: «Загальнотеоретична юриспруденція: навчальний курс» (за заг. ред. Ю.М. Оборотова, 2011 р.) [136], «Теорія держави та права» (Ю.М. Оборотов, Н.М. Крестовська, А.Ф. Крижановський, Л.Г. Матвєєва, 2011 р.) [91], «Креативність загальнотеоретичної юриспруденції» (Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко, А.Ф. Крижановський та ін., 2015 р.) [90].

Слід також звернути увагу на такі вітчизняні монографічні праці: «Філософська-правове розуміння відповідальності людини» (В.К. Грищук, 2012 р.) [52]; «Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення» (за ред. Ю.В. Бауліна, 2013 р.) [225]; «Проблеми правової відповідальності» (за ред. В.Я. Тація, А.П. Гетьмана, В.І. Борисової, 2014 р.) [41]; «Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія» (за заг. ред. І.А. Безклубого, 2014 р.) [30] та «Юридична відповідальність суддів: питання теорії і практики» (О.М. Овчаренко, 2018 р.) [137]. Окремо досліджувалися й питання дисциплінарної відповідальності адвокатів (Т.С. Коваленко, 2010 р.) [81].

Проблематика необхідності запровадження страхування професійної відповідальності адвоката набула значної актуальності із запровадженням монополії адвокатури (хоча у цьому питанні найближчим часом очікується крок назад) та укладенням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої [196], і залишається однією з активно досліджуваних тем у сфері адвокатури. Сучасна концепція запровадження страхування професійної відповідальності адвоката враховує численні теоретичні та практичні здобутки науковців та практиків. Особлива важливість таких досліджень проявилась упродовж 2015–2018 рр. – за часів збільшення адвокатської спільноти та запровадження у зв'язку із запровадженням монополії адвокатури та у зв'язку із цим збільшенням випадків завдання майнової шкоди адвокатами своїм клієнтам, що можна визначити під час аналізу статистики з матеріалів дисциплінарних справ ВКДКА та КДКА Одеської області щодо притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності за невиконання або неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків. Досить активно предметом таких досліджень ставали питання віднесення цього виду страхування до професійної або цивільно-правової відповідальності, обов'язковості або добровільності запровадження. Проте питання страхування професійної відповідальності адвоката як цілісного

елемента громадянського суспільства не повною мірою розкрито у наукових дослідженнях.

Окремі аспекти страхування професійної відповідальності було досліджено у своїх дисертаційних роботах такими дослідниками, як О.А. Файер «Страхування професійної відповідальності: цивільно-правовий аспект» (2011) [201], П.В. Павліш «Договір про надання юридичної допомоги за законодавством України» (2016) [144].

Так, О.А. Файер стверджує, що «виходячи з аналізу чинного законодавства України, особою, яка здійснює професійну діяльність та є суб'єктом професійної відповідальності і потенційним страхувальником за договором страхування професійної відповідальності, може бути фізична особа, фізична особа-підприємець або юридична особа. ... Згідно з вимогами чинного законодавства України професійну діяльність можуть здійснювати особи, які відповідають певним професійним вимогам, але за умови наявності державної реєстрації, а у випадках, передбачених законом, додатково ще й документа на право здійснення окремого виду професійної діяльності (ліцензії, свідоцтва, сертифіката тощо). На цій підставі науковцем робиться висновок щодо того, що без державної реєстрації особа не має права бути страхувальником у договорі страхування професійної відповідальності» [201, с. 8].

Проте, з приводу зазначеного, маємо сказати, що авторка не врахувала особливостей здійснення адвокатської діяльності та її незалежної природи від органів державної влади, а отже, для здійснення адвокатської діяльності насамперед визначальне значення має не державна реєстрація, яка нам тут уявляється похідною, а отримання свідоцтва про право на здійснення адвокатської діяльності та внесення відомостей про особу до Єдиного реєстру адвокатів.

На дисертаційному рівні питання страхування професійної відповідальності адвоката досліджувалися у контексті визначення і закріплення в законодавстві принципу професійності адвокатської діяльності та принципу відповідальності адвокатської діяльності К.М. Севериним «Принципи

адвокатської діяльності» (2015) [168]. Так, К.М. Северин під принципом професійності адвокатської діяльності вбачає за доцільне розуміти засадничу вимогу всебічного, комплексного знання та розуміння теорії, нормативно-правового регулювання адвокатської діяльності, здатність їх ефективно застосувати відповідно до приписів закону [168, с. 76]. Та під принципом відповідальності адвокатської діяльності він розуміє ініціативну реалізацію повноважень адвоката із цілковитим усвідомленням можливості рушійного впливу щодо зміни суспільних відносин, долі конкретних осіб та з готовністю нести моральну, дисциплінарну, адміністративну, цивільну, кримінальну відповідальність за наслідки власних дій [168, с. 77-78].

Зміст принципу професійної компетентності досліджував у своєму дисертаційному дослідженні С.О. Іваницький («Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система» (2017) [71]. Зокрема, науковець надав визначення принципів професійної компетентності адвоката – «це сукупність положень, що встановлюють перелік й механізм набуття та підтримання знань, вмінь та практичних навичок, ділових та морально-етичних якостей та вимог, які визначають здатність особи успішно здійснювати адвокатську діяльність» [71, с. 261].

Заслуговує на увагу дисертаційне дослідження А.В. Біцай «Організаційно-правові засади участі адвоката в медіації» (2015) [20], в якому присвячено окремий розділ професійної відповідальності адвоката-медіатора. Так, автором було зіставлено класичну дисциплінарну відповідальність та дисциплінарну відповідальність адвоката шляхом виявлення спільних та відмінних рис, у результаті чого авторка дійшла висновку, що дисциплінарна відповідальність адвоката не є різновидом класичної дисциплінарної відповідальності (у тому числі, спеціальної дисциплінарної відповідальності), а є самостійним видом юридичної відповідальності. Надається визначення, що поняття «професійна відповідальність адвоката» не обмежується лише елементами дисциплінарної відповідальності, а поєднує в собі елементи й таких інших видів юридичної відповідальності, як: цивільно-правова, адміністративна

та кримінальна [20, с. 101-104]

Заслуговує на увагу визначення професійної відповідальності у широкому та вузькому розумінні. Так, авторка зазначила, що «професійна відповідальність адвоката у вузькому значенні – це дисциплінарна відповідальність адвоката, визначена ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [65], яка полягає у зазнанні адвокатом, винним у порушенні своїх професійних обов'язків, визначених законодавством України про адвокатуру та адвокатську діяльність, несприятливих для себе наслідків з боку уповноваженого суб'єкта, що знаходять вираз у дисциплінарних стягненнях» [20, с. 107].

«Професійна ж відповідальність адвоката у широкому значенні - це специфічний вид юридичної відповідальності, який поєднує в собі елементи дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності, та являє собою правовідносини, що виникають між суб'єктом, уповноваженим накладати стягнення, та адвокатом, внаслідок порушення останнім своїх професійних обов'язків, визначених законодавством України про адвокатуру та адвокатську діяльність, і полягають у накладенні обов'язку на адвоката понести несприятливі для себе наслідки» [20, с. 107]. Автор також визначає об'єкт, суб'єкт, об'єктивну та суб'єктивну сторону професійної відповідальності адвоката.

Питанням предмета, доцільності, характеру запровадження страхування професійної відповідальності адвоката присвячено В.В. Заборовським окремий підрозділ у дисертаційному дослідженні «Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні» (2017) [58]. Проте, навряд чи варто погодитися з автором, що страхування варто розглядати лише в межах цивільно-правової відповідальності адвоката. Окрім цього, автор зазначає, що у разі оспорювання або адвокатом, або ж клієнтом як факту заподіяння шкоди, так і її розміру, це питання повинно вирішуватися виключно судом [58, с. 369-376]. Водночас уявляється, що відшкодування шкоди клієнтові має бути можливим і в позасудовому порядку, особливо коли сторони та страхувальник погоджуються з розміром відшкодування, судовий же

порядок відшкодування є досить тривалим за часом та покладає на сторони ще й відшкодування судових витрат.

Дослідженню цивільно-правової відповідальності адвоката за порушення зобов'язань за договорами про надання правової допомоги в рамках цивільного права присвячено дисертацію М.В. Кравченка «Відповідальність адвокатів за порушення зобов'язань за договорами про надання правової допомоги» (2016) [87]. Зокрема, науковець доходить висновку, що договірна відповідальність в оплатних договорах забезпечує компенсаторну функцію цивільного права. Щодо окремих типів та видів договорів встановлено певні особливості, яких зумовлено їхньою правовою природою. При укладенні договору визначається відповідальність сторін за можливі порушення взятих на себе обов'язків, а також визначається механізм її реалізації. Забезпеченню єдності договірної практики служать загальновизнані та встановлені законодавцем підходи до конструкції договорів як алгоритму певної поведінки, у тому числі в разі порушення зобов'язань. У цьому вбачається й можливий засіб не тільки стандартизації поведінки сторін договору, але й охорони прав, насамперед слабшої сторони, якою, зазвичай, є пересічний громадянин [87, с. 159].

Водночас тут слід зазначити, що вказівка науковця на оплатність договору, що забезпечує компенсаторну функцію цивільного права, при укладенні договору про надання правової (правничої) допомоги не повинна мати визначального значення, а отже й відповідальність адвоката має наступати не лише в оплатних договорах, а й у випадку надання адвокатом правничої допомоги *pro bono*.

На сторінках наукових видань окремі проблемні питання страхування професійної відповідальності адвоката висвітлювалися у наукових працях таких вітчизняних дослідників.

Про позитивну практику і доцільність дослідження страхування професійної відповідальності адвоката свідчать наукові публікації І.І. Задой [62], Н.О. Обловацької [134], Д.В. Кухнюка та А.В. Кухар [94, 95], та М.Ю. Фурсової [210], Л.О. Волошиної [39], О.Г. Яновської [227]. Аналізували ці питання

К.Ю. Кармазіна, М.Ю. Фурсова [75], А. Соляник [175].

На доцільність запровадження страхування професійної відповідальності адвоката звертає увагу Н.М. Бакаянова, яка зазначила, що «необхідно враховувати наявність п. 3 ч. 2 ст. 32 Закону, відповідно до якого заподіяння протиправними діями адвоката, пов'язаними із здійсненням ним адвокатської діяльності, значної шкоди клієнтові, якщо така шкода встановлена судовим рішенням, що набрало законної сили, є підставою для накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю. Відтак закон прямо допускає можливість винесення відповідного рішення про відшкодування заподіяної клієнтові шкоди» [10, с. 270].

Про напрями гармонізації законодавства України з європейськими стандартами щодо питання відповідальності адвоката перед клієнтом визначає Т.Б. Вільчик у своєму дисертаційному дослідженні «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України» (2016) [32]. У розділі 4.5. «Дисциплінарна відповідальність адвоката: дискусійні питання» здійснено аналіз законодавства зарубіжних країн із функціонування страхування професійної відповідальності адвоката та наголошено на доцільності запровадження цього виду страхування в Україні.

Науковці зарубіжних держав у своїх дисертаційних дослідженнях присвятили значно більше уваги питання страхуванню професійної відповідальності адвоката, проте ці питання було розглянуто в рамках цивільного процесу.

Окремі проблеми у страхуванні професійної відповідальності, у тому числі і окремих її видів відображено в дисертаційних дослідженнях Д.В. Наумова «Цивільно-правове регулювання обов'язкового страхування професійної майнової відповідальності адвоката» (Волгоград, 2011 р.) [114], А.С. Михайлова «Цивільно-правове регулювання страхування професійної відповідальності адвокатів за законодавством Російської Федерації» (Москва,

2011 р.) [106].

Окремі розділи присвячені інституту страхування професійної відповідальності адвоката у дисертаційних дослідженнях Г.Р. Акишевої «Страхування професійної відповідальності по цивільному праву Росії» (Волгоград, 2006 р.) [5], Р.Р. Долотіної «Правове регулювання обов'язкового страхування професійної відповідальності» (Казань, 2008 р.) [55], Р.Г. Мельниченка «Професійна відповідальність адвоката (Волгоград, 2010 р.) [104], С.Л. Сотникова «Страхування професійної відповідальності» (Красноярськ, 2010 р.) [177].

Цікавим є дослідження аспектів страхування професійної відповідальності адвокатів члена Асоціації адвокатів Колорадо Майкла Р. Маккорміка, який зазначає, що відповідно до Правил цивільного судочинства Колорадо 227 (с) вимагається від адвокатів, що здійснюють приватну практику, розкривати, чи мають вони поліс страхування професійної відповідальності (LPLI) і чи доступна ця інформація громадськості на Веб-сайт Верховного суду Колорадо. Науковець стверджує, що юридична практика без LPLI є небезпечною – подібно до відсутності медичного страхування, страхування автомобіля або страхування власників житла. При цьому страхування професійної відповідальності адвокатів розглядається як інструмент захисту адвокатів у випадку подання позовів проти них з боку клієнтів [233].

Як указано у звіті американської страхової компанії EPIC Insurance Brokers & Consultants, середні юридичні фірми частіше зазнають серйозних збитків від 5 до 15 млн доларів США, вони намагаються визначити дані, що демонструють більш часті серйозні втрати. Причина позовів різниться в широких межах і найчастіше пов'язана з простими помилками юристів. За даними опитаних андеррайтерів, причини претензій до юридичних компаній містять: проблеми прийняття клієнтів – негідні клієнти, конфлікт інтересів, погана або неповна документація про обсяг залучення; прості помилки складання документів; відсутність точного документування даної поради; помилки, пов'язані з технологіями – повідомлення, що генеруються судом у

фільтрах спаму, помилки у введенні інформації, повідомлення про оплату обслуговування IP, що потрапляють у фільтр спаму; помилки при обчисленні термінів – невідомість юрисдикційних розбіжностей ключових дат, неможливість встановити правильну дату остаточного рішення; позов клієнтів на стягнення зборів; неможливість здійснення нагляду – молоді співробітники готують та подають документи без необхідності перевірки якості партнером; неправильне спілкування – спілкування фірми з клієнтом та з командою обслуговування фірми; відсутність належного письмового консультування клієнта судового спору щодо ризику переходу до судового розгляду; помилки захисту – помилка стратегії, невикликання експерта, відсутність відповідних аргументів щодо збитків, неможливість врегулювання [235].

Аналізуючи вказані причини подання позовів, можна стверджувати, що вітчизняні адвокати також допускають подібні недоліки при наданні професійної правової допомоги клієнтам, проте поки що практика звернення з позовами до адвокатів в українській державі набула свого поширення, водночас це не знімає з порядку денного потреби запровадження страхування професійної відповідальності адвокатів.

Не піддаючи сумніву їх вагомий науковий внесок у розробку досліджуваної проблематики, визначили, що все ж стан наукових знань у вітчизняній юридичній науці навряд чи можна визнати задовільним, враховуючи відсутність спеціальних монографічних досліджень, в яких на концептуальних теоретико-правових та прикладних аспектах комплексно розкривалися би проблеми визначення правової природи страхування професійної відповідальності адвоката, його змісту, моделей, об'єктів, договору, механізму відшкодування майнової шкоди у сучасних правових реаліях.

Таким чином, виникає необхідність подальших доктринальних теоретичних розробок, виходячи з недостатньої глибини вивчення або ж взагалі недослідженості низки ключових аспектів обраної теми, які враховували б як останні тенденції розвитку вітчизняного законодавства, так і впровадження у

практику комплексу науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій, насамперед щодо запровадження страхування професійної відповідальності адвоката, що й зумовило потребу виведення проблематики на новий дослідницький рівень, а також наукову новизну та практичну цінність дослідження.

Слід зазначити, що в них простежується відсутність єдиної думки у питаннях, що стосуються визначення механізму реалізації страхування професійної відповідальності адвоката в системі страхових правовідносин, межах участі держави у контролі за здійсненням даного виду діяльності. У зв'язку із цим уявляється за необхідне об'єднати і систематизувати перераховані дослідження і виробити єдині і цілісні концептуальні засади правового регулювання зазначених видів відносин.

Залишається нагальною потреба у дослідженні проблем визначення розміру страхових премій, кола об'єктів, що підлягають страхуванню, визначення поняття договору страхування професійної відповідальності адвокатів, виявлення інших правових проблем і вироблення основних напрямів удосконалення законодавства у сфері діяльності адвокатури.

Названі вчені у своїх наукових публікаціях окреслили проблему впровадження страхування професійної відповідальності адвоката. Разом із тим, комплексного теоретичного дослідження, в якому з позиції системного підходу висвітлювалися б існуючі проблеми, пов'язанні з впровадженням страхування професійної відповідальності адвоката, не здійснювалося.

Водночас, реформаційні процеси, що актуалізувалися та активно тривають у сучасних правових реаліях, ставлять на порядок денний необхідність науково-теоретичних напрацювань у сфері адвокатури, зокрема, щодо створення доктринальної моделі страхування професійної відповідальності адвоката. Наведене дає підстави зробити висновок щодо актуальності, наукової новизни та доцільності дисертаційного дослідження теорії та практики реформування адвокатури для розвитку вітчизняної правової науки та практики.

Таким чином, названі вчені у своїх наукових публікаціях окреслили коло проблем щодо впровадження страхування професійної відповідальності адвоката. Разом із тим, комплексного теоретичного дослідження, в якому з позиції системного підходу висвітлювалися б існуючі проблеми, пов'язанні із функціонуванням страхування професійної відповідальності адвоката, не здійснювалося.

Водночас можна зробити висновок, що наявні здобутки сучасної юридичної літератури створюють достатню теоретико-методологічну основу для дослідження проблем, пов'язаних із запровадженням страхування професійної відповідальності адвоката.

1.2. Методологія дослідження страхування професійної відповідальності адвоката

З метою забезпечення комплексності, повноти та об'єктивності наукового дослідження генези, поняття, особливостей, механізму здійсненні страхування професійної відповідальності адвоката, необхідно визначити інструментарій, тобто те коло методів дослідження, які становитимуть методологічне підґрунтя дисертаційного дослідження. Слід зазначити, що питання методології переважно розглядаються в літературі, присвяченій висвітленню питань філософії та теорії держави та права, проте актуальні питання, що стосуються методології досліджень у сфері організації та функціонування органів адвокатури, почали розглядатися в дисертаційних дослідженнях лише останнім часом.

Значення методології наукового пізнання полягає у тому, що вона дозволяє систематизувати увесь обсяг наукового знання і створювати умови для розробки подальших, ефективних напрямів дослідження. Головним завданням методології наукового пізнання є синтез накопичених наукових знань, що дає змогу забезпечити використання досягнень розвитку науки у практичних цілях [143, с. 14].

С.Я. Фурса зазначає, що «методологія адвокатури – це сукупність певних принципів, логічних прийомів, спеціальних методів пізнання окремих матеріальних і процесуальних явищ адвокатури, зумовлених її філософським та соціальним змістом» [3, с.16].

Як зазначає Н.М. Бакаянова, думку якої слід підтримати, «методологія адвокатології залежить також і від уподобань конкретного дослідника. Кожен науковець вправі обирати будь-які методи дослідження і лише здобуток того чи іншого автора доводить правильність або помилковість обраних методів і здобутих результатів. Для правильного вирішення тієї чи іншої ситуації, аналізу певного інформаційного блоку потрібно використовувати не один метод, а декілька, що дасть змогу не лише знайти відповідь або дійти певного висновку, а й всебічно перевірити власну гіпотезу» [9, с. 84].

У джерелах можна знайти різні підходи до тлумачення поняття методології. У тлумачному словнику «методологія» (лат. *logos* – наука, знання, метод-шлях, напрямок пізнання) розкривається як вчення про методи пізнання [174, с. 691-692], проте в науковій літературі зустрічаються й інші тлумачення цього поняття. В.М. Шейко та Н.М. Кушніренко визначають методологію як «концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної систематизованої інформації про процеси та явища» [222, с. 56].

У Філософському енциклопедичному словнику за редакцією В.І. Шинкарука поняття методології розглядається у двох значеннях: 1) сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, що застосовуються у процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення насамперед визначеної мети; 2) галузь теоретичних знань і уявлень про сутність і форми, закони, порядок та умови застосування підходів, методів, прийомів та процедур у процесі наукового пізнання та практичної діяльності [207, с. 374]. О.Ф. Скакун визначає методологію як «систему принципів, логічних прийомів, конкретних засобів дослідження предмета науки» [173, с. 13], у підручнику з теорії держави та права за редакцією О.В. Зайчука,

Н.М. Оніщенко методологія визначається як наука про методи дослідження явищ, як галузь знань, що вивчає засоби, передумови та принципи організації теоретико-пізнавальної і практично-перетворюючої діяльності [190, с. 36]; у монографії Д.А. Керімова під нею розуміється «інтегральне явище, «звід законів» наукового пізнання, який об'єднує низку компонентів: світорозуміння й фундаментальні загальнотеоретичні концепції, загальні філософські закони і категорії, загальні та конкретні наукові методи» [78, с. 46-48]. У навчальному посібнику І.Ф. Надольного, В.П. Андрушака, І.В. Бойченка методологія визначена як «вчення про методи наукового пізнання та перетворення дійсності» [206, с. 330].

М.В. Костицький стверджує, що «необхідно відмовитися від ієрархій методологій, що визначається як філософська, загальнонаукова, конкретно-наукова. Методології слід «розташувати» по горизонталі. Використовувати їх може вчений за власним вибором. Це може бути юснатуралістична, позитивістська, діалектична, синергетична чи інша методологія. Не обов'язково зашорювати себе методологією, можна використовувати методи з різних методологій (у розумних, звичайно, межах), тобто методика конкретного наукового дослідження може виглядати як мозаїка методів» [86, с. 10].

У підручнику з теорії держави і права за редакцією М.В. Цвіка та О.В. Петришина методологія розуміється як «теоретична основа та способи організації пізнавального процесу, що характеризують пізнання з погляду його загальних форм, можливостей пізнавальних засобів та механізмів, які зумовлюють логічну послідовність наукового дослідження. Методологія відображає певний кут зору на предметне поле дослідження, який висвітлює увесь процес досягнення наукового результату, передбачає використання відповідних засобів, прийомів та способів пізнання» [60, с. 5].

Варто підтримати думку Н.М. Бакаянної, що «методологія – це концептуальна основа адвокатології, її фундамент, що містить витoki та умови формування теорії адвокатури, характеризує її предмет, функції і задачі. Дослідження методів теорії адвокатури, їх зв'язок із методами практичної

діяльності адвоката забезпечує необхідну повноту наукового пізнання, а також дає змогу перевірити обґрунтованість висновків учених» [9, с. 90].

У процесі визначення методологічного інструментарію з юридичної проблематики, зокрема дослідження страхування професійної відповідальності адвоката, мають обов'язково враховуватися такі вимоги до них:

оперативність та економність дослідження не повинні досягатися за рахунок поверховості даних, які використовуються у процесі дослідження;

жоден метод не є універсальним і має свої, чітко окреслені, пізнавальні можливості. Тому не існує взагалі «добрих» чи «поганих» методів; є методи, адекватні або неадекватні (тобто відповідні й невідповідні) поставленій меті і завданням дослідження;

надійність методу забезпечується не лише його обґрунтованістю, але й дотриманням правил його застосування [217, с. 431].

Відштовхуючись від визначення об'єкта, предмета (див. Вступ) та завдань дослідження страхування професійної відповідальності адвоката, під поняттям методології можна розуміти систему засобів пізнання. Ключовим елементом методології пізнання є метод, тобто спосіб пізнання предмета дослідження, «сукупність правил поведінки і вимог до діяльності, сформульованих на основі знань про властивості об'єктивної реальності» [69, с. 145].

Характеризуючи основні методи дослідження страхування професійної відповідальності адвоката, нами було виокремлено саме ті з них, що відіграють найпомітнішу роль та відповідають характерові здійснення наукового дослідження відповідно до його цілей, завдань та напрямків дослідження, у зв'язку з чим можна виокремити такі групи методів: загальний філософський метод; загальнонаукові методи; спеціальні методи; часткові методи правової науки.

Насамперед важливе значення у науковому пізнанні страхування професійної відповідальності адвоката має діалектичний метод, який виходить з того, що діалектика, як загальна теорія розвитку суспільства, відтворює у мисленні всі процеси дійсності в узагальненій формі з урахуванням їхньої

суперечливості, змін, біжучості, взаємопереходів, становлення нового. Діалектика, на відміну від інших концепцій розвитку, розглядає предмети і явища не ізольовано один від одного, а в їхньому взаємному зв'язку, а, отже, і у взаємодії, та суперечливості. Процес розвитку можна зрозуміти і відтворити у мисленні тільки з урахуванням цього. У своєму розвитку людство нагромадило величезний досвід узагальнення об'єктивної дійсності, що дало змогу розкрити її закони, виокремити категорійний апарат для з'ясування сутності речей, виробити методи і форми пізнання, показати всю складність та діалектичну суперечливість пізнання. Тому теорія пізнання не може не бути діалектичною, не може обійтися без законів діалектики, її категорій і принципів [206, с. 258 – 259].

Використання діалектичного методу дає можливість шляхом викриття протилежностей у досліджуваному явищі визначити рівень його необхідності у соціумі, дає змогу пояснити онтологічну сутність [171, с. 377].

Діалектичний підхід до процесу пізнання полягає в тому, що світ трактується як особливий мінливий процес, пізнаючи окремі сторони якого, ми повинні пам'ятати про допущені предметні «огрубіння», розуміючи їх обмеженість і відносність поширення на пізнання буття у цілому. Цей метод пізнання заснований на розумінні розмаїття світу, закономірностей цього розмаїття, взаємодії різних сторін явищ, розгляді світу як чогось, що розвивається [204, с. 189].

Таким чином, за допомогою універсального діалектичного методу в контексті теми дисертаційної роботи та окресленого предмета дослідження висвітлюються генезис, поняття, зміст страхування професійної відповідальності адвоката як виду професійної відповідальності у взаємозв'язку з іншими інститутами адвокатури в усій їх складності та суперечливості, що дозволяє визначити шляхи розв'язання цих суперечностей у процесі подальшого реформування адвокатури.

Наукові дослідження у сфері адвокатури сприяють науково обґрунтованому, орієнтованому на майбутнє прогнозуванню – аналізу та

передбаченню майбутніх станів і тенденцій соціальних явищ [207, с. 524], накопиченню обґрунтованої інформації щодо дальніх перспектив реформування адвокатури.

До числа загальнонаукових методів пізнання відносять аналіз та синтез – які являють собою уявне розчленування досліджуваного явища на складові частини та дослідження кожної з них окремо або навпаки. Наприклад, страхування професійної відповідальності адвоката умовно можна поділити на окремі складові ланки та дослідити їх окремо одна від одної. Так, можна окремо дослідити правовий статус сторін за договором страхування професійної відповідальності адвоката, механізм грошових виплат у разі настання страхового випадку, критерії ризиків при здійсненні такого виду страхування тощо. Синтез – це метод наукового пізнання, коли окремі складові частини, елементи досліджуваного явища, в цьому випадку – страхування професійної відповідальності адвоката – розглядаються у їх єдності, що дає можливість скласти цілісну картину суспільних процесів, зокрема, дослідити стан функціонування адвокатури в цілому.

Методи наукового пізнання – аналіз та синтез – відіграють значну роль у процесові здійснення наукових пошуків та застосовуються на всіх його рівнях. Синтез доповнює аналіз і перебуває з ним у нерозривній єдності – такий підхід дозволяє успішно досліджувати як теоретико-правові проблеми, і прикладні, суто практичні завдання.

Аналіз і синтез, індукцію і дедукцію деякі автори відносять до логічного методу. На основі цього «методу формуються правові поняття, відбуваються їх класифікація, поділ досліджуваних явищ на окремі види та підвиди. Цінність цього методу полягає в тому, що він дає можливість формулювати в коротких дефініціях всю різнобічність і багатство державно-правових явищ, позбавитися зайвого опису деталей і створює можливості для належного орієнтування в межах правової науки, законодавства, механізму правозастосовної діяльності» [111].

Не вдаючись до полеміки щодо того, чи є аналіз та синтез складовою

логічного методу, чи є засобами логічного висновку або є самостійними методами наукового пізнання, оскільки це не є предметом цього дисертаційного дослідження, можна стверджувати, що застосування цих прийомів дозволило дослідити моделі страхування професійної відповідальності адвоката в зарубіжних країнах, висловити власні судження з приводу їх класифікації.

При здійсненні наукових розвідок і дослідження страхування професійної відповідальності адвоката не є у цьому відношенні виключенням. Виходячи з уже наявних знань, будь-який дослідник ставить за мету отримання нових знань, обґрунтування нових суджень та міркувань. «Проводити науковий пошук від невідомого чи частково відомого до нового знання, висновку, можна виходячи з сукупності узагальнених відомостей про окремі факти виділити загальні принципи, або, навпаки, виходячи з загальних відомостей, можна зробити висновки про окремі явища. Такий спосіб отримання нових знань здійснюється за допомогою таких логічних операцій, як індукція і дедукція. Індукція – це умовивід від фактів до загального твердження. Дедукція – умовивід від загального твердження до фактів» [26, с. 25].

Особливе значення у розвитку теоретико-правових досліджень мають основи наукового пошуку відповідно до індукції та дедукції. Мислителі у галузі держави і права аж до кінця XIX ст. поділялися на прихильників індукції та дедукції, тобто сходження від конкретного до абстрактного чи навпаки. Індукція – це метод дослідження та спосіб мислення, в якому загальний висновок формується на основі конкретних посилай. Дедукція – це метод дослідження та спосіб мислення, за допомогою якого із загальних посилай за необхідності впливає висновок конкретного характеру. Дедуктивний аналіз певної галузі права може пояснити особливості будови і змісту її норм [189].

У філософській літературі зазначається, що «основою індукції є досвід, експеримент і спостереження, у ході яких збираються окремі факти. Потім, вивчаючи ці факти, аналізуючи їх, можна встановити загальні і повторювані риси ряду явищ, що належать до певного класу. На цій основі будується індуктивний висновок, в основі якого перебувають міркування про одиничні

об'єкти і явища із зазначенням їх повторюваних ознак і міркувань про клас, який містить дані об'єкти і явища. Як висновок отримують судження, в якому ознака приписується усьому класу. Тут слід звернути увагу на те, що хоч індукція базується за досвіді, експерименті та спостереженні, проте при дослідженні правозахисної діяльності прокуратури можливість використання експерименту як способу отримання інформації є все ж таки досить обмеженим, а отже акцент робився на досвід та спостереження, що є більш доступними в силу специфіки предмета дослідження. Дедукція відрізняється від індукції прямо протилежним ходом руху думки. У дедукції, як це видно з визначення, спираючись на загальне знання, роблять висновок окремого характеру. Однією з передумов дедукції обов'язково має бути загальна думка. Якщо така думка отримана в результаті індуктивного міркування, тоді дедукція доповнює індукцію, розширюючи обсяг нашого знання» [204, с. 622-623].

Серед наукових методів пізнання важливе місце посідає й такий загальнонауковий метод як історичний, який в юриспруденції отримав назву історико-правовий, який полягає в тому, що для розуміння тих чи інших державно-правових явищ необхідно, з одного боку, мати уявлення про їх виникнення, становлення і розвиток у хронологічному порядку, за рахунок конкретних підходів, властивих історичній та історико-правовій наукам, а з іншого – розуміти виникнення, становлення і розвиток уявлень про державно-правові явища і процеси, теорій та вчень, тобто за рахунок способів пізнання, характерних для науки історії політичних і правових учень [189, с. 36].

Абсолютно вірним є твердження щодо того, що важливою умовою розуміння суті тих або інших правових феноменів є їх історичне пізнання, оскільки часто сучасний їх стан несе на собі, так чи інакше, відбиток минулого [54, с. 1].

Ю.Є. Полянський вірно зазначав, що «законодавство і практика його застосування неминуче втягують у себе попередній досвід людської цивілізації. В державно-правовій сфері – це, передусім, ті її етапи, коли у суспільну

свідомість і практику стали поступово проникати демократичні принципи суспільного устрою і такі передові політико-правові ідеї, як верховенство права, правова держава, поділ влади, пріоритет прав і свобод людини перед іншими соціальними цінностями» [148, с. 302]. Історичний метод наочно засвідчує, що в суспільстві розвиток прямує від простого до складного. Стосовно науки про державу і право це означає, що в усій сукупності державно-правових явищ і процесів необхідно у першу чергу виокремити ті, які виникли раніше і є основою сучасних як більш складних [60, с. 25].

У дисертаційному дослідженні використання історико-правового методу дозволило розкрити об'єктивні закономірності та тенденції запровадження становлення страхування професійної відповідальності адвоката.

Спеціальні методи являють собою методи, розроблені конкретними науками. У контексті теми дисертаційного дослідження серед цієї групи методів слід виокремити статистичний та конкретно-соціологічний методи.

Статистичний метод полягає в аналізові кількісних характеристик різних показників у державно-правовій дійсності та обробці отриманої інформації з метою її використання з науковою та практичною метою. Такі статистичні вимірювання дають широкі можливості визначати тенденції трансформації тих чи інших явищ [187, с. 29]. Практична діяльність інституту адвокатури відповідно до відомого з теорії імовірності закону великих чисел завжди має приховані закономірності, що можна виявити за допомогою статистичного аналізу [13, с.15]. За допомогою статистичного методу з'являється можливість проаналізувати ефективність дії правових норм, їх вплив на суспільні процеси, та ті чи інші правовідносини. До результатів статистичних прийомів відносять: статистичні звіти, що узагальнюють показники діяльності, а також відношення частини до цілого, або відношення інтенсивності. Це дає змогу обґрунтувати реалізацію чи потребу реалізації комплексу організаційно-правових заходів, які можуть допомогти подолати певні негативні явища. Зокрема, аналіз кількості позовів про відшкодування шкоди у змозі наштовхнути на висновок щодо доцільності запровадження страхування професійної відповідальності

адвокатів. Аналіз загальної суми відшкодувань може показати перспективність подолання страхових ризиків тощо. Водночас при цьому слід враховувати, що статистичні дані, узяті без урахування об'єктивної закономірності розвитку суспільних відносин, що склалися в межах відповідної держави на конкретному історичному етапі, будуть неінформативними та можуть підштовхнути дослідника до хибних висновків. Наприклад, якщо проаналізувати кількісні дані щодо позовів, поданих колишніми клієнтами до адвокатів, діями яких особам завдано збитків, то в Україні їх відсоток буде незначним, на підставі чого можна зробити хибний висновок щодо недоцільності запровадження професійної відповідальності адвокатів. Водночас об'єктивна реальність полягає в тому, що в Україні позови проти адвокатів як категорія позовів поки що є нерозвинутою, в інших же країнах загальний розмір страхових відшкодувань може сягати більш як декількох сотень млн доларів на рік (як у США).

Отже, статистичні показники мають певну стійкість, що дозволяє говорити про те, що, розраховуючи їх і вимірюючи зв'язки між ними, фахівці досліджують масові соціально-економічні явища і процеси з метою встановлення закономірностей їх розвитку. Методи аналізу, що використовуються статистикою, визначаються змістом поставлених завдань і залежать від характеру досліджуваної інформації [178, с. 10].

Таким чином, статистичний метод дає змогу шляхом накопичення, аналізу та обробки значної кількості даних про діяльність адвокатів, встановити, зокрема, стан дотримання ними вимог законодавства, визначити підстави їх притягнення до дисциплінарної відповідальності, з'ясувати рівень ефективності окремих нормативно-правових положень тощо.

Корисним при здійсненні наукового дослідження був конкретно-соціологічний метод, який використано для пошуку оптимальних варіантів правових рішень, розробки обґрунтованих прогнозів у галузі проведення соціально-правових реформ. Він передбачає, щоб розроблені в науці рекомендації базувалися на ґрунтовному вивченні та врахуванні усіх

соціальних факторів [188, с. 46].

Методи збирання соціологічних даних забезпечують перехід від теоретичного знання про предмет дослідження до його емпіричного опису та аналізу. Основними з них є метод спостереження, метод експерименту, аналіз документів та метод опитування [145, с. 121-122]. Саме останній метод збирання соціологічних даних – опитування – з огляду на специфіку предмета дисертаційного дослідження відіграв провідну роль при з'ясуванні думки з актуальних питань щодо запровадження страхування професійної відповідальності адвоката.

Наступною групою методів, що стали інструментарною основою проведення дисертаційного дослідження, є окремі правові (спеціально-юридичні) методи. У цій групі способів наукового пізнання насамперед слід виокремити догматичний метод (або формально-юридичний метод), який передусім використано для вивчення та пояснення самого права в різних його проявах. При цьому розглянуто і зовнішню, і внутрішню форми права (або ж сама його «догма»). Формальна логіка при застосуванні у контексті права набуває рис одного зі спеціальних методів вивчення державно-правової дійсності. Праву властиві такі риси, як формальна визначеність, логічна послідовність викладу приписів і норм. Це дозволяє формулювати визначення, закріплені в законодавстві, які відповідали б правилам формальної логіки [27]. Особливість цього специфічного для юриспруденції методу полягає в зосередженні уваги на логічному опрацюванні правових норм. За допомогою різних логічних операцій окремі правові положення трансформуються в загальні поняття, з яких, у свою чергу, виводяться певні логічні наслідки, здійснюється їх тлумачення. Логічна обробка може проводитися щодо матеріалів, які характеризують окремі правові явища, – нормотворчості, норм права, їх реалізації тощо [111]. Виходячи з предмета дисертаційного дослідження, присвяченого страхуванню професійної відповідальності адвокатів, цей метод зробив можливим аналіз, опис та узагальнення положень чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Тісно пов'язаним із догматичним методом є герменевтичний (або пізнавально-процедурний, чи тлумачний) метод, який сприяє кращому розумінню текстів нормативно-правових актів, або важливих документів чи праць. Це дозволяє також роз'яснювати та витлумачувати внутрішній зміст останніх, а також понять, визначень і термінів, які доводиться опрацьовувати. Згаданий метод є важливим також для розуміння («тлумачення») вчинків учасників правовідносин. При цьому має бути визначено мету написання того чи іншого документа (нормативно-правового акта) або інших значущих джерел. Має долатися також «культурний розрив», історична різнорідність розуміння таких понять. Це у підсумку сприятиме усвідомленню змісту опрацьовуваних текстів, а також їх подальшому практичному використанню [27]. Тлумачення правових норм – ефективний і єдиний засіб правильного й глибокого пізнання дійсного змісту правових норм. Місце тлумачення у правовому регулюванні суспільних відносин полягає у правильному, глибокому розумінні дійсного змісту норм права та його розгорнутому, обґрунтованому роз'ясненні іншим суб'єктам суспільства [110, с. 109]. Цей метод наукового пізнання застосовано з метою з'ясування змісту положень Основного Закону України, законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, інших положень законодавства, що стосуються теми дисертаційної роботи, у їх системному взаємозв'язку.

Одним із найперспективніших для дослідження теоретичних засад, а також практики функціонування інституту адвокатури є порівняльно-правовий метод [147, с. 189]. Порівняльно-правовий (компаративістський) метод полягає у з'ясуванні схожих або відмінних за відповідними ознаками рис державно-правових понять, явищ і процесів. Порівняння є важливим аспектом розробки різноманітних класифікацій. Застосування цього методу потребує використання належних (відповідних) критеріїв порівняння, що має здійснюватися з урахуванням таких властивостей чи якостей, як динамічність і непорушність. У різних джерелах виокремлюють порівняльно-правовий метод (полягає безпосередньо у порівнянні понять, явищ і процесів у межах одного (сучасного) історичного зрізу або чітко окресленої теоретичної моделі), а також

порівняльно-історичний (використовується під час дослідження прав і свобод людини та громадянина в контексті історичної ретроспективи [27]. При здійсненні порівняльно-правового дослідження слід обов'язково дотримуватися вироблених в науці правил використання такого методу дослідження: мають порівнюватися однорідні, однопорядкові та односистемні об'єкти, що має забезпечити достовірність отриманих результатів та висновків [169, с. 40].

При цьому влучно зазначає М.А. Дамірлі, що «вивчення конкретного зарубіжного права саме по собі не є порівняльним правознавством» [151, с. 403]. Як зазначає Г.А. Мамедов, іноді порівняння ототожнюють із зіставленням, і при цьому не слід забувати, що порівняння рішень тих або інших питань у різних правових системах без аналізу ще не є власне порівнянням, а лише зіставленням. Воно починається лише після цього [102].

На думку К. Осакве, вдалий порівняльно-правовий аналіз складається з таких семи дослідницьких стадій: виявлення існуючих правил, або підходів, у системах А і Б; зіставлення встановлених правил з метою пізнання їхніх загальних і/або відмінних ознак; визначення історичних причин існування даного правила у кожній системі; з'ясування життєздатності, ефективності даного правила у відповідному національному законодавстві; встановлення необхідності (доцільності) внесення змін до існуючого правила або заповнення прогалин у законі системи А шляхом запозичення певних ідей із системи Б; вивчення сумісності ідей, запозичених із системи Б, з природою правової системи А; адаптація запозиченого правила до національних умов правової системи А [141, с. 21].

Важливість порівняльно-правового методу має прояв і при впровадженні у правове регулювання інституту адвокатури в Україні міжнародних стандартів у цій галузі. Крім того, вивчення практичного досвіду функціонування інституту адвокатури в зарубіжних країнах (у тому числі й негативний) надає можливість з мінімальними прорахунками удосконалювати українське законодавство та правозастосовну практику [150, с. 45].

Важливим елементом дослідження правових явищ є метод моделювання. Модель є складною чи слабо структурованою системою. За допомогою упорядкування хаотичної маси різновимірних елементів досліджуваного правового явища, модель дозволяє відкинути другорядні чинники та зосередитися на сутнісних властивостях досліджуваної системи в межах правової науки, стимулюючи таким чином комплексне осмислення об'єкта [13, с. 15]. Моделювання впливає з ідеї схожості, з припущення, що між різними об'єктами можуть встановлюватися взаємно однозначні відповідності, так що, знаючи характеристики одного з них (моделі), можна з достатньою впевненістю міркувати про інший (оригінал) [188, с. 47].

Адаптуючи до предмета нашого дослідження думку А.Н. Кулика, можна зазнати, що модель запроваджує певне упорядкування сумарної множини фактів та подій, в яких представлено соціокультурну реальність, забезпечує певну логіку опису правового явища, допомагає звільнити від другорядних факторів, встановити найбільш важливі зв'язки та відносин, виявити тенденції розвитку. Створюючи системний образ правового явища, модель стає засобом подолання недостатності емпіричного матеріалу, неминучих по відношенню до складної соціальної системи. Системність взаємозв'язку показників у моделях дозволяє «реконструювати» відсутні ланки у ході імітації розвитку. Модель дозволяє також спрогнозувати, з різним ступенем вірогідності, альтернативні варіанти розвитку для різних поєднань факторів [92].

Наприклад, виходячи з аналізу механізму страхування професійної відповідальності нотаріусів, можна з певною ймовірністю змоделювати у майбутньому механізм страхування професійної відповідальності адвокатів, водночас з урахуванням специфіки здійснення адвокатської діяльності.

У дисертаційному дослідженні метод правового моделювання використано у поєднанні з методом правового прогнозування, що зроблено для пошуку оптимальної моделі страхування професійної відповідальності адвокатів, визначено можливі проблеми його запровадження та окреслено перспективи їх подолання.

Прогностичний метод – це комплекс прийомів, які дозволяють здійснювати науково обґрунтовані припущення щодо розвитку інституту адвокатури. Ці припущення ґрунтуються на виявлених тенденціях розвитку цього інституту. Отже, прогностичний метод спрямовано не лише на побудову моделі майбутнього функціонування інституту адвокатури, але й сприяє його «внутрішньому аудиту», виявленню перспективних елементів, що вимагають удосконалення [203, с. 147].

Накопичений на теперішній час досвід правового прогнозування наслідків прийняття нормативно-правових актів, а також досягнутий рівень наукового осмислення даного явища, дозволяє говорити, що правове прогнозування являє собою різновид юридичної технології. Поступальний процес інституціоналізації правового прогнозування, кількісного і якісного зростання засобів, правил, способів, прийомів, методів його проведення, зумовлює виникнення об'єктивної потреби в їх узгодженні і системному використанні [40, с. 31].

Слід погодитися із думкою І.Д. Шутака, що думки фахівців уже на теперішній час дають позитивні результати при прогнозуванні ефективності конкретних норм права, стану законності, спрямованості правової свідомості населення, його політичної та правової активності, з інших актуальних проблем правового моніторингу [223, с. 55].

У процесі здійснення дослідження було використано й інші методи наукового пізнання у їх взаємозв'язку й взаємозалежності, метою чого було досягти максимальної об'єктивності та повноти дослідження, забезпечити обґрунтованість і переконливість сформульованих наукових висновків.

Таким чином, використані наукові підходи та методи становлять методологічну основу цього дисертаційного дослідження, що дало змогу всебічно проаналізувати страхування професійної відповідальності адвокатів, прослідкувати тенденції його розвитку в законодавстві зарубіжних країн, оцінити перспективи його запровадження в Україні, на підставі чого зроблено низку висновків, які мають наукове та практичне значення.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТА

2.1. Генезис розвитку страхування професійної відповідальності адвоката в Україні

Слід погодитися з О.З. Хотинською-Нор, що «концепція громадянського суспільства передбачає високий рівень активності його членів, що в контексті судової влади виражається, зокрема, у таких напрямках: а) звернення особи за судовим захистом своїх прав, свобод чи інтересів як до єдиної легітимної форми врегулювання суспільних конфліктів; б) участь громадян у визначений законом спосіб у процесі реалізації судової влади; в) активізація громадського контролю за функціонуванням інститутів судової системи» [215, с. 23].

У зв'язку з тим, що в Україні немає чіткого закріплення в законодавстві такого виду страхування, як страхування професійної відповідальності адвоката, можна виокремити декілька причин існування проблематики функціонування інституту страхування професійної відповідальності адвоката. По-перше, це недостатній досвід здійснення цього виду страхування у страховиків, недостатнє законодавче врегулювання, відсутність правозастосовної та судової практики, відсутність поінформованості адвокатської співдружності про можливість такого страхування тощо. По-друге, відсутність чіткого порядку встановлення факту страхового випадку, його обставин, визначення розміру страхової виплати. По-третє, відсутність чіткого механізму призначення виплати страхового відшкодування за договором страхування професійної відповідальності адвоката в страхових компаніях. Якщо в інших видах страхування існує такий механізм, то при страхуванні професійної відповідальності адвоката він відсутній. Спеціальні норми законодавства, які регулювали би ці питання, є відсутніми. Механізм виплати страхового відшкодування за договором страхування професійної

відповідальності адвоката можна здійснювати за методикою загального страхування, проте він має свої особливості.

Доцільність запровадження страхування професійної відповідальності адвоката можна визначити з чотирьох критеріїв, а саме: 1) статистичних даних кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; 2) матеріалів судової практики; 3) законопроектів; 4) наукової думки дослідників; 5) анкетних даних опитаних адвокатів.

Із статистичних даних прийнятих рішень КДКА Одеської області із січня 2018 р. по травень 2020 р. дисциплінарною палатою було розпочато 318 дисциплінарних проваджень за скаргами (заявами, судовими ухвалами) щодо поведінки адвокатів, яка могла мати наслідком їх дисциплінарну відповідальність. Дисциплінарна палата КДКА Одеської області провела 33 засідання, на яких розглянула 312 (100%) дисциплінарних справ. За результатами перевірки відомостей, викладених у скаргах (заявах, зверненнях, ухвалях судів), дисциплінарна палата ухвалила такі рішення: про відмову у порушенні дисциплінарної справи – 221 (70,8%) рішення; про порушення дисциплінарної справи – 91 (29,2%) рішення; про притягнення до дисциплінарної відповідальності – 31 (9,9%) рішення; про закриття порушеної дисциплінарної справи – 23 (7,4%) рішення. До адвокатів, притягнутих до дисциплінарної відповідальності, дисциплінарною палатою протягом січня 2018 р. – травня 2020 р. було застосовано такі дисциплінарні стягнення: попередження – до 14 (4,5%) адвокатів; припинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року – до 14 (4,5%) адвокатів; позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України – до 3 адвокатів (1%) [дані підготовлено на основі прийнятих рішень КДКА Одеської області]. За змістом скарг, основною підставою для звернення до КДКА Одеської області було порушення адвокатами правил адвокатської етики та невиконання або неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, зокрема у неявці в судові засідання, для проведення слідчих дій, в отриманні гонорару без надання професійної правничої допомоги

та як наслідок порушення права клієнта на захист і неотримання кваліфікованої правової допомоги.

Здійснено аналіз статистичних даних прийнятих рішень дисциплінарною палатою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Київської області (далі – КДКА Київської області) з грудня 2014 р. по грудень 2015 р. За цей період до КДКА надійшло 217 (100 %) скарг, із них 149 (68%) скарг залишено без задоволення та відмовлено у порушенні дисциплінарної справи, було закрито 11 (5%) справ, за скаргами притягнуто до дисциплінарної відповідальності та застосовано дисциплінарне стягнення у виді попередження за 8 скаргами (3.6%), притягнуто до дисциплінарної відповідальності та застосовано дисциплінарне стягнення у виді зупинення від 1 місяця до 1 року за 5 скаргами (2.3%), позбавлено права на заняття адвокатською діяльністю за 3 скаргами (1.3%). Із числа скарг, з яких було відмовлено у порушенні дисциплінарної справи, 71 (32%) скаргу було подано від правоохоронних органів, прокуратури та судів [179]. За змістом скарг, основною підставою для звернення до КДКА Київської області було порушення адвокатами п.п. 3, 4, 5 ч. 2 ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», тобто порушення правил адвокатської етики та невиконання або неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов’язків, зокрема отримання оригіналів документів та гонорару, а в подальшому невиконання взятих зобов’язань та як наслідок – порушення права клієнта на захист і неотримання кваліфікованої правової допомоги, а також підставою для застосування найсуворішого стягнення стало розголошення адвокатської таємниці та невиконання умов договору, в результаті чого було пропущено строки на оскарження рішення суду, чим було порушено право клієнта на захист.

Отже, як впливає із аналізу практики діяльності КДКА Одеської та Київської областей, можна зробити висновок, що більшість скарг, що надходили до КДКА Одеської та Київської областей, були пов’язанні з невиконанням або неналежним виконанням адвокатами професійних обов’язків, зокрема, отримання гонорару без надання правових послуг або

надання їх не в повному обсязі чи неналежну якість останніх, допущення адвокатами конфлікту інтересів, неявка в судові засідання, для проведення слідчих дій, недостойна поведінка в суді, подання завідомо неправдивих і фальсифікованих документів, безпідставне затягування розгляду справи, тиск на свідків, несумісність адвокатської діяльності з іншими видами діяльності тощо [162]. Крім того, на практиці часто виникають претензії щодо завищення гонорару адвоката та вимоги повернути не відпрацьовані ним кошти [31, с. 121]. Але претензії щодо повернення гонорарів або відшкодування майнової шкоди, завданої адвокатом, не є компетенцією КДКА та не підлягають розглядові, а потребують додаткового звернення до суду в межах цивільного судочинства.

Як зазначає О.В. Присянюк, левову частку скарг на діяльність адвокатів становлять скарги на допущення адвокатами конфлікту інтересів, судові та правоохоронні органи – на невиконання адвокатами професійних обов'язків (неявка в судові засідання, для проведення слідчих дій), а процесуальні опоненти – на негідну поведінку в суді, подання завідомо неправдивих документів, затягування розгляду справи, тиск на свідків тощо. На розгляд виносяться також скарги щодо порушення вимог стосовно несумісності адвокатської діяльності з іншими видами діяльності, надання особами недостовірних відомостей для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та складання присяги адвоката [162, с. 12].

М.В. Кравченко вважає, «із аналізу дисциплінарної практики КДКА, що 95% порушень з боку адвокатів, що було предметом розгляду, пов'язані з отриманням плати за договором і неналежним виконанням зобов'язань з подальшим ухиленням від спілкування із клієнтом, ухиленням від укладання договору. Крім того, на практиці часто виникають претензії щодо завищення тарифу захисника та вимоги повернути не відпрацьовані захисником кошти» [87, с. 4].

Як свідчать результати аналізу практики та наукової літератури, предметом більшості скарг на дії адвокатів є невиконання або неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, які, на нашу думку, умовно

можна поділити на чотири основні групи, а саме: 1) пошкодження майна клієнта (що можуть мати вираження в пошкодженні чи загубленні документів клієнта, що були передані адвокату для надання правничої допомоги); 2) порушення строків надання правової допомоги (наприклад, невчасне подання апеляційної скарги, несвоєчасне подання процесуальних документів до державних органів і порушення цих строків тягне за собою застосування штрафів до клієнта) та обсягів її надання; 3) встановлення професійної некомпетентності (надання консультації на основі уже нечинного законодавства, написання процесуальних документів, в яких мали місце грубі порушення норм законодавства); 4) уникнення виконання своїх професійних обов'язків (може мати прояв у неявці в судові засідання, для проведення слідчих дій, в отриманні гонорару без надання професійної правничої допомоги).

Щоб якомога краще розпізнати невиконання або неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, необхідно розглянути хоча б одне рішення КДКА регіону. Так, у 2014 р. до КДКА Київської області надійшла скарга від громадянина про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, підставою для звернення було порушення адвокатом А. п. 5 ч. 2 ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [65], тобто невиконання або неналежне виконання професійних обов'язків, зокрема невиконання умов договору та отримання гонорару, а в подальшому невиконання взятих зобов'язань та як наслідок – пропущення строку на оскарження рішення суду, чим було порушено право клієнта на захист.

Звертаючись до аналізу надання неякісної правової допомоги, Радою адвокатів Київської області висвітлено найбільш резонансні випадки. Зокрема, нею зазначається: «За результатами проведеної перевірки було встановлено, що у 2013 році між скаржником та адвокатом було укладено договір про надання правової допомоги у цивільній справі. Під час розгляду цієї справи в суді першої інстанції адвокатом було подано клопотання до суду про розгляд справи за його відсутності, що призвело до ухвалення судом першої інстанції рішення не на користь відповідача (скаржника). Після судового засідання скаржник намагався

поспілкуватися з адвокатом у телефонному режимові, однак на його дзвінки захисник не відповідала й уникала особистої зустрічі з клієнтом. Проте пізніше, коли скаржник уже отримав рішення по справі, йому вдалося поговорити з адвокатом. Як з'ясувалося, адвокат не пішла в судове засідання, оскільки була впевнена, що в судове засідання не з'явиться експерт. За дослідження документів експертом було виставлено рахунок на суму 14 300 грн., якого було оплачено скаржником. Проте, оскільки не було надано первинних облікових бухгалтерських документів, то експерт не мав можливості зробити однозначний експертний висновок, адвокат і експерт грошей клієнтові не повернули, проте запевнили, що справу можна буде виграти в апеляційній інстанції. У подальшому суд апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги змінив рішення суду першої інстанції лише в частині розподілу судових витрат. Касаційну скаргу взагалі не було подано, оскільки адвокат вважала свої зобов'язання за угодою виконаними. Відповідно до ст. 35 Закону, на адвоката було накладено дисциплінарне стягнення у виді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України» [117].

Заява від особи містила й вимогу притягти адвоката до матеріальної відповідальності і повернути громадянину сплачений ним гонорар та кошти за непроведену експертизу. Звичайно, стосовно повернення гонорару КДКА регіону жодних рішень винести не могло, оскільки вирішення цього питання не віднесено до її повноважень, які передбачені ст. 50 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [65]. Проте спір стосовно повернення гонорару та відшкодування майнової шкоди, завданої невиконанням або неналежним виконанням адвокатом своїх професійних обов'язків, не підвідомчий КДКА регіону та повинен розглядатись у порядку цивільного судочинства.

На теперішній час в Україні вже розпочалися нормотворчі процеси щодо розвитку страхування професійної відповідальності адвоката. Було розроблено Проект «Моделі страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні»

[161], в якому зазначається, що страхування професійної відповідальності покриває будь-яку діяльність у межах юридичної професії, враховуючи завдані клієнтові чи третій стороні грошові збитки адвокатом через помилку або недбалість при виконанні професійних обов'язків. Концепція страхування цивільної відповідальності юристів містить висновки та пропозиції щодо впровадження страхування цивільної відповідальності правників [85]. Про необхідність впровадження страхування професійної відповідальності адвоката йдеться у Стратегії реформування судочинства, судоустрою та суміжних інститутів на 2015–2020 рр. [158], якою запропоновано запровадження страхування професійної відповідальності адвокатів, однак лише абстрактно визначено, що підлягає страхуванню, без зазначення виду страхування, в якому воно має здійснюватися. Окрім того, у Верховній Раді України зареєстровано Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката)» № 2298а від 06.07.2015 р., яким запропоновано впровадити інститут обов'язкового страхування майнової відповідальності адвокатів шляхом внесення відповідних змін та доповнень до Закону України «Про страхування» та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [154].

У вищезазначеному проекті Закону України зазначається, що особа, яка не уклала договору страхування ризиків професійної майнової відповідальності, до складення присяги адвоката не допускатиметься. Проте, на нашу думку, страхування професійної відповідальності має пов'язуватися не з моментом набуття правового статусу адвоката, а з моментом фактичного здійснення адвокатської діяльності.

Відповідно до проекту серед ризиків, що будуть страхуватися, зокрема названо: ненавмисні професійні помилки, допущені під час виконання професійних обов'язків; помилкове тлумачення законодавства; пропуск термінів подання скарг; суттєві помилки при оформленні або підготовці документів; несповіщення клієнта про наслідки вчинюваних юридичних дій;

ненавмисне розголошення даних, що стали відомими у зв'язку з професійною діяльністю, у тому числі і після складання повноважень або звільнення [154].

З приводу доцільності запровадження інституту страхування професійної відповідальності в Україні висловили думку і провідні науковці. Так, С.В. Ківалов, Н.М. Бакаянова та Ю.Є. Полянський підкреслюють, що «подальші реформи мають включати удосконалення правового регулювання професійних прав та обов'язків адвокатів, соціально-економічних, фінансових та оперативних умов здійснення правозастосовної діяльності завдяки впровадженню системи страхування професійної відповідальності адвокатів, наданню адвокатам права застосовувати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності» [79, с. 22].

Схвально до таких пропозицій поставилась і Н.О. Обловацька, яка зазначає, що «ідея запровадження страхування професійної відповідальності адвокатів є нагальною для України та полягає у створенні зручної системи, яка б охоплювала всіх адвокатів, базувалася на принципі рівності всіх учасників цих правовідносин, забезпечувала можливість підвищення якості адвокатських послуг, надавала можливість ефективного розвитку ринку страхових послуг, сприяла впевненості клієнтів в якості адвокатських послуг» [134, с. 27-28]. В.В. Заборовський, підтримуючи думки науковців щодо запровадження страхування професійної відповідальності адвокатів, зазначає, що «цей інститут покликаний мінімізувати й можливі негативні наслідки у професійній діяльності адвоката (щодо обов'язку відшкодувати заподіяну ним клієнтові шкоду)» [59, с. 196-197]. Д.В. Кухнюк та А.В. Кухар, також підтримуючи пропозиції інших науковців, підкреслили, що «страхування професійної відповідальності адвоката може виступати ефективним способом захисту майнових інтересів як адвоката, так і його клієнтів» [95, с. 23].

Доцільність запровадження страхування професійної відповідальності адвоката підкріплюється результатами проведеного нами анкетування. На запитання: «Чи застрахували б Ви свою адвокатську діяльність?», 150 адвокатів, що становило 100% опитаних, відповіли що «ні, оскільки відсутній належний

рівень законодавчої регламентації цього виду страхування». На запитання «Чи є потенціал для адвокатів у страхуванні професійної відповідальності за умови дотримання відповідних правил?», 150 адвокатів, що становить 100% опитаних, відповіли «так».

Оскільки на теперішній час страхування професійної відповідальності адвокатів не має належного рівня законодавчої регламентації, здійснюється на добровільній основі та не є поширеним серед адвокатів, для розвитку та популяризації страхування необхідно закріпити на законодавчому рівні окремі аспекти цього виду страхування. Зокрема, важливим питанням, яке потребує нагального вирішення, є механізм визначення моменту настання страхового випадку та виплати страхового відшкодування.

Як уже зазначалося раніше, завдання адвокатом клієнтові шкоди найчастіше є можливим внаслідок умисних (наприклад, відсутність контролю за діями підлеглих працівників адвоката, що призвели до розголошення відомостей, які становлять адвокатську таємницю) чи необережних дій адвоката (зокрема, неправильне обрахування строків подання апеляційної скарги, внаслідок чого пропущені строки апеляційного оскарження, втрата документів клієнта), які в кінцевому рахунку свідчать про непрофесіоналізм такого адвоката, у зв'язку з чим ця категорія потребує свого більш ретельного дослідження та законодавчого впровадження. Видається, у такому випадку законодавче врегулювання цього поняття сприятиме чіткішому виробленню критеріїв оцінки діяльності адвоката.

Видається, для отримання найбільш повного розуміння страхування професійної відповідальності адвоката, доцільно доповнити Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» принципом професійності.

Слід погодитися з точкою зору Н.М. Бакаянної, що «безумовне значення для характеристики функціональних та організаційних основ адвокатури мають принципи адвокатури як основоположні засади, що визначають сутність адвокатської діяльності. Вони дозволяють дослідити функціональні та організаційні основи адвокатури через закріплену у законодавстві систему ідей,

кожна з яких відображає якесь окремо визначене начало, та у сукупності характеризують увесь інститут адвокатури» [10, с. 108].

Погоджуємося з Т.Б. Вільчик, що «не менш важливим принципом діяльності адвоката є принцип незалежності. Реалізація принципу незалежності професійної діяльності адвокатів безпосередньо пов'язана з дуалістичною природою інституту адвокатури в правовій державі: з одного боку, адвокат – це необхідний елемент системи правосуддя, а з іншого, професійний консультант (радник) громадян та їх об'єднань. Цю подвійну функцію адвокат може виконувати тільки в тому випадку, якщо йому гарантована необхідна незалежність. Тільки ця незалежність може забезпечити адвокату можливість співвідносити і врівноважувати ці двосторонні інтереси і займати правову позицію між двома полюсами» [34, с. 63].

Досить цікавою є думка О.З. Хотинської-Нор про «розмежування понять «правнича допомога» та «професійна правнича допомога». Адже очевидним є акцент на суб'єктові її надання – правнику (у першому випадку) та професійному правнику (у другому випадку). Саме прив'язка до професії дозволяє виокремити адвоката як єдиного суб'єкта надання такої допомоги. На її думку, поняття «правнича допомога» вказує на її суб'єкта – правника (про що також зазначають розробники відповідних змін), водночас конструкція «правова допомога» акцентує увагу на її об'єкті – правах людини. Саме їх захист у його широкому сенсі споконвіку визначає мету функціонування адвокатури в суспільстві та державі» [214, с. 103-104].

Розглянемо точки зору науковців, які досліджували принцип професіоналізму. Професіоналізм має прояв в умінні застосовувати різні гнучкі, еластичні, що відповідають ситуації та конкретним обставинам, методи, засоби, прийоми діяльності. Професіоналізм будь-якого виду діяльності виявляється в тому, що професія стає способом життя людини, її головною життєвою потребою [138, с. 186-187]. На думку В.М. Гриньової, «професіоналізм характеризує високу підготовленість фахівця до виконання завдань професійної діяльності. Професіоналізм фахівця виявляється в систематичному підвищенні

кваліфікації, творчій активності, здатності продуктивно задовольняти вимоги суспільного виробництва і культури, що постійно зростають. Передумовою досягнення професіоналізму є достатньо високий розвиток професійно значущих якостей особистості, її спеціальних здібностей» [49].

Одні вчені, які безпосередньо досліджують проблеми організації та діяльності адвокатури, називають його принципом професіоналізму, інші – принципом професійної компетенції адвоката, чи принципом професійної діяльності адвоката, проте в кінцевому рахунку змістовне навантаження принципово не відрізняється. Так, Т.В. Варфоломеева серед принципів адвокатської діяльності виокремлює, принцип професійної компетентності адвоката, під яким розуміється «надання висококваліфікованої правової допомоги, яка гарантується Конституціями ближніх держав світу, забезпечує належну ефективність адвокатської діяльності, що закладається в стандартах адвокатської професії, які діють у різних країнах» [24, с. 16]. К.М. Северин під принципом професійності адвокатської діяльності вважає «засадничу вимогу всебічного, комплексного знання та розуміння теорії, нормативно-правового регулювання адвокатської діяльності, здатність ефективно застосовувати їх відповідно до приписів закону» [168, с. 76]. Заслуговує на увагу визначення принципу професіоналізму Н.О. Обловацькою, думка якої щодо професійності є важливим принципом діяльності адвокатури, який дозволяє адвокатурі забезпечувати права громадян на отримання кваліфікованої юридичної допомоги. Досліджуючи принципи організації та діяльності адвокатури, вона зазначає: «Впровадити в життя принцип професійності є дуже важливим, оскільки є необхідність у підвищенні кваліфікації та якості роботи адвокатів. Є також потреба у оцінці діяльності адвоката, зокрема шляхом надання рангу. Введення обов'язкового страхування професійної відповідальності адвокатів надає гарантії клієнтам в отриманні кваліфікованої юридичної допомоги та матеріального відшкодування за непрофесійність діяльності адвоката» [133, с. 125].

Принцип професійності на теперішній час закріплений у Правилах адвокатської етики, прийнятих Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 р. 9 червня 2017 р. [153] та сформульований у статті «Компетентність та добросовісність», відповідно до якої: «Зважаючи на суспільну значущість і складність професійних обов'язків адвоката, від нього вимагається високий рівень професійної підготовки, ґрунтовне знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва.

Адвокат зобов'язаний надавати професійну правничу (правову) допомогу клієнтові, здійснювати його захист та представництво компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, доскональність у врахуванні всіх обставин, що стосуються доручення клієнта та можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до виконання доручення.

Адвокат має постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію, володіти достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві.

Адвокат повинен забезпечувати обґрунтовано необхідний рівень компетентності своїх помічників, стажистів, технічного персоналу та інших осіб, що залучаються ним для виконання окремих робіт у зв'язку з виконанням доручення» (стаття 11 Правил).

Принагідно слід зазначити, що якщо виходити з поняття добросовісності, сформульованої О.О. Малиновським, що це внутрішня межа здійснення права, яку слід розглядати як прагнення суб'єкта відмовитися від шкідливого здійснення права, виходячи зі своїх внутрішніх переконань [101, с. 26], то в наведеній вище статті 11 Правил адвокатської етики мова йде передусім про зміст компетентності як принципу адвокатської етики.

Підсумовуючи вищезазначене, ми вважаємо, що в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» серед інших принципів доцільно закріпити принцип професіоналізму.

Під цим принципом необхідно розуміти принцип, в основі якого знаходиться необхідність кваліфікованої юридичної допомоги, яка надається адвокатом, необхідність у підвищенні кваліфікації та якості роботи адвоката, а також гарантії професійного захисту адвокатів та їх клієнтів шляхом відшкодування за ненадання чи неналежне надання професійної правничої допомоги, що має вираження у страхуванні професійної відповідальності адвоката та можливості отримання страхової виплати.

Заслуговує на увагу також визначений принцип відповідальності адвокатської діяльності, якого виокремлює та наголошує на необхідності його запровадження К.М. Северин. Зокрема, під принципом відповідальності адвокатської діяльності науковець розуміє «ініціативну реалізацію повноважень адвоката з повним усвідомленням можливості рушійного впливу щодо зміни суспільних відносин, долі конкретних осіб та з готовністю нести моральну, дисциплінарну, адміністративну, цивільну, кримінальну відповідальність за наслідки власних дій» [168, с. 77-78]. В.В. Грисюк, досліджуючи систему принципів адвокатської діяльності, виокремлює додатково й «принцип соціальної відповідальності перед людьми» [50, с. 29].

Вважаємо, що окрім запропонованих науковцями та законодавцями принципів адвокатської діяльності, варто визначити поняття «майновий захист за договором про надання правової допомоги», сутність якого полягає в тому, що майнові інтереси адвоката мають захищатися від юридичних претензій до нього про відшкодування клієнтам матеріальної шкоди, яку вони понесли в результаті невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків за рахунок страхування професійної відповідальності адвоката.

Професійна відповідальність є значущим та постійним фактором будь-якого виду професійної діяльності, яка апріорі містить у собі ризики професійних помилок. Різноманіття видів збитків, яких може бути завдано особою, яка здійснює професійну діяльність своєму клієнтові та/або третім

особам, породжує проблему їх фінансової компенсації, якої може бути вирішено за допомогою страхування професійної відповідальності.

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, вважаємо за необхідне в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» ч. 1 ст. 4 викласти таким чином:

«Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності, уникнення конфлікту інтересів, професійності».

2.2. Поняття й загальна характеристика професійної відповідальності адвоката

Успіх України на шляху формування демократичних засад залежить також і від готовності української держави забезпечити відповідні гарантії захисту прав і свобод людини, серед яких важливе місце займає забезпечення права на професійну правову допомогу. Важливим механізмом захисту прав осіб, які звернулися по допомогу до адвоката, репутації адвоката та підтримання авторитету адвокатури, є інститут професійної відповідальності адвоката.

Якщо адвокатом було заподіяно майнової шкоди інтересам клієнта, то його обов'язком є відшкодування цієї майнової шкоди у зв'язку із здійсненням ним професійної правничої допомоги. Важливим механізмом відшкодування майнової шкоди інтересам клієнта є інститут страхування професійної відповідальності адвоката.

На відміну від більшості зарубіжних країн, законодавство України не передбачає страхування професійної відповідальності адвокатів, зокрема часткового або повного відшкодування збитків клієнтові за адвокатські помилки, допущені, зокрема, через те, що адвокати у своїй діяльності застосовують застарілі нормативні акти; припускаються ненавмисних помилок при розгляді справ у суді; вчинення певних адвокатських дій нерідко не відповідає чинному законодавству України; клієнти по теперішній день не

достатньою мірою обізнані у своїх правах; адвокати не повідомляють клієнтів про наслідки здійснюваних ними професійних дій, що призводить через юридичну необізнаність до завдання матеріальної шкоди клієнтові; у зв'язку із здійсненням ними адвокатських дій ненавмисно розголошують відомості, одержані ними в ході своєї діяльності [63, с. 26].

Слід погодитися з О.З. Хотинською-Нор, що «формування та розвиток громадянського суспільства неможливі без змін у суспільній свідомості громадян щодо таких ціннісних орієнтирів, як: усвідомлення особою своєї значимості в державі, прагнення активної участі в процесах державотворення, почуття спроможності впливати на них, глибока обізнаність про свої права та обов'язки в суспільстві, повага до закону та почуття відповідальності перед ним» [213, с. 176]. Зокрема, це і стосується адвокатів та усвідомлення ними належності виконання покладених на них обов'язків.

Хоча інститут страхування професійної відповідальності адвоката успішно функціонує у багатьох країнах світу, у наукових дискусіях досить часто зустрічається проблема визначання правової природи цього страхування. На теперішній час науковцями не вироблено єдиного формулювання самого поняття страхування професійної відповідальності адвоката. Так, у законодавствах зарубіжних країн та науковій літературі застосовуються поняття «страхування професійної відповідальності адвоката», «страхування цивільної відповідальності адвоката», «страхування професійної майнової відповідальності адвоката» та інші подібні визначення. Так, у Федеральному положенні Німеччини «Про адвокатуру» (§ 70) [202], у Законі Італії «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [126] та у Законі Румунії «Про організацію та здійснення адвокатської професії» [156] застосовується поняття «страхування професійної відповідальності адвоката», у Законі Франції «Про статус адвоката» [157] – «страхування професійної цивільно-правової відповідальності адвоката», у Законі Литви «Про адвокатуру» [129] – «страхування цивільної відповідальності адвокатів», у Законі Російської Федерації «Про адвокатську діяльність та адвокатуру в Російській Федерації»

[120] – «страхування ризиків професійної майнової відповідальності адвоката», у п.п. 3.9.1. п. 3.9. Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятого делегацією 12-ти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. [61] визначається «професійне страхування».

У науковій літературі застосовують такі формулювання, як «страхування професійної майнової відповідальності адвоката» (Д.В. Наумов [116]), «страхування цивільно-правової відповідальності адвоката» (В.В. Заборовський [59]), «страхування професійної відповідальності адвоката» (І.І. Задоя [62], Д.В. Кухнюк та А.В. Кухар [95], А.С. Михайлова [107], С.Л. Сотников [176], Н.О. Обловацька [134]). Ми є прихильниками формулювання як «страхування професійної відповідальності адвоката» з огляду на таке.

Непоодинокими є випадки порушення адвокатами умов договору про надання правової допомоги, завдання майнової шкоди клієнтам неправомірними діями адвокатів обумовлюють інтерес до поняття професійної відповідальності адвоката. Розвиток інституту страхування професійної відповідальності адвоката є неможливим без чіткого визначення в науковій літературі та законодавстві поняття професійної відповідальності адвоката.

У Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [65] закріплено порядок притягнення адвокатів до відповідальності, але в зазначеному законі йдеться тільки про дисциплінарну відповідальність. Розділ VI Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає загальні умови дисциплінарної відповідальності адвоката і порядок здійснення дисциплінарного провадження щодо адвоката. Адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з підстав, передбачених Законом, із чого можливо зробити висновок, що притягнення адвоката є можливим тільки до дисциплінарної відповідальності.

У п. 22 ст. 92 Конституції України [84] визначено такі види відповідальності: цивільно-правова, кримінальна, адміністративна і

дисциплінарна. Тож під правовою категорією «інша відповідальність» в аспекті п. 14 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» слід розуміти цивільно-правову, адміністративну і дисциплінарну відповідальність. На нашу думку, зміст цієї статті в частині заборони притягнення адвоката до інших видів відповідальності потребує узгодження з відповідними статтями розділу VI «Дисциплінарна відповідальність адвоката» цього Закону.

Яскравим прикладом у частині заборони притягнення адвоката до інших видів відповідальності може бути судове рішення, аналіз якого наводиться М.В. Кравченко [87, с. 26]. Як зазначає дослідник, «при притягненні до відповідальності адвоката Д. було встановлено, що при отриманні доказів він користувався недозволеними методами (слідкував за відповідачем, фотографував його, вилучав документи) і при поданні їх до суду проявив недобросовісність, потім двічі не з'являвся до суду для представництва інтересів клієнта. Клієнт подав позов про стягнення заподіяних йому збитків неналежним виконанням адвокатом зобов'язань за договором. Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову було відмовлено на тій підставі, що адвокати за ч. 5 ст. 10 Закону України «Про адвокатуру» не можуть бути притягненими до матеріальної відповідальності. Апеляційний суд це рішення суду скасував як таке, що винесене з порушенням чинного законодавства, і направив на новий розгляд. Очевидно, що суд першої інстанції поширено витлумачив ч. 5 ст. 10 Закону України «Про адвокатуру» і застосував правило про недопустимість тиску на адвокатів при здійсненні ними професійної діяльності. Як вважає М.В. Кравченко, у цьому разі йдеться не про тиск на адвоката, а про наслідки неналежного виконання ним своїх зобов'язань та учинення дій, які хоча і є доцільними, але не відповідають законодавству. Тож проблема існує на рівні положень актів чинного законодавства, у тому числі й оновленого спеціального закону, та практики його застосування» [87, с. 26].

Погоджуємося з позицією Н.М. Бакаянкової, що «необхідно враховувати наявність п. 3 ч. 2 ст. 32 Закону, згідно з яким заподіяння протиправними діями адвоката, пов'язаними із здійсненням ним адвокатської діяльності, значної

шкоди клієнтові, якщо така шкода встановлена судовим рішенням, що набрало законної сили, є підставою для накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю. Відтак закон прямо допускає можливість винесення відповідного рішення про відшкодування заподіяної клієнтові шкоди» [10, с. 270].

Заслуговує на увагу думка Т.Б. Вільчик щодо того, що «у нормі, присвяченій договору про надання правової допомоги, слід закріпити, що такий договір повинен визначити розмір і характер відповідальності адвоката. Негативні наслідки для адвоката, який допустив помилку, що виражаються в обов'язку відшкодувати заподіяну клієнтові шкоду, можуть бути мінімізовані за допомогою укладення договору страхування професійної відповідальності» [35, с. 42].

Оскільки дослідниками не надається єдиного визначення професійної відповідальності адвоката, необхідно детально проаналізувати та визначитися із самим поняттям «професійна відповідальність».

Поняття «професійна відповідальність» містить у собі терміни «професія» і «відповідальність». З метою найбільш точного визначення досліджуваного поняття розкриємо його складові частини.

Професія (лат. *professio* – офіційно зазначене заняття, спеціальність) – вид трудової діяльності, що визначається характером і метою трудових функцій. Тотожним є термін «фах». Різновидом професії (фаху) є спеціальність. Вона залежить від характеру занять і навичок за відповідною професією (фахом), освітою, посадою тощо [28, с. 765]. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає професію як рід занять, трудової діяльності, що вимагає певних знань і навичок та є для кого-небудь джерелом існування [29, с. 995]. К.В. Шапошніков професійну компетентність характеризує як сукупність інтегрованих знань, умінь і досвіду, що дозволяють спеціалістові-професіоналу ефективно проектувати і здійснювати професійну діяльність [219, с. 3-4].

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [65].

Таким чином, встановлені законодавчі вимоги до адвоката, який є особою, що здійснює професійну діяльність, надають можливість стверджувати, що адвокат володіє усіма якостями професіонала. Здійснення адвокатської діяльності засноване, на отриманні повної вищої юридичної освіти, роботі в галузі права не менше двох років, проходженні стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), складанні кваліфікаційного іспиту та одержанні спеціального свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, володінні спеціальною підготовкою та досвідом роботи у цій професії. Таким чином, адвокат має володіти усіма властивостями, які свідчать про здатність виконання адвокатом професійної діяльності, яку відрізняє від інших видів професійної діяльності ціла низка ознак. Так, у підручнику за загальною редакцією С.Я. Фурси та Н.М. Бакаянної «Адвокатура України» надається визначення, що «адвокатська діяльність – це професійна діяльність адвоката, спрямована на захист прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб» [2, с.107].

Дещо ширшим є визначення в навчальному посібнику «Організація роботи адвокатури в Україні» щодо того, що адвокатською діяльністю є кваліфікована юридична допомога, що надається на професійній основі особами, які отримали статус адвоката у порядку, встановленому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», фізичним та юридичним особам з метою захисту їх прав, свобод та інтересів, а також забезпечення доступу до правосуддя. При цьому виокремлюються такі характерні ознаки адвокатської діяльності як особливого виду соціально значущої діяльності: 1) являє собою кваліфіковану правову (юридичну) допомогу; 2) здійснюється на

професійній основі; 3) надає правову допомогу як фізичним, так і юридичним особам, а також органам державної влади, місцевого самоврядування та власне державі; 4) не є підприємницькою; 5) характеризується дотриманням адвокатської етики [140, с.101-102].

Отже, професійну діяльність адвоката відрізняє ціла низка ознак. На відміну від професійної діяльності представників інших видів юридичної діяльності, до всіх вищезазначених ознак, на нашу думку, необхідно додати ще такі характерні ознаки:

1) характеризується наявністю самостійних незалежних самоврядних організацій регіонального та вищого рівнів;

2) відзначається особливим механізмом притягнення до професійної відповідальності, який здійснюється професійним адвокатським органом, а саме КДКА;

3) здійснюється на основі особливого порядку доступу до адвокатської професії;

4) здійснюється на постійній основі підвищення кваліфікації адвоката.

Правова допомога, яка надається адвокатами, є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може містити консультації, роз'яснення, складання позовних заяв і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема, в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо [140, с. 102].

Законодавче визначення адвокатської діяльності закріплено у п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону, відповідно до якої «Адвокатська діяльність – незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнтові». Вимоги до здійснення адвокатської діяльності визначено Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [65], Правилами адвокатської діяльності [153] та іншими нормативно-правовими актами та актами адвокатської корпорації.

Законом визначено зміст та види адвокатської діяльності. Так, відповідно до ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [65] видами адвокатської діяльності є:

1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень із правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави;

2) складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру;

3) захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання щодо їх застосування в кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягується до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення;

4) надання правової допомоги свідку в кримінальному провадженні;

5) представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні;

6) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами;

7) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

8) надання правової допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань.

Адвокат може здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом.

Отже, видно, що адвокат володіє усіма ознаками, які свідчать про виконання ним виключно професійної діяльності, яка належить тільки адвокату. Проте, будь-який фахівець при здійсненні професійної діяльності схильний до ризику допущення помилки або упущення, наслідком чого може стати притягнення його до відповідальності. Адвокат, як учасник правовідносин зі спеціальною правосуб'єктністю, також несе відповідальність за невиконання чи неналежне виконання своїх професійних обов'язків.

Сам термін «відповідальність» походить від слова «відповідь» і означає здатність брати на себе обов'язок відповідати за свої вчинки [164, с. 257]. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає термін «відповідальність» як покладений на когось або взятий на себе обов'язок за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова [29, с. 136]. Філософський енциклопедичний словник визначає, що термін «відповідальність» характеризує міру відповідності поведінки особи наявним вимогам, чинним суспільним нормам, правилам співжиття, правовим законам [207, с. 87].

Основне смислове навантаження як в теоретичному, так і в практичному плані поняття «відповідальність» отримало у сфері юриспруденції. Юридична відповідальність є важливою юридичною категорією, що використовується у правозастосовній діяльності.

Відповідальність юридична – вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає в застосуванні до правопорушників (фізичних та юридичних осіб) передбачених законодавством санкцій, що забезпечуються у примусовому порядку державою. Класичними видами юридичної відповідальності за законодавством України є дисциплінарна, адміністративна, цивільно-правова та

кримінальна відповідальність. Пропонується й інший поділ юридичної відповідальності – на негативну (ретроспективну) і позитивну [28, с. 109].

С.С. Алексєєв визначив юридичну відповідальність як застосування державного примусу до винної особи за вчинене нею правопорушення. При юридичній відповідальності правопорушник «тримає відповідь» – зазнає заходів державного примусу за свою провину і тому несе відомі позбавлення, втрати. Отже, юридична відповідальність пов'язана з громадським осудом правопорушника, соціальним та моральним доріканням його поведінки [6, с. 468].

У науковій літературі юридична відповідальність розглядається як вид соціальної відповідальності, під якою розуміють вимоги суспільства до поведінки індивідів та/або їх об'єднань, що містить обов'язок звітувати про свою поведінку. Соціальна відповідальність має два аспекти: 1) відповідальність як готовність індивіда діяти відповідно до соціальних норм; 2) відповідальність як суспільна оцінка поведінки індивіда, що в позитивний або негативний бік відхиляється від типової моделі соціальної поведінки. До видів соціальної відповідальності можна віднести моральну, релігійну, політичну, партійну, юридичну відповідальність. Юридична відповідальність відрізняється від усіх інших видів соціальної відповідальності тим, що вона ґрунтується на нормативних вимогах, які забезпечуються в необхідних випадках державним примусом або примусом іншого владного суб'єкта, який отримав таке право від держави [191, с. 466-467].

На думку А.П. Чиркова, поняття «юридична відповідальність» також слід розглядати в рамках більш загального поняття «соціальна відповідальність», оскільки відповідальність – це явище, яке об'єктивно існує як обов'язковий прояв впорядкованості суспільних відносин; воно відображає об'єктивну необхідність узгодження поведінки соціального спілкування [218, с. 6].

У зв'язку з тим, що адвокат є спеціальним суб'єктом та має свої професійні обов'язки, його відповідальність можна називати професійною. Слід погодитися з думкою А.В. Кухар щодо того, що з моменту набуття особою

статусу адвоката у цієї особи виникає така спеціальна правосуб'єктність, як здатність адвоката мати професійні права та обов'язки, нести відповідальність за невиконання чи неналежне виконання професійних обов'язків. Саме таку відповідальність можна назвати професійною [94, с. 50-51].

Поняття професійної відповідальності на теперішній час є поки що не достатньо дослідженим у наукових працях. Разом із тим, в літературі висловлювалися думки щодо понять «професійна відповідальність» та «професійна відповідальність адвоката». Так, С.Л. Сотніков зазначає, що під «професійною відповідальністю слід розуміти застосування до суб'єкта, який здійснює в рамках своєї спеціалізації професійну діяльність, у зв'язку з одержанням негативного результату такої діяльності, що виражається у заподіянні шкоди, санкцій у формі відшкодування збитків, виплати неустойки та компенсацій моральної шкоди» [177, с. 19]. Проте, таке визначення професійної відповідальності стосовно адвокатської діяльності видається неприйнятним зважаючи на специфіку її здійснення. Наприклад, одержання негативного результату для клієнта при наданні правової допомоги аж ніяк не може бути підставою для притягнення адвоката до відповідальності, за умови, що адвокат виконав усі зобов'язання, передбачені відповідним договором про надання правової допомоги.

Так само неприйнятним у контексті нашого дослідження є визначення Н.Б. Грищенко, який розуміє під професійною відповідальністю застосування до суб'єкта, який здійснює професійну діяльність, заходів і санкцій у разі отримання ним негативного результату такої діяльності (у тому числі заподіяння шкоди) по відношенню до третьої особи: держави, організацій, індивіду [51, с. 25-26].

Більш близьким є визначення О.А. Файєр, яка пропонує під професійною відповідальністю розуміти «застосування до фізичної або юридичної особи, яка здійснює професійну діяльність на підставі ліцензії або дозволу уповноваженого органу на її здійснення, у випадку завдання нею шкоди третім особам при невиконанні або неналежному виконанні своїх професійних

обов'язків, заходів державного примусу у вигляді санкцій (додаткових обтяжень), спрямованих на відновлення порушеної майнової та/або особистої сфери третьої особи» [198, с. 631]. Розглядаючи це визначення з позиції предмета нашого дослідження, слід зазначити, що позитивним є вже виокремлення науковцем такої підстави притягнення до відповідальності, як «невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків», проте зважаючи на особливості правового статусу адвокатури в цілому, коли йдеться про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, не може йтися про заходи державного примусу, оскільки це питання вирішується такими органами адвокатського співтовариства, як кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури. Так само у разі запровадження страхування професійної відповідальності адвоката в Україні має бути можливим і позасудовий порядок відшкодування особі збитків, що також тоді не може охоплюватися терміном «заходи державного примусу».

Р.Р. Долотіна визначила, що «професійна відповідальність – це передбачена чинним законодавством санкція, яка має вираження у формі цивільно-правового обов'язку фізичної або юридичної особи відшкодовувати збитки або компенсувати шкоду, заподіяну в результаті неналежного виконання своїх професійних обов'язків» [55, с. 29].

Д.В. Наумов під професійною відповідальністю адвоката розуміє «передбачену законом санкцію, виражену у формі цивільно-правового обов'язку адвоката, що здійснює свою діяльність в рамках присвоєної кваліфікації, відшкодовувати збитки, завданні третім особам внаслідок неналежного надання юридичної допомоги» [114, с. 10].

Аналіз наукових думок дозволяє стверджувати, що професійна відповідальність визначається переважно як різновид цивільно-правової відповідальності. Проте із цими твердженнями погодитися не можна. Адвокат, як учасник правовідносин зі спеціальною правосуб'єктністю, є суб'єктом різних видів юридичної відповідальності, а саме адміністративної, дисциплінарної, кримінальної та цивільно-правової, оскільки несе відповідальність за

невиконання чи неналежне виконання своїх професійних обов'язків. Слід погодитися з Р.Г. Мельниченко, який характеризує інститут професійної відповідальності адвокатів як синтез декількох видів юридичної відповідальності [104, с. 37].

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» врегульовує лише один вид відповідальності адвоката – дисциплінарну відповідальність, в зв'язку з чим заслуговує на увагу визначення А.В. Біцай щодо професійної відповідальності адвоката у вузькому та широкому значенні [20, с. 107]:

У вузькому значенні – це дисциплінарна відповідальність адвоката, визначена Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», яка полягає у застосуванні до адвоката, винного у порушенні професійних обов'язків, визначених законодавством України про адвокатуру та адвокатську діяльність, несприятливих для себе наслідків з боку уповноваженого суб'єкта, що знаходять вираження у дисциплінарних стягненнях;

У широкому значенні – це специфічний вид юридичної відповідальності, який поєднує в собі елементи дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності та являє собою правовідносини, які виникають між суб'єктами, уповноваженими накладати стягнення, та адвокатом, внаслідок порушення останнім своїх професійних обов'язків, і полягають у покладенні обов'язку на адвоката понести несприятливі для себе наслідки.

Слід погодитись із твердженням Н.М. Бакаянної, що «наука про адвокатуру повинна досліджувати особливості професійної відповідальності адвоката різних видів, узгоджувати ці види задля досягнення цілей правового регулювання. Ототожнення професійної відповідальності виключно з дисциплінарною приведе до досягнення необхідних наслідків» [10, с. 258].

Для віднесення професійної відповідальності адвоката до різновиду юридичної відповідальності необхідно визначити специфічні ознаки професійної відповідальності.

Характеризуючи професійну відповідальність адвоката, Р.Г. Мельниченко зазначає таке:

«1. професійна відповідальність за розглянутою шкалою займає саму неврегульовану державою позицію. Адвоката не можна притягнути до професійної відповідальності за порушення ним правових норм, встановлених державою;

2. із процедури притягнення адвоката до професійної відповідальності державні органи практично виключені;

3. наявність самостійних джерел, які містять в собі норми, що регулюють функціонування професійної відповідальності адвоката. До таких джерел належать: кодекс професійної етики адвоката, корпоративні акти адвокатських палат, прецеденти адвокатських палат, звичаї тощо;

4. наявність процесуальних норм, що регулюють порядок притягнення адвоката до професійної відповідальності» [104, с. 42-43].

А.В. Біцай виокремлює такі основні відмінності дисциплінарної відповідальності адвоката від класичної дисциплінарної відповідальності [20, с. 101-104]:

«1. суб'єктом дисциплінарної відповідальності відповідно до ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» може бути виключно адвокат;

2. відсутність трудових відносин між адвокатом та органами і посадовими особами, уповноваженими накладати дисциплінарні стягнення;

3. загальним об'єктом дисциплінарного проступку є професійні обов'язки адвоката;

4. дисциплінарна відповідальність адвоката настає на підставі норм ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»;

5. основним призначенням дисциплінарної відповідальності адвоката є не стільки покарання, скільки захист як адвокатів та адвокатури в цілому від колег, які підривають престиж адвокатури і шкодять усьому адвокатському співтовариству, так й осіб, які звернулися щодо отримання правової допомоги від адвокатів, які здійснюють свою діяльність непрофесійно;

6. за вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосований такий вид дисциплінарної стягнення як позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України. Подібний елемент відсутній в інституті дисциплінарної відповідальності;

7. єдиним органом, уповноваженим на здійснення дисциплінарного провадження стосовно адвоката, є кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури (дисциплінарна палата)».

Підсумовуючи здійснений аналіз, можна сказати, що професійна відповідальність має низку особливостей, які пов'язані з особливою природою адвокатури та адвокатської діяльності. Окрім того, слід зазначити, що сам по собі негативний результат для клієнта у вигляді завданої шкоди не може бути безумовною підставою для притягнення адвоката до професійної відповідальності. Наприклад, клієнтові завдано шкоди внаслідок неподання апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції, проте саме подання апеляції не належало до кола обов'язків цього адвоката. Інший приклад, клієнтові завдано шкоди внаслідок невчасного подання позовної заяви адвокатом до суду, проте причиною цього стало неподання чи невчасне подання клієнтом адвокату всіх необхідних документів для підготовки відповідного позову. Таким чином, підставою для притягнення адвоката до професійної відповідальності має бути не просто завдання клієнтові шкоди, а має бути причинно-наслідковий зв'язок між невиконанням чи неналежним виконанням адвокатом своїх професійних обов'язків та завданням клієнтові шкоди.

Отже, на наш погляд, професійна відповідальність адвоката – це різновид професійної відповідальності і полягає він у зазнанні адвокатом, у разі умисного чи недбалого невиконання або неналежного виконання ним своїх професійних обов'язків, несприятливих для себе наслідків у вигляді санкцій і заходів, спрямованих на відновлення порушених прав та інтересів клієнта (особі, якій надається професійна правнича допомога) та відшкодування йому завданої шкоди (у разі її завдання).

На підставі наданого вище визначення можна виокремити наступні ознаки професійної відповідальності адвоката:

1) наявність спеціального суб'єкта професійної відповідальності – адвоката;

2) специфічний об'єкт відповідальності – умисне чи внаслідок недбалості невиконання або неналежне виконання адвокатом професійних обов'язків. Невиконання можна охарактеризувати як такий стан договірної зобов'язання, за якого адвокат не вчинив належних дій, які він зобов'язаний був і мав змогу вчинити. Як і в будь-яких договірних правовідносинах, у разі настання обставин непереборної сили, внаслідок яких адвокат не мав змоги з об'єктивних причин виконати професійні обов'язки, то, відповідно, його і не може бути притягнуто до професійної відповідальності. Неналежне виконання має місце в разі, якщо адвокат вчинив певні дії, спрямовані на виконання своїх професійних обов'язків, проте ці дії не відповідають тим параметрам (стандартам), що встановлені умовами договору чи вимогами нормативно-правових актів стосовно кожного з елементів виконання зобов'язання;

3) зазнання несприятливих для адвоката наслідків у вигляді санкцій – це обов'язок адвоката нести несприятливі для себе наслідки, що можуть мати вираження у притягненні до дисциплінарної відповідальності, відшкодуванні майнової шкоди клієнтові тощо. Професійну відповідальність спрямовано не лише на покарання адвоката, але й на відновлення порушених прав клієнта та захисту престижу адвокатури загалом;

4) спрямованість на відновлення порушених прав та інтересів клієнта. Характерною для заходів професійної відповідальності є особливість, яка полягає в зазнанні негативних наслідків для адвоката, що може мати вираження у майнової формі;

5) повноваження притягувати адвоката до професійної відповідальності мають виключно органи адвокатського самоврядування, а саме кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, щодо відшкодування майнової шкоди клієнтові, завданої ненаданням або неналежним наданням адвокатом

професійної правничої допомоги, - суд (проте у разі запровадження страхування професійної відповідальності адвокатів є можливим встановлення й позасудового порядку виплати страхових виплат);

б) порядок та підстави притягнення адвоката до професійної відповідальності визначаються законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність та процесуальним законодавством.

Проаналізувавши норми законодавства, можна дійти висновку, що умовами настання професійної відповідальності адвоката є протиправність, шкідливі наслідки та причинний зв'язок між ними.

Протиправність поведінки адвоката полягає у порушенні вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань здійснення адвокатської діяльності та професійні помилки адвоката, під якими розуміються дії або бездіяльність, які полягають у відхиленні фактичних результатів адвокатської діяльності від очікуваних, та тягне за собою негативні особисті та/або майнові наслідки для клієнтів, тобто невиконання чи неналежне виконання адвокатом обов'язку надання професійної правничої допомоги.

Шкода, спричинена клієнтові діями чи бездіяльністю адвоката, має бути пов'язаною з отриманням особою правової допомоги неналежної якості, тобто не у відповідності до вимог нормативно-правових актів або неотриманням допомоги взагалі. Ми приєднуємося до позиції авторів (А.В. Біцай та ін.), які наполягають, що адвокатом може бути завдано клієнтові як майнової, так і моральної шкоди, яка полягає в наявності у потерпілої особи моральних страждань, приниження честі, гідності та ділової репутації, та має доводитися окремо.

Причинний зв'язок – це зв'язок між дією (бездіяльністю) адвоката та негативними наслідками, що виникли у клієнта в результаті допущення ним професійних помилок.

Водночас питання стосовно обов'язкової наявності вини як складової частини проступків у випадках притягнення до професійної відповідальності є спірним серед науковців. Так, відповідно до точки зору С.І. Курпякової та

Т.А. Попової, професійна відповідальність настає за наявності вини особи, яка здійснює професійну діяльність у формі необережності, при цьому поняття «необережності» розглядається у контексті чинного Кримінального кодексу РФ [93, с.79-80]. У свою чергу, О.А. Файєр не погоджується з таким підходом і зазначає, що термін «необережність» у контексті Кримінального кодексу України розглядати не зовсім вірно, оскільки, при дослідженні підстав виникнення професійної відповідальності під ними розуміються помилки, прорахунки та упущення, викликані як недостатньою уважністю та обачливістю, так і не достатнім досвідом особи при сумлінному виконанні нею своїх професійних обов'язків. Більше того, на думку О.А. Файєр, професійна відповідальність має підвищений характер, тому може наступати безвідносно [незалежно] до наявності вини особи, яка здійснює професійну діяльність [198, с. 632].

Аналізуючи сутність помилки як явища, М. Петеліна зазначає щодо того, що помилка є неминучим неспрогнозованим результатом оцінки людиною (суб'єктивні фактори) тих чи інших обставин (у тому числі і результатів своїх дій), які він, сумлінно помиляючись, припускав виключно правомірними або негативними і які, проте, такими не виявилися [146]. Досить цікавим є таке визначення професійної помилки – це випадкове, ненавмисне відхилення фактичних результатів професійної діяльності від очікуваних, що має негативні наслідки для її суб'єктів і виступає підставою для притягнення до юридичної відповідальності професіонала в разі його вини. Таким чином, професійна помилка є підставою відповідальності за умови, що її допущено з вини професіонала, спричинила відхилення від бажаного результату а також виникнення негативних наслідків для клієнта [177, с. 23-24]. Цієї ж точки зору дотримується і А.В. Біцай, яка є прихильником класичного підходу та вважає, що вина є обов'язковою складовою професійного проступку адвоката-медіатора і має вираження у формі умислу чи необережності. Умисел означає, що адвокат-медіатор усвідомлював протиправний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачав його шкідливі наслідки та бажав або свідомо

припускав їх настання. Необережність же означає, що адвокат-медіатор усвідомлював протиправність своєї поведінки (дії або бездіяльності), передбачав її шкідливі наслідки, проте легковажно розраховував на їх відвернення або не передбачав, хоча повинен був і міг їх передбачити. У разі ж відсутності вини, як складової професійного проступку, адвоката-медіатора не може бути притягнуто до професійної відповідальності у зв'язку з відсутністю у його діяннях складу проступку [19, с. 21].

Доцільно розглянути причини професійних помилок в адвокатській діяльності, яких можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних можна віднести такі: постійна змінюваність суспільних відносин, внаслідок чого змінюється чинне законодавство (причому, наприклад, надаючи клієнтові консультацію, адвокат повинен виходити з вимог законодавства, що діяло на момент виникнення певних подій, з приводу яких клієнтові знадобилася правова допомога), часта зміна судової практики.

До суб'єктивних причин можна віднести такі: відсутність достатнього досвіду здійснення адвокатської діяльності. Зрозуміло, що досвід з'являється з часом, але це зовсім не означає, що досвідчені адвокати не допускають у своїй професійній діяльності помилок; невиконання адвокатом обов'язків з підвищення кваліфікації; недотримання вимог Правил адвокатської етики; відсутність контролю за роботою технічного персоналу, помічника, стажиста тощо.

Отже, професійна відповідальність адвоката настає залежно від його вини. Вбачаємо, що цей підхід є вірним і виправданим. Встановлення підвищеної відповідальності для адвокатів переслідує мету захистити інтереси їх клієнтів та третіх осіб, які можуть зазнати шкоди від невиконання або неналежного виконання адвокатами своїх професійних обов'язків.

Суть правових гарантій адвокатської діяльності полягає в юридичному забезпеченні прав та обов'язків адвокатів. Отже, під правовими гарантіями адвокатської діяльності слід розуміти правові засоби, закріплені в нормах права, що забезпечують порядок їх реалізації, захист і поновлення прав у разі їх

порушення. Надаючи адвокатові широкі права, суспільство вимагає сумлінного виконання ним також покладених на нього юридичних обов'язків. Особливий же порядок притягнення адвокатів до відповідальності є однією з гарантій діяльності адвоката [140, с. 126].

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, вважаємо за необхідне доповнити Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» п. 10 ч. 1 ст. 1 та викласти його наступним чином:

«Професійна відповідальність адвоката – це різновид професійної відповідальності і полягає у зазнанні адвокатом, у разі умисного чи недбалого невиконання або неналежного виконання ним своїх професійних обов'язків, несприятливих для себе наслідків у вигляді санкцій і заходів, спрямованих на відновлення порушених прав та інтересів клієнта та відшкодування йому завданої шкоди.».

п. 14 ст. 23 викласти у такій редакції:

Забороняється притягати до кримінальної чи іншої юридичної відповідальності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності відповідно до закону.

Зазначені обмеження не поширюються на професійну відповідальність адвоката перед клієнтом, в результаті якої клієнтові завдано майнової шкоди відповідно до цього Закону».

Професійна відповідальність є значущим та постійним фактором будь-якого виду професійної діяльності, яка апріорі несе в собі ризики професійних помилок. Розмаїття видів збитків, яких може бути завдані особою, яка здійснює професійну діяльність своєму клієнтові та/або третім особам, породжує проблему їх фінансової компенсації, якої також може бути вирішено за допомогою страхування професійної відповідальності.

2.3. Правова природа страхування професійної відповідальності адвоката як гарантія адвокатської діяльності

Один із способів підвищення ефективності регулювання будь-якої професійної діяльності є створення системи відносин, що дозволяють мінімізувати можливі, що виникли у процесі її реалізації, несприятливі наслідки, у тому числі з питань оптимізації діяльності за шкоду, заподіяну внаслідок професійної діяльності. Одним із способів подібної оптимізації є страхування.

Центральне місце на шляху формування демократичних основ у державі посідає гарантія надання професійної правничої допомоги кожному громадянину України. Будь-яка особа, якій надається правнича допомога на професійній основі, розраховує на компетентність та сумлінність адвоката, що передбачає високий рівень професійної підготовки.

Але, як і будь-яка професійна діяльність, адвокатська діяльність може заподіяти майнової шкоди інтересам клієнта, особі, якій надається професійна правнича допомога. Якщо адвокатом було заподіяно майнової шкоди інтересам клієнта, то його обов'язком її відшкодування. Важливим механізмом відшкодування майнової шкоди інтересам клієнта є інститут страхування професійної відповідальності адвоката.

Правова захищеність особистості – одна з фундаментальних ознак правової держави, яка передбачає наявність системи ефективних юридичних засобів реалізації та захисту прав і свобод. У цій системі особливе місце відводиться адвокатурі, яка є одним з основних механізмів захисту прав і свобод людини і займає головне місце у правозахисній діяльності. Відповідно до ст. 131² Конституції України для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура [84]. За своєю природою адвокатура є одним з інструментів демократичного суспільства, оскільки виконує дуже важливу суспільну функцію – захист прав і законних інтересів громадян і організацій. Будь-яка особа, якій надається правнича допомога на професійній основі,

розраховує на компетентність та добросовісність адвоката, що передбачає високий рівень професійної підготовки.

Однак, як і будь-який професіонал, адвокат може неналежним чином виконувати свої професійні обов'язки чи уникати їх виконання, а також своїми діями чи бездіяльністю заподіяти майнової шкоди інтересам клієнта (особі, якій надається професійна правнича допомога). Отже, як свідчить аналіз практики, існують непоодинокі випадки заподіяння адвокатом майнової шкоди інтересам клієнта (особі, якій надається професійна правнича допомога). Якщо адвокатом було заподіяно майнової шкоди інтересам клієнта, то його обов'язком є відшкодування цієї майнової шкоди у зв'язку із здійсненням ним професійної правничої допомоги. Важливим механізмом відшкодування майнової шкоди інтересам клієнта є інститут страхування професійної відповідальності адвоката.

Зокрема Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського співтовариства від 01 жовтня 1988 року [61] (далі – Загальний кодекс) у п.п. 3.9.1. визначає, що адвокати завжди повинні бути застраховані від пред'явлення позовів, пов'язаних з недостатньою професійною компетенцією. Розмір страхового відшкодування визначається в розумних межах співвідносно з ризиком можливих помилок, допущених адвокатами при здійсненні професійної діяльності [61]. Отже, Загальний кодекс закріплює інститут страхування професійної відповідальності адвоката для адвокатів країн Європейського співтовариства.

В Україні страхування професійної відповідальності адвоката не отримало відповідного закріплення в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [65]. Тому це страхування регулюється загальними нормами Цивільного кодексу України [216] та Законом України «Про страхування» від 07 березня 1996 року [159].

Незважаючи на те, що у багатьох зарубіжних країнах інститут страхування професійної відповідальності, зокрема адвокатів, успішно функціонує, у наукових дискусіях досить часто зустрічається проблема

визначення правової природи страхування професійної відповідальності, не є винятком і страхування професійної відповідальності адвоката. Так, щодо визначення місця страхування професійної відповідальності адвоката в загальній системі страхування, існують певні дискусійні питання. Одні науковці відносять страхування професійної відповідальності адвоката до виду страхування професійної відповідальності, зокрема С.Л. Сотников [177, с. 187], інші – до виду майнового страхування, прихильниками цієї точки зору є А.С. Михайлова [106, с. 10], Д.В. Наумов [114, с. 10], до виду страхування цивільно-правової відповідальності – Ю.М. Бисага та В.В. Заборовський [14, с. 139], М.В. Кравченко [87, с. 17] та ін. Тому необхідно почати з визначення правової природи страхування взагалі та страхування професійної відповідальності адвоката, зокрема.

У статті 1 Закону України «Про страхування» передбачено, що «страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення цих фондів» [159].

На думку С.С. Осадеця, «страхування – це двосторонні економічні відносини, що полягають у тому, що страхувальник, сплачуючи грошовий внесок, забезпечує собі чи третій особі у разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати з боку страховика, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, вживає превентивні заходи, спрямовані на зменшення ризику, а за потреби – перестраховує частину своєї відповідальності» [182, с. 24].

На думку В.Д. Базилевича, «цей різновид людської діяльності спрямований на захист майнових інтересів фізичних та юридичних осіб, які потерпіли у зв'язку із настанням страхових випадків, визначених договором чи

страховим законодавством, за рахунок страхових фондів, які формуються учасниками страхування» [181].

Існує багато думок стосовно визначення сутності страхування. На нашу думку слід погодитися з позицією О.Д. Вовчака, який трактує «страхування як економічні відносини з приводу утворення страхового фонду за рахунок внесків (платежів) юридичних та фізичних осіб до спеціалізованих цільових фондів, що призначаються для виплати страхового відшкодування і страхового забезпечення у заздалегідь обумовлених договорами страхування розмірах при настанні застережених договором подій, що призвели до майнового збитку, втрати прибутку або матеріальної відповідальності особи, яка уклала договір» [37].

Стосовно поділу страхування на види в науковій літературі існує також багато точок зору. Так, відомий науковець В.Г. Воблий виокремлював майнове та особисте страхування. На його думку, «до майнового страхування належать такі види страхування, де об'єктом є майно та майнові інтереси. В особистому страхуванні є людська сила (духовна чи фізична) – страхування від нещасних випадків, на випадок хвороби, інвалідності. Така класифікація, на його думку, є доцільною та має важливе значення, оскільки страхові компанії майнового та особистого страхування суттєво відрізняються» [36, с. 31-32]. Прихильниками цієї точки зору були також С.М. Братусь [160, с. 495], В.К. Райхер [163, с. 219] та В.І. Серебровський [170, с. 47].

Нині українська страхова наука, класифікуючи страхування за об'єктами страхування, виокремлює три основні види страхування, а саме: особисте страхування, майнове страхування та страхування відповідальності, які також дістали закріплення в законодавстві (ст. 980 ЦК України та ст. 4 Закону України «Про страхування»). Прихильниками цієї точки зору є також В.Д. Базилевич [181], С.С. Осадець [182], Т.В. Яворська [226]. Крім цих видів О.Д. Вовчак [37, с. 33] та Л.Л. Кінащук [80, с. 57] виокремлюють страхування підприємницьких ризиків.

На думку деяких вітчизняних науковців, класифікація за об'єктами є визначальною, і в науковій літературі досить детально аналізується. Так, на думку О.Д. Вовчак, «класифікація за об'єктами є найбільш поширеною та узагальненою. Об'єкт страхування є головним чинником, від якого залежить характер та основні умови договору страхування. Вона передбачає виділення галузей, підгалузей і видів страхування. Усі ланки такої класифікації розташовані так, що кожна наступна ланка є частиною попередньої. Вища ланка – галузь, середня – підгалузь, нижча – вид страхування» [37].

Отже, можна погодитися з позицією законодавця та науковців, що страхування ділиться на три види, а саме: особисте страхування, майнове страхування та страхування відповідальності.

Погоджуємося з думкою О. Лобової, що «особливістю страхування відповідальності є те, що об'єктом страхування є не конкретна особиста власність громадян або власність організацій, як у майновому страхуванні, і не настання певних подій, пов'язаних з життям і працездатністю громадян, які уклали договори, що характерно для особистого страхування, а відповідальність перед третіми особами» [99, с. 63]. Отже, специфіка страхування відповідальності надає можливість віднести його до окремого виду страхування.

Щодо сутності страхування відповідальності серед науковців також немає єдиної точки зору. Так, В.Д. Базилевич визначає «страхування, як галузь страхування, предметом якої є майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди юридичній чи фізичній особі або її майну. Шкода, заподіяна третім особам, може бути наслідком діяльності чи бездіяльності страхувальника» [181].

На думку Ю.В. Заїкіна, «страхування відповідальності – це самостійна галузь страхування, що об'єднує види страхування, умови яких передбачають повне або часткове відшкодування страховиком шкоди, завданої майновим інтересам страхувальника у зв'язку з обов'язком останнього в порядку та на

умовах, встановлених чинним законодавством, компенсувати майнову шкоду третім особам» [63, с. 13].

О.А. Файєр вважає, що «страхування відповідальності є окремим видом страхування, який має за мету захистити майнові інтереси фізичних та юридичних осіб, які зазнали шкоди від дії чи бездіяльності страхувальника відповідно до умов договору страхування майнових інтересів страхувальника, пов'язаних з відшкодуванням завданої ним шкоди третім особам» [201, с. 66].

На нашу думку, слід погодитися з позицією С.С. Осадеця, що «страхування відповідальності спрямована як на захист майнових прав осіб, постраждалих як у результаті дії чи бездіяльності страхувальника, так і фінансового стану самого страхувальника. За наявності страхового полісу відшкодування збитків постраждалим гарантується страховою компанією і не залежить від платоспроможності страхувальника. Страхувальник на суму страхового відшкодування звільняється від витрат, пов'язаних із компенсацією спричинених ним шкоди. Суми компенсацій можуть бути дуже значними (збитки часто мають катастрофічний характер), та й процес урегулювання позовів за такими збитками доволі тривалий» [182].

Отже, страхування відповідальності є окремим видом страхування, сутність якого полягає як у захистові майнових інтересів фізичних та юридичних осіб, які зазнали шкоди від дій чи бездіяльності страхувальника, так і у захистові майнових інтересів самого страхувальника.

Стаття 7 Закону України «Про страхування» серед видів обов'язкового страхування виокремлює страхування професійної відповідальності та у п. 27 визначає страхування професійної відповідальності осіб, діяльність яких може заподіяти шкоди третім особам, за переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України [159]. Проте перелік у таких осіб на даний час так і не визначено, однак умови та порядок страхування професійної відповідальності осіб, що здійснюють професійну діяльність, визначаються у спеціальних законодавчих чи інших нормативно-правових актах. Наприклад, страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса визначаються у ст. 28

Закону України «Про нотаріат» [155] від 02 вересня 1993 р. № 3425-XII та Порядком і правилами проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 624 [152].

Якщо нормативного закріплення страхування професійної відповідальності для осіб, що здійснюють професійну діяльність, не закріплено, то це страхування здійснюється у добровільній формі на підставі ст. 6 Закону України «Про страхування», а саме страхування відповідальності перед третіми особами (п. 15) [159]. У Характеристиці та класифікаційних ознаках видів добровільного страхування, що затверджено Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 09 липня 2010 р. № 565 [211], страхування відповідальності перед третіми особами за ознаками класифікується як добровільне, а саме, відповідно до п. 3.15 вказаного документу відповідальність перед третіми особами (іншої, ніж передбачена п.п. 12–14 ст. 6 Закону України «Про страхування») – вид страхування, інший, ніж страхування цивільної відповідальності власників наземного, повітряного та водного транспорту (враховуючи відповідальність перевізника), за яким предметом договору страхування є майнові інтереси, що не суперечать закону, пов'язані з відшкодуванням шкоди, заподіяної страхувальником або іншою особою, цивільна відповідальність якої застрахована, життю, здоров'ю, працездатності, майну третіх осіб [211].

Отже, на законодавчому рівні серед інших видів страхування відповідальності виокремлено страхування професійної відповідальності, що може здійснюватися як у добровільній, так і обов'язковій формах.

Розглянемо визначення страхування професійної відповідальності, що надається у науковій літературі. На думку О.А. Файер, «страхування професійної відповідальності – це вид страхування відповідальності, що має за мету захистити майнові інтереси фізичних та юридичних осіб від невиконання або неналежного виконання особами, які здійснюють професійну діяльність, своїх професійних обов'язків при виконання робіт чи наданні послуг (страхових

випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати особами, які здійснюють професійну діяльність, страхових платежів та доходів від розміщення коштів цих фондів» [201, с. 69].

О.С. Самохвалов визначив страхування професійної діяльності як вид страхування, який захищає працівників різних професій від грошових збитків, які є результатом некомпетентності страхувальника, помилки або недбалості, які спричинили шкоду здоров'ю, життю або фінансовому становищу клієнта страхувальника, або третій стороні [165, с. 31-32].

Р.Р. Долотіна визначає страхування професійної відповідальності як вид страхування цивільної відповідальності, об'єктом якого є майнові інтереси осіб, які займаються професійною діяльністю, пов'язані з ризиком виникнення обов'язку відшкодовувати збитки у зв'язку з неналежним виконанням своїх професійних обов'язків, і здійснення якого в силу закону є одним із необхідних умов допуску до діяльності певної професії [55, с. 10].

На думку Г.Р. Акішевої, сутністю страхування професійної відповідальності є страховий захист страхувальника від позовів з боку третіх осіб у зв'язку з помилками та упущеннями під час виконання професійних (службових) обов'язків. При цьому, мається на увазі, що ця особа володіє необхідною компетенцією для заняття даним видом діяльності і ставиться до своїх обов'язків сумлінно, виконуючи всі вимоги, що пред'являються до даної професії. Підтвердженням рівня кваліфікації особи є наявність у неї сертифікатів, дипломів або інших документів [5, с. 38]. Цієї ж думки дотримується О.С. Самохвалов [165, с. 32].

Отже, можна дійти висновку, що основною метою страхування професійної відповідальності є захист майнових інтересів самого страхувальника, особи, яка займається професійною діяльністю, так і захист майнових інтересів осіб, яким надаються професійні послуги, у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням професійних обов'язків страхувальником.

Оскільки, в Україні не має чіткого закріплення в законодавстві як страхування професійної відповідальності адвоката, який врегулював би питання забезпечення належного захисту майнових інтересів адвоката та захисту майнових інтересів клієнта за невиконання або неналежне виконання адвокатом професійних обов'язків, для надання пропозицій щодо подальшого удосконалення механізму страхування професійної відповідальності адвоката, необхідно здійснити дослідження страхування професійної відповідальності адвоката з вивчення його правової природи, основних підходів до визначення цього поняття, його характерних ознак, основної мети, на яку спрямовано страховий захист.

Як уже зазначалося, ст. 7 Закону України «Про страхування» не містить такого виду обов'язкового страхування, як страхування професійної відповідальності адвоката, тому це страхування відбувається у добровільній формі. На практиці страхування професійної відповідальності адвоката відбувається відповідно до п. 15 ст. 6 Закону України «Про страхування» [159]. У такому разі договори страхування професійної відповідальності адвоката укладаються на підставі загальних правил страхування, розроблених самими страховими компаніями. Тому страхування професійної відповідальності адвоката здійснюється на добровільній основі, але, як свідчить практика, таке страхування не є поширеним серед адвокатів, оскільки не має чіткої законодавчої регламентації. Отже, адвокати мають право, а не зобов'язані страхуватися.

Враховуючи вищезазначене, ми пропонуємо проект Положення про страхування професійної відповідальності адвоката та проект Договору про страхування професійної відповідальності адвоката.

Погоджуємося з думкою О. Горяєвої, що специфіка здійснення страхування професійної відповідності і відповідальності перед третіми особами як різновидами страхування відповідальності дещо відрізняється. Так, при здійсненні страхування професійної відповідальності йдеться про відповідальність сторони договору про надання професійних послуг (тобто

фактично йдеться про договірну відповідальність), а при здійсненні страхування відповідальності перед третіми особами – про можливість відшкодування шкоди не стороні договору про надання професійних послуг (тобто фактично йдеться про позадоговірну відповідальність) [46, с. 90]. Оскільки питання про можливість завдання адвокатами шкоди особам, що не були клієнтами з надання правової допомоги, на нашу думку, є дискусійним, вважаємо за доцільне розглянути точки зору дослідників щодо цього питання.

В науковій літературі є спірним питання щодо віднесення страхування професійної відповідальності адвоката тільки до страхування договірної відповідальності або до страхування договірної та недоговірної (деліктної) відповідальності. Група вчених, представником якої є А.С. Михайлова [107], Д.В. Наумов [113], Н.О. Обловацька [134] та ін., вважають, що страхування професійної відповідальності адвоката може стосуватися недоговірної відповідальності, що виникає із завдання шкоди третім особам. Інша група вчених, представниками якої є Г.К. Акишева [5], В.В. Заборовський [59], Р.Г. Мельниченко [104], І.С. Токмаков [195] та інші, дотримуються позиції що страхування професійної відповідальності адвоката може мати договірний та недоговірний характер.

Страхування договірної відповідальності настає внаслідок невиконання або неналежного виконання договірних зобов'язань. Згідно зі ст. 610 ЦК України порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання) [216]. Відповідно до ст. 623 ЦК України відповідальність за порушення договірних зобов'язань має прояв в обов'язку боржника відшкодувати кредиторів спричинені невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання збитки, тобто порушення договірних зобов'язань може полягати у невиконанні або в неналежному виконанні стороною свого обов'язку [216]. Зазначимо, що чинне страхове законодавство України не розділяє страхування договірної та недоговірної відповідальності взагалі та зокрема щодо страхування професійної відповідальності [201, с. 45-46].

Серед науковців існують різні погляди щодо цього питання. Так, В.В. Заборовський зазначає, що така діяльність адвоката врегульовується не тільки договором про надання професійної правової допомоги, а, зокрема, нормами законодавства про адвокатуру [14, с. 137].

На думку І.С. Токмакова, під дію страхування ризику професійної відповідальності адвоката підпадає порушення не тільки угоди з довірителем, але й інших обов'язків, передбачених чинним законодавством для даного виду зобов'язань [195, с. 19].

В літературі також висловлювалися і протилежні думки. Так, Г.К. Акишева розрізняє дві конструкції, обрані законодавцем щодо адвоката. Першою з них є страхування ризику професійної майнової відповідальності адвоката, іншою конструкцією страхування, на думку Г.Р. Акишевої, є страхування ризику професійної майнової відповідальності адвоката за порушення укладеного з довірителем угоди про надання юридичної допомоги [5, с. 38].

Г.К. Шаров зазначив, що «при наданні будь-якої юридичної допомоги адвокат несе професійну майнову відповідальність за невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків» [220, с. 21].

Можна погодитися з позицією Д.В. Наумова, що «професійна майнова відповідальність адвокатів відноситься до договірної відповідальності, оскільки правовідносини між адвокатом і довірителем виникають не інакше, як при укладенні договору про надання юридичних послуг» [114, с. 40-41]. Цієї ж точки зору дотримується А.С. Михайлова [106, с. 32].

На договірний характер страхування професійної відповідальності вказує Н.О. Обловацька, а саме, на її думку, до підстав страхування професійної відповідальності адвокатів належить також порушення умов договору між адвокатом та клієнтом щодо надання юридичних послуг. Особа, яка придбала послугу, розраховує на компетентність та професійність діяльності адвоката. Якщо клієнтові завдано шкоди, він має право притягти адвоката до юридичної відповідальності в судовому порядку [134, с. 27].

Отже, оскільки юридичну допомогу адвокат здійснює на підставі укладення з клієнтом договору про надання правової допомоги, відповідальність адвоката є договірною, що вказується багатьма авторами.

У науковій літературі існують різні погляди на сутність страхування професійної відповідальності адвоката. Так, А.С. Михайлова визначає його як обумовлені обов'язком, покладеним законом на адвоката, виступити як страхувальник, відносини щодо захисту майнових інтересів адвоката і його довірителя (особі, якій надається юридична допомога), що пов'язанні з ризиком відповідальності за зобов'язаннями, які випливають з угоди про надання кваліфікованої правової допомоги при настанні страхових випадків за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових премій (внесків), а також інших засобів страховиків [106, с. 10-11].

На думку Г.К. Шарова, «страхування професійної відповідальності адвоката як і будь-яке страхування, покликане захистити й інтереси страхувальника, полегшити йому тягар можливої майнової відповідальності. Тому адвокат, який застрахував свою професійну відповідальність на користь довірителя, у разі недостатнього страхового відшкодування для повної компенсації заподіяної шкоди сплачує лише різницю між розміром збитків і страховим відшкодуванням» [220, с. 26].

Укладення договору страхування професійної відповідальності адвоката, за твердженням Т.Б. Вільчик, є засобом мінімізації негативних наслідків для адвоката, що припустився помилки та який зобов'язаний відшкодовувати заподіяну клієнтові шкоду [32, с. 302-303].

Можна погодитися з позицією І.І. Задоя щодо того, що метою страхування професійної відповідальності адвокатів є захист інтересів їх клієнтів і самого адвоката, який здійснює професійну діяльність [62, с. 274]. Таку саму мету як основну визначає і С.Л. Сотников, а саме: охорона майнових інтересів самих адвокатів від їх помилок і упущень та захист осіб, які користуються послугами юридичної допомоги [177].

Заслуговує на увагу позиція Н.О. Обловацької щодо того, що оскільки адвокат бере на себе відповідальність за професійне виконання своїх обов'язків, піддаючи власну репутацію ризику, він має бути захищений законодавством України, зокрема, від позовів клієнтів, які ставлять під сумнів його професійність, та від помилок, які можуть мати місце під час здійснення ним адвокатської діяльності [134, с. 25]. Крім того, зазначена авторка виокремлює такі види захисту професійної відповідальності адвокатів, як майновий, договірний, колективний, професійний.

Іншої думки дотримуються В.В. Заборовський та Д.В. Наумов. Так, на думку В.В. Заборовського, «не варто применшувати роль інституту страхування цивільно-правової відповідальності в аспекті захисту майнових інтересів самого адвоката та першочерговою метою його існування є саме захист інтересів клієнта, тобто вигодо набувача, за договором страхування такої відповідальності адвоката» [59, с. 195]. Цієї ж точки зору дотримується і Д.В. Наумов, який визначає, що метою страхування відповідальності адвокатів є забезпечення захисту майнових інтересів третіх осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок вчинення адвокатом певних дій, шляхом здійснення страхових виплат [114].

На підставі здійсненого дослідження слід дійти висновку, що страхування професійної відповідальності адвоката – це вид страхування професійної відповідальності, основною метою якого є захист майнових інтересів адвоката, який здійснює адвокатську діяльність, та захист майнових інтересів клієнта від невиконання або неналежного виконання адвокатом професійних обов'язків, що виникають із договору про надання правової допомоги.

На нашу думку, характерними ознаками страхування професійної відповідальності адвоката є:

- 1) відносить до спеціального виду страхування професійної відповідальності, у зв'язку з властивими йому особливостями, пов'язаними з об'єктом страхування, умовами страхування та способом здійснення виплат;

2) правовідносини, які виникають за участю адвоката, який здійснює адвокатську діяльність, клієнта та страховика;

3) страхувальниками можуть бути як адвокати, що здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, так і адвокатські бюро чи адвокатські об'єднання;

4) правовідносини між адвокатом та клієнтом виникають із договору про надання правової допомоги;

5) страховими випадками є невиконання або неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків при наданні професійної правової допомоги;

6) виплати страхового відшкодування здійснюються за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати адвокатами страхових внесків.

Таким чином, у зв'язку з викладеним, вважаємо за необхідне ще раз наголосити на необхідності запровадження страхування професійної відповідальності адвоката у правову систему України та пропонуємо викласти п. 27 ст. 7 Закону України «Про страхування» в такій редакції:

«Страхування професійної відповідальності осіб, які здійснюють професійну діяльність та діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам, визначаються у спеціальних законодавчих чи нормативно-правових актах».

На підставі здійсненого дослідження доходимо висновку щодо необхідності доповнення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» ст. 23¹ «Страхування професійної відповідальності адвоката» та викласти її наступним чином:

«Адвокат зобов'язаний застрахувати свою професійну відповідальність шляхом укладення договору страхування професійної відповідальності адвоката до початку зайняття адвокатською діяльністю.

Предметом договору страхування професійної відповідальності адвоката є майнові інтереси, що не суперечать закону і пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої адвокатом його клієнтові.

Інші умови договору страхування професійної відповідальності адвоката

визначаються у Положенні про страхування професійної відповідальності адвоката, що затверджується НААУ»;

доповнити п. 1 Розділу IX «Прикінцеві положення» п.п. 5 та викласти його у такій редакції:

«положення частини першої ст. 23¹ «Страхування професійної відповідальності адвоката» щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності вводяться в дію з дня повідомлення Радою адвокатів України на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України, але не пізніше п'яти років з дня набрання чинності цим Законом».

2.4. Моделі страхування професійної відповідальності адвоката у зарубіжних країнах

Для кращого розуміння страхування професійної відповідальності адвоката та ефективності його застосування в Україні необхідно здійснити аналіз цього виду страхування шляхом класифікації його моделей. Ці моделі є важливим орієнтиром у дослідженні та вивченні цього страхування як правового явища і надають можливість обрати найоптимальніший варіант застосування його в Україні. Цілісність і системність процесу розвитку страхування професійної відповідальності адвоката зумовлена тим, що елементи які є його складовими, пов'язані один з одним. Саме цей закономірний зв'язок елементів і є об'єктивною основою можливості виокремлення його основних моделей. Таким чином, дослідження, аналіз та класифікація моделей страхування професійної відповідальності адвоката дозволить глибоко вивчити цей вид страхування як багатоаспектне явище.

Особливостями класифікації моделей страхування професійної відповідальності адвоката є цілісність вивчення процесу, що дозволяє побачити не тільки складові цього виду страхування, але й зв'язки між ними та можливість вивчення процесу запровадження окремих моделей в законодавстві до їх реалізації.

Модель (фр. module, від латинського слова «modulus») – зразок, норма, міра. Поняття «модель» використовується в різних сферах людської діяльності. Широка різноманітність типів моделей та варіативність застосовуваних в літературі тлумачень цього поняття, зумовлює складність у його визначенні [184, с. 170]. Незважаючи на те, що модель, насамперед, передбачає втілення закладених у ній ідей – разом із тим, як стверджує американський дослідник Маркс Вартофський, вона також «є прогнозом, і засобом реалізації авторської ідеї досягнення цілей і завдань дослідження» [23, с. 127]. Моделювання може використовуватися з різною метою та на різних рівнях (етапах) дослідження. Тому існує велика кількість форм і видів моделей, що ускладнює можливість створення єдиної загально прийнятої класифікації моделей. Проте, у зв'язку з підвищенням ролі моделювання, як метод пізнання кожна конкретна наука так чи інакше здійснює класифікацію моделей, що використовуються у даній галузі знання [108, с. 71]. Моделі відображають дійсність, систематизуючи реальний світ в абстрактній формі [18, с. 86]. Моделі є досить різноманітними як за роллю в процесі пізнання, так і за способом їх реалізації. Спільним для всіх моделей є те, що вони мають дослідницький характер.

Проаналізуємо погляди науковців щодо виокремлення деяких моделей страхування професійної відповідальності адвоката. Так, заслуговує на увагу класифікація видів страхування професійної відповідальності, якої здійснено О.А. Файєр, а саме, авторка виокремлює види страхування професійної відповідальності за такими критеріями: за формою страхування; за групами страхових ризиків; у залежності від кількості застрахованих осіб від кількості вигодонабувачів за договором страхування; у залежності від цілей ліцензування страхової діяльності згідно з вимогами Закону України «Про страхування»; від статусу страхувальника як особи, яка здійснює певний вид професійної діяльності; за видами професійної діяльності [201, с. 71-74].

Щодо моделей (деякі науковці використовують поняття «види») страхування професійної відповідальності адвоката, серед науковців здійснено виокремлення тільки деяких із них. Так, Р. Стренг виокремлює такі види

(моделі) страхування професійної відповідальності адвокатів за колом споживачів страхових послуг:

- 1) Індивідуальне страхування адвоката в приватній страховій компанії (Бразилія, Німеччина, Японія та ін.);
- 2) колективне страхування: адвокатської асоціації, яка представляє інтереси всіх своїх членів, на підставі укладення договору страхування вступає у відносини зі страховою компанією (Бельгія, Данія, Швейцарія та ін.);
- 3) самострахування, що здійснюється за допомогою об'єднання адвокатів у товариства спільного страхування (Австралія, Велика Британія, Канада та ін.);
- 4) змішана система, яка поєднує в собі декілька із зазначених видів [183, с. 28].

Розглянемо більш детально зарубіжний досвід страхування професійної відповідальності адвоката.

Як справедливо зазначає Т.Б. Вільчик, «страхування професійної відповідальності адвокатів є обов'язковим для більшості європейських країн: Австрії, Бельгії, Великій Британії, Данії, Естонії, Ісландії, Ірландії, Італії, Кіпру, Литви, Ліхтенштейну, Люксембургу, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Португалії, Румунії, Словаччини, Словенії, Угорщини, Фінляндії, Франції, Чеської Республіки, Швеції» [32, с. 303-304].

Вартим уваги є досвід Франції у страхуванні професійної відповідальності адвокатів. Закон про організацію професії адвоката передбачає обов'язкове страхування його професійної цивільної відповідальності [115].

Законодавцем навіть прямо встановлено мінімальний розмір страхової суми – страхові суми, передбачені страховим договором, не можуть бути нижче 1 500 000 євро на рік на кожну застраховану особу. Франшиза не повинна перевищувати 10% від сум повернення, у межах 3 050 євро. Щодо потерпілих франшиза не встановлюється (стаття 205 Основного закону Франції «Про статус адвокатів» № 71-1130 від 31 грудня 1990 р. [157]).

Договір страхування може бути укладений конкретним адвокатом, групою адвокатів або адвокатської організацією. До адвокатів також застосовується страхування ризику втрати адвокатом цінностей, майна і документів, що належать клієнтові і опинилися у адвоката у зв'язку з виконанням професійних обов'язків. Страхове відшкодування виплачується, якщо адвокат неплатоспроможний, про що свідчить невиконання адвокатом вимоги клієнта про повернення цінностей або відшкодування збитків протягом місяця з дня повідомлення [82, с. 8].

При цьому варто звернути увагу на те, що адвокат, відповідно до статті 206 Основного закону Франції «Про статус адвокатів» № 71-1130 від 31 грудня 1990 р. не має права отримувати грошові кошти та цінні папери на суму, яка перевищує розмір гарантії, встановлений страховиком [157].

За законодавством Німеччини адвокати несуть відповідальність за шкоду, заподіяну з необережності іншим особам і, насамперед, своїм довірцям при виконанні своїх професійних обов'язків. При цьому адвокат несе необмежену відповідальність і своїм особистим майном. Однак, її розмір можна обмежувати за договором з довірцем [89, с. 81]. Це пояснюється статистичними даними про відносно велику кількість допущених адвокатами помилок, оскільки вони досить часто запізнюються з поданням касаційних і апеляційних скарг, допускають технічні помилки тощо, які завдають шкоди клієнтам.

Суди ФРН постійно посилюють вимоги до рівня професійної сумлінності адвокатів, так що навіть саме незначне професійне порушення може тягти за собою стягнення з них значних сум у порядку відшкодування заподіяної шкоди [98, с. 49].

У таких країнах як Федеративна Республіка Німеччина і Французька Республіка пропонуються альтернативні методи пом'якшення відповідальності адвоката: страхування адвокатом своєї цивільної відповідальності; створення адвокатськими об'єднаннями спеціальних фондів; обмеження відповідальності адвоката в самому договорі про надання юридичної допомоги [85].

За договором страхування страховик зобов'язаний негайно повідомляти відповідну адвокатську палату про термін початку і закінчення або про розірвання договору страхування, а також і про будь-яку зміну договору страхування. Адвокатська палата з метою сприяння пред'явленню вимог про відшкодування шкоди повідомляє третім особам на їх вимогу відомості про ім'я та адресу страховика обов'язкової професійної відповідальності адвоката, а також номер страхового поліса, оскільки у адвоката не завжди є можливість надати такі відомості самотійно [98, с. 50].

Страхова виплата потерпілому проводиться тільки за рішенням суду, але слід зазначити, що питання про страховий випадок розглядається спеціалізованою судовою палатою.

Відповідно до ст. 12 «Страхування відповідальності та страхування від нещасних випадків» Закону Італії «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 31 грудня 2012 р., який набрав чинності 2 лютого 2013 р. [126], адвокат, адвокатська асоціація чи компанія повинні самотійно, а також шляхом угод, підписаних асоціаціями, компаніями, передбачити страховий поліс для покриття цивільної відповідальності, що впливає із здійснення професії, включаючи послуги із зберігання документів, грошових сум, цінних паперів та цінностей, отриманих на депозит від клієнтів. При цьому адвокат зобов'язаний повідомляти клієнта про деталі страхового покриття.

Законодавство Австрії також передбачає обов'язкове страхування професійної відповідальності адвокатів. Зокрема, відповідно до § 21a Федерального закону Австрії «Про адвокатів» (Rechtsanwaltsordnung (RAO) від 1868 р. [230] до моменту допуску до практики всі адвокати зобов'язані подати до виконавчого комітету асоціації адвокатів докази укладення ними договору страхування цивільної відповідальності зі страховою організацією, уповноваженою на здійснення комерційної діяльності в Австрії, щодо вимог про відшкодування збитків, які можуть бути висунутими проти них в результаті здійснення ними професійної діяльності. Адвокати повинні забезпечувати дію страхування протягом усього строку здійснення професійної діяльності і

надавати відповідні докази за запитом асоціації адвокатів. Якщо ж адвокат не виконує свого обов'язку щодо здійснення страхування відповідальності, незважаючи на прохання про це комісією адвокатури, асоціація забороняє йому займатися адвокатською діяльністю, поки не буде надано доказів того, що цей обов'язок було виконано. Мінімальна страхова сума має становити 400 000 євро за кожен страховий випадок. У випадку юридичної фірми у формі товариства з обмеженою відповідальністю або товариства адвокатів, єдиним генеральним партнером якого є товариство з обмеженою відповідальністю, мінімальна страхова сума має становити 2 400 000 євро за кожен страховий випадок. Якщо страхування професійної відповідальності не здійснюється або здійснюється не в установленому обсязі, то крім компанії, адвокати та партнери несуть персональну відповідальність за суму відсутнього страхового покриття, незалежно від того, винні вони чи ні.

Обов'язковість страхування відповідальності адвокатів передбачена й законодавством Данії. Зокрема, Наказом про адвокатські організації ЄС у Данії від 11 грудня 2007 р. [234] встановлюється, що адвокат повинен оформити страхування професійної відповідальності згідно з правилами, викладеними в Законах про адвокатські товариства Данії. Однак, адвокат звільняється від вищезазначеної вимоги, якщо він може довести Товариству адвокатів, що його покрито страховою страховкою або гарантією, наданою згідно з правилами його держави-члена, настільки, якщо таке страхування або гарантія є еквівалентними умови умов та обсягу покриття страхування або гарантії, викладені в Законах про адвокатське товариство Данії. Адвокатське товариство може вимагати, щоб додаткове страхування або додаткова гарантія були укладені для покриття елементів, які ще не покриті страховкою або гарантією, укладеною згідно з правилами держави-члена походження (ст. 6).

Відповідно до Правил адвокатів Данії (De Advokatetiske Regler) 2015 р. [231] п.п. 5 та 6 ст. 13.1 адвокат повинен повідомити клієнта, окрім іншого, про те, що «уклав договір страховку відповідальності та надав гарантію відповідно до правил, визначених Асоціацією адвокатів Данії, і що страхування

відповідальності охоплює всю юридичну практику, незалежно від того, де здійснюється адвокатська практика, назву та адресу страхової компанії та гаранта».

Водночас Законом Люксембургу від 10 серпня 1991 р. про професію адвоката [232] передбачається, що Рада адвокатури може приймати внутрішні правила процедури, які визначають професійні правила, зокрема щодо: етики адвокатів, а також щодо клієнтів та інших осіб, професійної таємниці; гонорарів і видатків; інформування громадськості про адвокатів та їх професійну діяльність; захисту інтересів клієнтів та третіх осіб; відповідних правил можуть передбачати факультативні або зобов'язальні заходи індивідуального або групового страхування, а також правила, що стосуються зберігання коштів інших осіб (ст. 19).

У США кожен із 52 штатів має власну систему страхування. Переважає індивідуальне страхування і лише у штаті Орегон застосовується система колективного страхування [183, с. 29]. У США страхування професійної відповідальності юриста поки є добровільним, але останніми роками усе більша кількість штатів (Аляска, Південна Дакота) закріплюють в етичних кодексах правило, що зобов'язує юриста розкривати свій страховий статус потенційному клієнтові. Це правило говорить про те, що страхування є позитивним у наданні правничої допомоги. Поінформованість клієнта про те, що відповідальність юриста за шкоду, заподіяну помилковими діями, не застрахована, – важливий фактор при виборі юриста і доручення йому важливої справи [89, с. 82].

По-різному вирішується питання щодо страхування професійної відповідальності адвокатів у країнах колишнього СРСР.

Старим Законом Киргизької Республіки «Про адвокатську діяльність» від 30 вересня 1999 р. (в редакції від 24 березня 2004 р.) [123] та прийнятим після нього новим Законом «Про адвокатуру Киргизької Республіки та адвокатську діяльність» від 14 липня 2014 р. № 135 [128], Законом Азербайджанської Республіки «Про адвокатів та адвокатську діяльність» від 28 грудня 1999 р. № 783-IQ [119], Законом Вірменії «Про адвокатуру» від 13 січня 2005 р.

№ НО-29 [130], Законом Туркменістану «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 10 травня 2010 р. № 105-IV [125], Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність в Республіці Білорусь» від 30 грудня 2011 р. № 334-З [124] взагалі не передбачається страхування професійної відповідальності адвокатів.

Статтею 6 Закону Узбекистану «Про адвокатуру» від 27 грудня 1996 р. № 349-I [64] передбачено, що адвокат має право страхувати ризик своєї професійної майнової відповідальності.

Статтею 24 Закону Таджикистану «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 18 березня 2015 р. № 1182 [127] лише передбачено, що «адвокат може здійснювати відповідно до законодавства Республіки Таджикистан страхування ризику своєї майнової відповідальності за порушення умов укладеної з довірительом угоди про надання юридичної допомоги».

Статтею 114 Закону Латвійської Республіки «Про адвокатуру» від 27 квітня 1993 р. [229] передбачено лише загальне положення щодо того, що «Можливий ризик збитків, спричинених професійною діяльністю присяжних адвокатів та їх помічників, може бути застрахований. Присяжний адвокат повідомляє свого клієнта, якщо він не застрахований». Так само, ст. 61 Закону Республіки Молдова «Про адвокатуру» від 19 липня 2002 р. № 1260 [131] встановлено, що «Для забезпечення компенсації матеріальних збитків, заподіяних у процесі здійснення адвокатської діяльності, адвокат має право укласти відповідно до закону договір страхування цивільної відповідальності. Мінімальна страхова сума на один рік діяльності встановлюється Радою Спілки адвокатів» (ч.ч. 1 та 2 ст. 68).

Відповідно до Федерального Закону «Про адвокатську діяльність і адвокатуру в Російській Федерації» від 31 травня 2002 р. № 63-ФЗ [120] страхування ризику своєї професійної майнової відповідальності віднесено до кола обов'язків адвокатів (п. 6 ч. 1 статті 7). Аналогічно з галузевими законами Узбекистану, Таджикистану та Латвії, Закон РФ № 63-ФЗ містить лише загальні положення: «Адвокат здійснює відповідно до федерального закону страхування

ризикую своєї професійної майнової відповідальності за порушення умов укладеного з довірительом угоди про надання юридичної допомоги». Єдиною додатковою нормою є те, що страхування професійної відповідальності віднесено до кола професійних видатків (п. 3 ч. 7 ст. 25). Варто вказати, що хоч галузевий Закон для російських адвокатів було прийнято 31 травня 2002 р., проте запровадження обов'язкового страхування відповідальності було здійснено поступово: до 1 січня 2007 р. – адвокати мали право здійснювати добровільне страхування ризику своєї професійної майнової відповідальності (ч. 3 ст. 45 Закону 2002 року), і лише після цієї дати – страхування професійної відповідальності стало обов'язковим.

Відповідно до ст. 9 Закону Грузії «Про адвокатську діяльність» [122] від 20 червня 2001 р. № 976 – ІІС «адвокат зобов'язаний застрахувати свою професійну відповідальність відповідно до процедури і в випадках, передбачених законом, для компенсації можливої матеріальної шкоди клієнтові», причому відповідно до п.п. «а» п. 1 ст. 35 цього Закону невиконання адвокатом цього обов'язку є підставою для його притягнення до дисциплінарної відповідальності. Інші аспекти страхування професійної відповідальності адвокатів (підстави, межі, порядок тощо) відображення у галузевому Законі не знайшли.

Закон Республіки Казахстан «Про адвокатську діяльність та юридичну допомогу» від 5 липня 2018 р. № 176-VI [121] з 1 січня 2020 р. не лише встановлює обов'язковість страхування професійної відповідальності адвокатів (ч. 1 ст. 36 Закону № 176-VI), але й визначає зміст професійної помилки адвоката, до якої відносить: 1) пропуск процесуальних строків; 2) неправильне оформлення документів; 3) неповідомлення особи, якій відповідно до договору надається юридична допомога, про наслідки вчинюваних юридичних дій, що призвело до заподіяння їй шкоди; 4) втрата або псування документів, отриманих страхувальником (застрахованою особою) від клієнта для надання юридичної допомоги; 5) неправомірне розголошення відомостей, що становлять адвокатську таємницю (ч. 3 ст. 36 Закону № 176-VI).

Законом Литовської Республіки «Про адвокатуру» від 18 березня 2004 р. № IX-2066 [129] передбачається, що адвокат вноситься до списку практикуючих адвокатів Литви у разі, якщо окрім іншого, застрахованою є а професійна цивільна відповідальність адвоката або професійного співтовариства адвокатів (ч. 2 ст. 17 Закону). При цьому варто зазначити, що Законом врегульовано досить широке коло питань, що стосуються страхування професійної відповідальності адвокатів. Зокрема встановлено обов'язок адвоката надати до органів адвокатури копію свідоцтва (поліса) про обов'язкове страхування професійної цивільної відповідальності адвоката протягом десяти днів з дня укладення страхового договору (ч. 7 ст. 20), обов'язок надавати такий поліс за вимогою клієнта (ч. 8 ст. 20), встановлена мінімальна страхова сума по обов'язковому страхуванню у розмірі 29 тис. євро (ч. 4 ст. 20). Варто зазначити, що, на відміну від законодавства Казахстану, зміст професійної помилки адвоката не визначається, натомість цікавим є положення Закону щодо того, що виплата страхової суми є можливою не лише у разі завдання шкоди протиправними діями адвоката, але й внаслідок протиправних дій помічників адвокатів та інших його працівників (ч. 9 ст. 20).

У розрізі нашого дослідження певний інтерес становить також законодавство Естонії. За кількістю населення це є досить невелика країна з населенням близько 1,33 млн та відносно невеликою кількістю членів адвокатури – усього 1056 осіб, з яких 707 адвокатів та 346 помічників [135], водночас ключові питання щодо страхування відповідальності адвокатів врегульовані у відповідному галузевому законі. Зокрема, Законом Естонії «Про адвокатуру» від 21 березня 2001 р. [132] встановлюється, що «для забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної власником адвокатського бюро або адвокатом, власник адвокатського бюро повинен укласти договір страхування професійної відповідальності» (ч. 1 ст. 48). Законом Естонії також встановлено, що, аналогічно з Литвою, адвокат зобов'язаний надавати відомості про укладення договору страхування до органів адвокатури (ч. 3 ст. 48), встановлюється мінімальний розмір страхової суми на один страховий випадок,

який становить не менше 63 910 євро (пп. 3 ч. 1 ст. 48), що майже вдвічі більше, ніж передбачено для адвокатів Литви.

При цьому варто звернути увагу на такий важливий нюанс, закріплений в естонському законодавстві: страховим випадком є заподіяння власником адвокатського бюро або адвокатом, у зв'язку з наданням юридичної послуги, прямої майнової шкоди, незалежно від місця надання юридичних послуг. Страхування відповідальності, що виникає внаслідок умисного порушення професійного обов'язку, не потрібно (пп. 2 ч. 1 ст. 48). Отже, можна зробити висновок, що за законодавством про адвокатуру Естонії страхування професійної відповідальності адвоката охоплює виключно випадки ненавмисного заподіяння шкоди клієнтам.

На превеликий жаль, чинний Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не передбачає навіть можливості страхування професійної відповідальності адвоката, уже не говорячи про його обов'язковість.

Підсумовуючи дослідження досвіду країн колишнього СРСР у питанні запровадження страхування професійної відповідальності адвокатів можна зазначити: законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність України, Білорусії, Киргизії, Вірменії, Азербайджану та Туркменістану взагалі не передбачають такого страхування.

Законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність Узбекистану, Таджикистану, Латвії передбачають право адвокатів здійснювати страхування професійної відповідальності, а галузеві закони Російської Федерації, Грузії, Казахстану, Литви та Естонії відносять страхування професійної відповідальності до кола обов'язків адвокатів.

При цьому галузеві закони Узбекистану, Таджикистану, Латвії, Грузії та Росії містять лише загальні положення щодо страхування професійної відповідальності адвокатів, проте закони Казахстану, Литви та Естонії досить детально визначають різні аспекти здійснення страхування професійної відповідальності.

Залежно від запровадження добровільного чи обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката, існує дві думки. Позиції, що страхування професійної відповідальності адвоката має добровільний характер, дотримуються Р.Г. Мельниченко [104, с. 97], І.С. Токмаков [195, с. 19]. Іншої думки дотримуються, Т.Б. Вільчик [32, с. 18], А.С. Михайлова [106, с. 10-11], Д.В. Наумов [114, с. 10], Н.О. Обловацька [134, с. 28], які вважають що страхування професійної відповідальності адвоката має обов'язковий характер. На думку В.В. Заборовського, яку ми поділяємо, «на початковому етапі запровадження страхування має розглядатися як добровільне, а обов'язкове, може бути запроваджене лише через декілька років. Необхідність проміжного періоду, в такому разі, пов'язана, зокрема, з можливими фінансовими ризиками у професійній діяльності адвоката та потребою вироблення надійного і ефективного механізму страхування цивільно-правової відповідальності [59, с. 197], що потребує насамперед формування стандартів професійної діяльності українського адвоката, які б стали основою при розробленні типових правил такого страхування» [58, с. 39]. На підставі вищезазначеного можна виокремити модель страхування за підставами звернення до страхування, що має добровільний чи обов'язковий характер.

Залежно від підстав настання професійної відповідальності В.В. Заборовський зазначив, що вона може бути договірною та деліктною (недоговірною). На відміну від договірної, деліктна цивільно-правова відповідальність адвоката настає не у зв'язку з невиконанням умов договору про надання правової допомоги, а за діяння, які хоча й можуть бути вчинені адвокатом під час здійснення професійної діяльності, але безпосередньо не пов'язані з її реалізацією [58, с. 370]. Проаналізувавши зазначене, можна виокремити таку модель страхування професійної відповідальності, як за видом професійної відповідальності: страхування договірної або деліктної (не договірної) професійної відповідальності адвоката.

Про договірний та колективний види страхування професійної відповідальності адвокатів Н.О. Обловацька зазначає, яка вказує: «до підстав

страхування професійної відповідальності адвокатів належить також порушення умов договору між адвокатом та клієнтом щодо надання юридичних послуг. Особа, яка придбала послугу, розраховує на компетентність та професійність діяльності адвоката. Якщо клієнтові завдано шкоди, він має право притягнути адвоката до юридичної відповідальності в судовому порядку за договором. Відповідно до п. 1 ст. 1172 Цивільного кодексу України, юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків. Суб'єктом відповідальності в цьому випадку виступає не тільки адвокат, але й вся організація, в якій він працює (колективний)» [134, с. 27]. Про колективний вид страхування професійної відповідальності адвоката зазначають і Д.В. Кухнюк та А.В. Кухар [95, с. 22-23].

На нашу думку на теперішній час не запропоновано класифікацію моделей страхування професійної відповідальності адвокатів, тому пропонуємо визначити критерії класифікації моделей страхування професійної відповідальності адвоката за:

1) підставами волевиявлення (добровільність чи обов'язковість, змішана система, яка поєднує в собі як обов'язкову, так і добровільну підставу волевиявлення):

обов'язкове страхування адвоката – це обумовлений законом обов'язок адвоката виступати як страхувальник з метою захисту майнових інтересів адвоката (адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання) та захисту майнових інтересів клієнта (фізичних та юридичних осіб) від невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків при наданні професійної правової допомоги (страхових випадків), визначених договором страхування, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати адвокатами страхових внесків;

добровільне страхування професійної відповідальності адвоката – це обумовлене добровільністю право адвоката виступати як страхувальник з метою захисту майнових інтересів адвоката (адвокатського бюро чи

адвокатського об'єднання) та захисту майнових інтересів клієнта (фізичних та юридичних осіб) від невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків при наданні професійної правничої допомоги (страхових випадків), визначених договором страхування, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати адвокатами страхових внесків;

змішана система, яка поєднує в собі як обов'язкову, так і добровільну підставу звернення – це обумовлений законом обов'язок адвоката виступати як страхувальник, в інших випадках обумовлене добровільністю право адвоката виступати як страхувальник з метою захисту майнових інтересів адвоката (адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання) та захисту майнових інтересів клієнта (фізичних та юридичних осіб) від невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків при наданні професійної правничої допомоги (страхових випадків), визначених договором страхування, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати адвокатами страхових внесків;

2) правовою природою відповідальності [договірної та недоговірної (деліктної) відповідальності]:

страхування договірної професійної відповідальності адвоката – коли страховий випадок настає в результаті невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, які виникають з договору про надання правової допомоги. Договірна відповідальність настає у випадках, не тільки передбачених законом, як це має місце при деліктній відповідальності, але й у випадках, передбачених сторонами в договорі;

страхування позадоговірної (деліктної) професійної відповідальності адвоката – коли страховий випадок настає в результаті невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, не пов'язаних з договором про надання правової допомоги, а в передбачених законом випадках;

3) страховими ризиками (пошкодження майна клієнта, порушення строків надання правничої допомоги, професійної некомпетентності, невиконання своїх професійних обов'язків):

страхування професійної відповідальності за ризиками, пов'язаними з можливістю завдання адвокатом майнової шкоди клієнтові шляхом пошкодження майна клієнта (наприклад, пошкодження чи загублення оригіналів документів клієнта, що були передані адвокату для надання правової допомоги, тощо), якому було заподіяно шкоди внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків;

страхування професійної відповідальності за ризиками, пов'язаними з можливістю завдання адвокатом майнової шкоди шляхом порушення строків надання правової допомоги (наприклад, несвоєчасне подання апеляційної скарги, процесуальних документів до державних органів, що потягне за собою застосування штрафів до клієнта або понесення майнової шкоди, тощо) та обсягів її надання;

страхування професійної відповідальності за ризиками, пов'язаними з можливістю завдання адвокатом майнової шкоди шляхом його професійної некомпетентності (наприклад, надання консультації на основі уже нечинного законодавства, підготовки процесуальних документів, в якому мали місце грубі порушення норм законодавства, тощо);

страхування професійної відповідальності за ризиками, пов'язаними з можливістю заподіяння адвокатом шкоди шляхом невиконання своїх професійних обов'язків (наприклад, може мати прояв у неявці в судові засідання, в отриманні гонорару без надання компетентної допомоги, тощо);

4) організаційною формою діяльності страхувальника (адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання):

індивідуальне страхування, коли страхувальником є адвокат, який здійснює свою професійну діяльність індивідуально;

колективне страхування, коли страхувальником є адвокатське бюро або адвокатське об'єднання, які страхують відповідальність групи осіб, які працюють за трудовим договором або виконують частину професійних обов'язків за цивільно-правовими договорами;

змішана система, яка поєднує в собі індивідуальне та колективне страхування професійної відповідальності адвоката, коли страхувальником є адвокатське бюро або адвокатське об'єднання, а якщо адвокат, якого залучено для надання правової допомоги адвокатським бюро чи об'єднанням, веде одночасно і самостійну діяльність, цей адвокат повинен окремо застрахувати свою професійну діяльність;

5) правовим статусом страховика (індивідуальне, колективне, самострахування):

індивідуальне страхування професійної відповідальності адвоката у приватній страховій компанії;

колективне страхування професійної відповідальності адвоката, коли адвокатська асоціація, яка представляє інтереси всіх своїх членів, на підставі укладання договору страхування вступає у відносини зі страховою компанією;

самострахування професійної відповідальності адвоката, що здійснюється за допомогою об'єднання адвокатів у товаристві спільного страхування;

змішана система страхування професійної відповідальності адвоката, яка поєднує в собі декілька із вищезазначених видів страхування, як приклад поєднання індивідуального страхування та самострахування за допомогою об'єднання у товариства спільного страхування;

6) правовим статусом клієнта (захистом майнових інтересів тільки конкретно визначеної особи чи захистом майнових інтересів необмеженого кола осіб):

страхування професійної відповідальності адвоката щодо захисту майнових інтересів лише конкретно визначеної особи (клієнта) за договором страхування від невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків;

страхування професійної відповідальності щодо захисту майнових інтересів необмеженого кола осіб від невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків;

7) механізмом відшкодування шкоди (судовий, позасудовий чи змішаний порядок):

судовий порядок виплати страхового відшкодування за договором страхування професійної відповідальності адвоката, що передбачає виплату страхового відшкодування на підставі рішення суду щодо відшкодування заподіяної адвокатом шкоди;

позасудовий (претензійний) порядок виплати страхового відшкодування, що передбачає виплату страхового відшкодування страховиком у претензійному порядку у разі відсутності спору між адвокатом (страхувальником) та клієнтом (третьою особою) щодо відшкодування заподіяної адвокатом шкоди;

змішана система, що поєднує в собі претензійний та судовий порядок виплати страхового відшкодування за договором страхування професійної відповідальності адвоката. Пропонуємо створити при раді адвокатів регіону спеціальний комітет, до складу якого буде обрано адвокатів для врегулювання питання позасудового порядку виплати страхового відшкодування. Члени цього комітету прийматимуть скарги від клієнтів із приводу невиконання чи неналежного виконання адвокатами своїх професійних обов'язків, збиратимуть усю необхідну інформацію. Нами висловлено пропозицію щодо того, що після з'ясування обставин, члени комітету проводять співбесіду з адвокатом та клієнтом по справі. Якщо сторони погоджуються з претензією та розміром відшкодування, вони звертаються з відповідною заявою до страхової компанії про виплату. У такому разі є можливість досягнення оптимального результату, що влаштовує обидві сторони, збереження взаємовідносин між сторонами, економії часу і грошей сторін, зниження навантаження на систему судоустрою. У разі, якщо претензія клієнта не є обґрунтованою або клієнт вимагає занадто велику суму як компенсацію, справа передається на розгляд дисциплінарній

палаті КДКА регіону. До КДКА регіону надходять заяви (скарги) від клієнтів на невиконання або неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, після розгляду яких приймається рішення про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності або про закриття дисциплінарної справи. У разі застосування до адвоката дисциплінарного стягнення, КДКА регіону встановлює факт невиконання або ж неналежного виконання ним професійних обов'язків та притягує його до дисциплінарної відповідальності. Рішення про застосування до адвоката дисциплінарного стягнення має бути врахованим при розгляді справи як доказ про невиконання або ж неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, а в судовому порядку вирішується питання про розмір страхової виплати.

Під поняттям «модель страхування професійної відповідальності адвоката» слід розуміти теоретичну конструкцію, яка характеризує страхування професійної відповідальності адвоката через його основні складові.

Критерії класифікації моделей страхування професійної відповідальності адвоката слід визначити за: 1) підставами волевиявлення (добровільність чи обов'язковість, змішана система, яка поєднує в собі як обов'язкову, так і добровільну підставу волевиявлення); 2) правовою природою відповідальності [договірної та недоговірної (деліктної) відповідальності]; 3) страховими ризиками (пошкодження майна клієнта, порушення строків надання правничої допомоги, професійної некомпетентності, невиконання своїх професійних обов'язків); 4) організаційною формою діяльності страхувальника (адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання); 5) правовим статусом страховика (індивідуальне, колективне, самострахування); 6) правовим статусом клієнта (захистом майнових інтересів тільки конкретно визначеної особи чи захистом майнових інтересів необмеженого кола осіб); 7) механізму відшкодування шкоди (судовий, позасудовий чи змішаний порядок).

Аналізуючи практику страхування професійної відповідальності адвокатів у зарубіжних країнах, можна виявити такі напрямки можливого

розвитку цього інституту в Україні. Щодо самого обов'язку адвокатів здійснювати страхування своєї професійної відповідальності то, на наш погляд, цей інститут в Україні необхідний. Право вибору адвокатів, як це прийнято практично в усіх штатах США, разом з обов'язком інформування клієнта про наявність страховки, звичайно, виглядає більш демократичним. Однак європейський варіант, за якого практично повсюдно адвокати зобов'язані страхувати свою професійну відповідальність, є жорстким інструментом захистові майнових інтересів, як споживачів послуг адвокатів, так і самих адвокатів. Вважаємо, що саме такий варіант, в умовах економічного розвитку України, на теперішній час буде найбільш прийнятним і раціональним. Значному просуванню у цьому напрямку сприяє Проект моделі страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні.

Досліджуючи зарубіжний досвід страхування професійної відповідальності адвокатів, доцільно запозичувати від цього досвіду такі глобальні частини механізму страхування, як спосіб визначення страхового випадку, орган, який уповноважений розглядати спори, індивідуальність або колегіальність при укладенні договору страхування адвоката і страховика. Однак конкретний порядок правозастосування цих механізмів необхідно розробляти, виходячи з української дійсності і практики добровільного страхування професійної відповідальності.

Таким чином, питання, пов'язані зі страхуванням професійної відповідальності адвоката, доцільно врегулювати не правилами страхування, що затверджуються окремими страховими компаніями, і навіть не нормами ЦК України, а розробленим Положенням про страхування професійної відповідальності адвоката, що встановлює єдині правила страхування професійної відповідальності адвокатів на території всієї України. Внаслідок недостатності законодавчого регулювання страхування професійної відповідальності адвоката, невизначеності порядку виплати страхового відшкодування шкоди, проблем визначення факту настання страхового випадку, відсутності правозастосовної та судової практики зроблено висновок

щодо необхідності поетапного запровадження страхування професійної відповідальності адвоката: на першому етапові – добровільного страхування – з метою визначення ефективності його реалізації в Україні і лише згодом, після усунення недоліків, виявлених у ході правозастосування – обов’язкового страхування.

РОЗДІЛ 3

ДОГОВІРНІ ПРАВОВІДНОСИНИ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТА

3.1. Зміст договору страхування професійної відповідальності адвоката

Останніми роками увага до проблеми розвитку страхування професійної відповідальності значною мірою зросла. Фахівцями неодноразово зазначалося, що інститут страхування професійної відповідальності, що забезпечує ефективну організацію та функціонування громадянського правового обороту, є одним з основних інструментів забезпечення державою гарантованих конституційних прав громадян на захист їх прав, свобод і законних інтересів.

Запровадження цього інституту сприятиме формуванню високого ступеня довіри до юридичної професії в цілому, і до адвокатів, зокрема, з боку громадськості, фізичних та юридичних осіб. Страхування ризику професійної відповідальності адвокатів покликана посилити ці тенденції. Ринок зазначеного інституту в Україні тільки починає розвиватися.

Страхування професійної відповідальності – досить перспективний вид вітчизняного страхування. Проте, зважаючи на величезний потенціал, об'єктивні передумови та актуальність, таке страхування ще не отримало належного розвитку. Причиною є існування низки проблем, від вирішення яких залежать як його перспективи, так і стабілізація професійної діяльності адвокатури в Україні.

На відміну від зарубіжних країн, законодавство України не передбачає страхування професійної відповідальності адвокатів, зокрема, часткового або повного відшкодування шкоди клієнтові за адвокатські помилки, допущені, через те, що адвокати у своїй діяльності неправомірно застосовують нормативні правові акти; припускаються ненавмисних помилок при розгляді справ у суді;

вчинення певних адвокатських дій нерідко не відповідає чинному законодавству України тощо.

Українське страхове законодавство перебуває на стадії становлення. Чинні нормативно-правові акти у сфері страхування ще недостатньо скоординовані і систематизовані. Вельми широкий спектр нормативно правових актів, що регулюють страхові відносини як обов'язкового, так і добровільного характеру, не забезпечує ефективності реалізації закріплених в них норм.

У правовій системі України відчувається відсутність єдиного основоположного закону для кожного конкретного виду страхування професійної відповідальності, покликаного визначити поняття, цілі, завдання, принципи, а також встановити фінансові та інвестиційні механізми страхування у кожному конкретному випадку. Прийняття основних законодавчих актів, які будуть регламентувати основні події та процеси, пов'язані зі страхуванням цивільної відповідальності, допоможе створити прозорий для всіх механізм на всій території України.

Погоджуємося із С.Л. Сотниковим, «що крім ширшого переліку обов'язкових положень закону, що вводить страхування, наведена норма встановлює необхідність прийняття окремого положення, присвяченого конкретному виду страхування. У зв'язку із цим в літературі ведуться дискусії щодо того, чи є необхідним прийняття спеціального положення або закону, який містив би перелік обов'язкових умов, наявність яких в законі дозволяє віднести страхування відповідальності до обов'язкового, який з наведених вище нормативних актів має пріоритет перед іншим» [177, с. 158].

Г.К. Шаров зазначає, що для введення обов'язкового страхування відповідальності досить передбачити у законі: 1) об'єкти, що підлягають обов'язковому страхуванню; 2) ризики, від яких вони повинні бути застраховані і 3) мінімальні розміри страхових сум. При цьому автор вважає, що прийняття спеціального закону не потрібно, а достатньо просто введення цих норм до тексту закону, що регулює професійну діяльність [220, с. 22]. Погоджуємося із

С.Л. Сотниковим щодо того, що незалежно від наявності указаних вище умов, страхування буде обов'язковим, у разі, якщо його встановлено законом. При цьому відсутність в законі обов'язкових положень не встановлює страхування добровільним [177, с. 158].

Дійсно, на теперішній час у сфері страхування професійної відповідальності є добровільні види страхування, обов'язкові види страхування, а також види, встановлені в законах в якості обов'язкових, але при цьому не містять положення, названі у статті ЦК України або ЗУ «Про страхування».

Як впливає зі статті 1000 ЦК України, за договором доручення одна сторона (повірений) зобов'язується виконувати від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії [216]. Договір доручення вважається укладеним в момент досягнення між сторонами угоди. Звідси впливає, що на підставі договору виникає представництво і гарантується відповідальність адвоката перед клієнтом.

С.Л. Сотников зазначає, що «страхування є обов'язковим лише у разі, якщо в законі, визначено всі обов'язкові умови (об'єкти, мінімальні страхові суми тощо). Встановлення обов'язку страхування законом, не слід ототожнювати з обов'язковим страхуванням, тобто наявність обов'язковості страхувати відповідальність не слід розглядати в якості обов'язкового страхування» [177, с. 161].

Таким чином, страхування професійної відповідальності має місце у разі прямої вказівки щодо страхування професійної відповідальності у відповідному законі, зокрема страхування професійної відповідальності адвоката – у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Недостатня вивченість об'єкта страхування професійної відповідальності і незначна страхова практика не дозволяють формувати і розвивати теоретичну базу страхування, необхідну для більш ефективного й динамічного удосконалення законодавчого регулювання цього виду страхування.

Залишається недослідженим і дискусійним питання про юридичну природу договору страхування професійної відповідальності. Недостатня

розробленість в науці, існування прогалин в законодавстві, відсутність судової практики створюють широке поле для комплексного дослідження договору страхування професійної відповідальності.

На думку Л.В. Балашової, «аналіз правових норм, що регулюють страхові правовідносини, результати вивчення відповідної юридичної літератури стали підставою для віднесення страхування професійної відповідальності до майнового страхування, зокрема до різновиду страхування цивільної відповідальності. Страхування професійної відповідальності призначене для страхового захисту осіб певних професій від несприятливих фінансових наслідків, що виникають внаслідок юридичних спорів, виявлення третьою особою (потерпілим) у зв'язку з виникненням шкоди (збитків), заподіяної в результаті помилки, недбалості, допущеної застрахованою особою в процесі виконання ним професійних обов'язків» [11, с. 13].

Останнім часом страхування стає однією з найдинамічніших сфер господарської діяльності. Це обумовлено функцією страхування – мінімізувати несприятливий результат впливу окремих обставин, які охоплюють ту або іншу сферу життєдіяльності [42, с. 23]. Однією з таких сфер діяльності є надання юридичної допомоги адвокатами. Інститут професійної відповідальності адвокатів має велике значення, оскільки сприяє належному виконанню адвокатом своїх обов'язків, маючи у своєму розпорядженні різноманітні й ефективні групи правових засобів впливу на учасників правових відносин [97, с. 220].

На відміну від світової практики, в Україні страхування ризику відповідальності за професійні помилки поки не знайшло широкого застосування. Добровільно страхують свою відповідальність особи, які займаються індивідуальною практикою досить рідко. Причинами цього є відсутність економічних стимулів, у тому числі податкових, для участі населення у добровільному страхуванні, низький рівень довіри до страхування як до інструменту врегулювання економічних конфліктів, відсутність єдиного підходу до визначення розмірів збитків.

Страхування відповідальності адвоката передбачає надання страхового захисту від: неповного або невірного консультування з правових питань; помилки при складанні документів правового характеру; помилки при представленні інтересів третіх осіб в органах державної влади, місцевого самоврядування, судах.

Під професійною відповідальністю прийнято розуміти санкцію за правопорушення, що викликає для порушника негативні наслідки у вигляді позбавлення суб'єктивних цивільних прав або покладання нових чи додаткових цивільно-правових обов'язків [70, с. 7]. Д.В. Наумов, зазначає, що «цивільно-правова відповідальність при страхуванні професійної майнової відповідальності адвокатів належить до майнового виду страхування, а сама відповідальність адвокатів – до договірної відповідальності. Цей висновок обґрунтовується тим, що в досліджуваному випадку об'єктом страхування є, перш за все, майновий інтерес, який не залежить від таких факторів, як ступінь тяжкості заподіяної потерпілому шкоди здоров'ю, моральної шкоди, що стосується особистого страхування» [114, с. 16].

Як зазначає Д.В. Наумов, стосовно цілей досліджуваного виду страхування необхідно розрізняти цілі добровільного та обов'язкового страхування професійної відповідальності. Добровільне страхування професійної відповідальності спрямовано на звільнення адвоката від обов'язку прямого відшкодування заподіяної шкоди. Адвокат, добровільно укладаючи договір страхування своєї професійної відповідальності, у першу чергу, переслідує власний майновий інтерес при настанні страхового випадку, в результаті якого у нього можуть виникнути зобов'язання про відшкодування заподіяної шкоди третім особам. Метою обов'язкового страхування професійної відповідальності є, захист інтересів довіритель, потерпілих від поведінки адвоката, що найточніше визначає мету обов'язкового страхування професійної майнової відповідальності адвокатів [114]. Хоча ми не погоджуємося з цією точкою зору.

Основною метою обов'язкового страхування професійної відповідальності адвокатів, на відміну від добровільної форми страхування, є забезпечення захисту інтересів третіх осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок вчинення адвокатом невиконанням або неналежним виконанням адвокатом своїх професійних обов'язків, за допомогою здійснення страхових виплат. Предметом же страхування професійної відповідальності адвоката є юридична відповідальність адвоката.

Загальновизнано, що об'єктом страхування професійної відповідальності є майнові інтереси страхувальника, пов'язані з його обов'язком у порядку, установленому законодавством, відшкодувати шкоду, заподіяну клієнтові (третій особі), у зв'язку із здійсненням адвокатом професійної діяльності.

Так, І.А. Волкова зазначає, що об'єктами страхування професійної відповідальності є майнові інтереси страхувальника або іншої особи, щодо якої укладено договір страхування (застрахованої особи), пов'язані з його обов'язком у порядку, установленому законодавством, відшкодувати шкоду, заподіяну третім особам, у зв'язку зі здійсненням страхувальником професійної діяльності [38, с. 130].

Слід зазначити, що у страхуванні професійної відповідальності страховим випадком є не подія шкоди, а порушення (помилка). У зв'язку із цим відшкодуванню підлягає шкода, що виникла внаслідок помилок, порушень, що мали місце у період дії договору страхування професійної відповідальності [48, с. 35].

Очевидно, що об'єкт страхування професійної відповідальності має суб'єктивний характер, тобто настання страхового випадку залежить не від зовнішніх чинників – стихії, природних явищ, дій інших людей, а від кваліфікації особи, яка здійснює різні види професійної діяльності. Об'єктом страхування професійної відповідальності виступає страховий майновий інтерес, а в предмет цього виду страхування – те, що застраховано, тобто професійна відповідальність.

Страхування ризику професійної відповідальності має здійснюватися на підставі договору страхування, що укладається особисто страхувальником зі страховою організацією (страховиком).

Загальними умовами відшкодування шкоди, завданої порушенням зобов'язань за страховими договорами є: факт порушення зобов'язання, наявність завданої шкоди, причинний зв'язок між порушенням зобов'язань та завданою шкодою, а також вина порушника зобов'язань (умисел або необережність), якщо законом або договором не передбачено інших підстав відповідальності.

Процедура встановлення настання страхового випадку шляхом визнання його самим страхувальником або судом є необхідною у страхуванні відповідальності за договором. Надання законодавцем можливості вигодонабувачу прямого стягнення збитків безпосередньо зі страховика, минаючи страхувальника, призвело б до порушення прав страхувальника, оскільки останній не матиме можливості довести наявність обставин, що виключають його відповідальність або тягнуть за собою зменшення її розміру.

Страховий випадок вважається таким, що наступив, якщо в межах дії терміну полісу шкоди було завдано або вона почала завершуватися. Страховий випадок при страхуванні відповідальності за договором повинен вважатися, який настав в межах терміну дії договору страхування (страхового поліса), якщо в період його дії настала відповідальність страхувальника за невиконання або неналежне виконання зобов'язань за договором, незалежно від дати встановлення факту настання страхового випадку.

Визначальною характеристикою, яка розкриває особливості правового статусу суб'єктів правовідносин, що складаються в процесі страхування ризику професійної відповідальності адвокатів, є система їх взаємозалежних прав і обов'язків.

Д.В. Наумов зазначає, що «за своєю сутністю договір страхування професійної відповідальності адвокатів слід розглядати як спосіб передачі ризику, тобто засіб, при якому адвокат ставить страховика по відношенню до

виниклих зобов'язань у разі настання страхового випадку в те положення, яке він займав би сам, не маючи страхового полісу. Обов'язкове страхування відображає громадську (загальнодержавну) потребу в страхуванні. Для цього держава в законодавчому порядку встановлює обов'язковість страхування. Така потреба викликана необхідністю захисту інтересів громадян від помилок адвокатів» [114, с. 17].

Д.В. Наумов зазначає, що «соціальна мета страхування полягає в охороні майнових інтересів осіб від наслідків несприятливих обставин. В такому випадку соціальною метою страхування є відшкодування шкоди третій особі. Тому при страхуванні професійної відповідальності адвокатів необхідно враховувати, в першу чергу, соціальний аспект» [114, с. 198].

Розмір і характер відповідальності адвоката можна визначити відповідно до ЦК України. Збитки підлягають відшкодуванню у повному обсязі, якщо інше не передбачено законом або договором (ст. 22 ЦК України) [216]. При умисному порушенні зобов'язань за договором адвокат повинен нести відповідальність у повному обсязі шкоди. Угода адвоката з довірительом про надання юридичної допомоги не повинна містити умов про обмеження відповідальності за умисне порушення зобов'язань адвокатом, а якщо таку умову буде передбачено в угоді, вона буде нікчемною [22, с. 135].

Таким чином, розмір заподіяної адвокатом шкоди можна визначити за згодою сторін або в судовому порядку. Якщо адвокат погоджується з тим, що його дії заподіяли шкоду особі, яка звертається за її покриттям, то за взаємною згодою вони визначають розмір цієї шкоди.

Професійна відповідальність адвокатів може наступити на загальних підставах, передбачених законодавством, зокрема Цивільним кодексом України. В усіх розвинених країнах такі питання давно й успішно вирішуються за допомогою механізму страхування професійної відповідальності – як в обов'язковій, так і в добровільній формі.

Погоджуємося з думкою С.Л. Сотникова, що «критерієм, за яким особа може звернутися до суб'єкта професійної діяльності, є пред'явлення

законодавцем підвищених професійних вимог до такого суб'єкта. Стосовно фізичних осіб такими вимогами можуть бути наявність певної освіти, кваліфікації, стажу роботи, ліцензії/сертифіката про здачу іспиту, членство в саморегульованій організації, відсутність судимості тощо» [177, с. 38].

Факторами, що стримують розвиток страхування професійної відповідальності адвоката, можна вважати неможливість точно оцінити кваліфікацію і професійну репутацію адвоката, відсутність у страховиків достатньої статистичної інформації про частоту пред'явлення вимог про професійну відповідальність адвоката.

Було розглянуто загальні характеристики договору страхування професійної відповідальності, тому слід більш детально охарактеризувати саме істотні умови договору страхування професійної відповідальності адвоката. Для захисту майнових інтересів як адвокатів, так і їх клієнтів, необхідно виробити механізми проведення страхування професійної відповідальності адвокатів. Одним із найбільш перспективних шляхів вирішення цієї задачі є прийняття Положення про страхування професійної відповідальності адвоката та Типовий договір страхування професійної відповідальності адвоката.

Погоджуємося з А.О. Файєр щодо того, що «істотними умовами договору страхування професійної відповідальності є предмет договору страхування, страховий випадок, розмір страхової суми; розмір страхового платежу і строки його сплати, строк договору та інші умови, визначені актами цивільного законодавства (ст. 982 ЦК України). Додатково договір страхування професійної відповідальності має містити права та обов'язки сторін і відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору, перелік страхових випадків, розмір страхового тарифу, порядок зміни і припинення договору, умови здійснення страхової виплати, підстави відмови у страховій виплаті (ст. 16 Закону України «Про страхування»)» [197, с. 92].

Як зазначає С.Л. Сотников, «договір страхування повинен містити положення, що визначають:

а) суб'єкти страхування;

- б) об'єкти, що підлягають страхуванню;
- в) перелік страхових випадків;
- г) мінімальний розмір страхової суми або порядок її визначення;
- д) розмір, структуру або порядок визначення страхового тарифу;
- е) термін і порядок сплати страхової премії (страхових внесків);
- ж) термін дії договору страхування;
- з) порядок визначення розміру страхової виплати;
- і) контроль за здійсненням страхування;
- к) наслідки невиконання або неналежного виконання зобов'язань суб'єктами страхування;
- л) інші положення» [177, с. 157].

Розглянемо більш детально предмет договору страхування професійної відповідальності адвоката, суб'єктів, страхові ризики, страхові випадки, позасудовий та судовий порядок виплати страхового відшкодування.

На нашу думку, предметом договору обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката є майнові інтереси, які не суперечать закону і пов'язані з обов'язком страхувальника відшкодувати шкоду, заподіяну клієнтові внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом професійних обов'язків, які виникають із договору про надання правової допомоги, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати адвокатами страхових внесків.

Суб'єктами обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката є страховик, страхувальник та вигодонабувач (третя особа). Страховиком є фінансова установа, яка отримала ліцензію на проведення страхування професійної відповідальності адвоката. Запропоновано покласти обов'язки утримувача загального грошового фонду, що формується за рахунок обов'язкових страхових відрахувань адвокатів, на Національну асоціацію адвокатів України.

Вважаємо, що страхувальниками є адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально – адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання. Якщо

адвокат є учасником адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання, або залучений для надання правничої допомоги бюро чи об'єднанням, то договір страхування, укладений цим бюро чи об'єднанням, забезпечує страхування його професійної відповідальності. Однак, якщо адвокат, залучений для надання правничої допомоги бюро чи об'єднанням, веде одночасно і самостійну діяльність, він повинен застрахувати свою професійну відповідальність, яку може понести у зв'язку із цією діяльністю.

Треті особи – клієнти (фізичні або юридичні особи), яким заподіяно шкоду внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків. Вигодонабувачем за договором страхування професійної відповідальності адвоката слід визнавати клієнта (третю особу), якій заподіяно шкоду внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків.

Особливістю страхування відповідальності за договором є розбіжність моментів настання страхового випадку та обов'язки страховика здійснити виплату страхового відшкодування. Страховим випадком при страхуванні відповідальності за договором є настання відповідальності страхувальника внаслідок невиконання або неналежного виконання своїх зобов'язань за цивільно-правовим договором. Обов'язок страховика з виплати страхового відшкодування виникає при встановленні факту настання страхового випадку двома способами: визнання його самим страхувальником або встановлення судом [114, с. 17].

Під договірною відповідальністю розуміється відповідальність, яка настає в результаті невиконання або неналежного виконання зобов'язань, що виникають із договору. Позадоговірна ж відповідальність виникає при заподіянні особі або майну потерпілого шкоди, не пов'язаної з невиконанням або неналежним виконанням порушником обов'язків, що лежать на ньому в силу договору з потерпілою стороною. Договірна відповідальність настає у випадках, не тільки передбачених законом, як це має місце при деліктній

відповідальності, але і у випадках, передбачених сторонами в договорі [114, с. 17].

На думку О.С. Іоффе, «позадоговірна відповідальність здійснюється шляхом виникнення між сторонами особливого зобов'язання – по відшкодуванню заподіяної шкоди... Навпаки, договірна відповідальність особливого зобов'язання не породжує і здійснюється шляхом приєднання до існуючого між сторонами зобов'язання нового обов'язку з відшкодування збитків» [70, с. 56].

Із вищевикладеного можна зробити висновок, що професійна відповідальність адвокатів належить до договірної відповідальності, оскільки правовідносини між адвокатом і клієнтом виникають не інакше, як у результаті укладення договору про надання правової допомоги.

Щодо розміру страхового покриття слід зазначити наступне. У Проекті моделі страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні [161] щодо розміру покриття страхування (пропонується 10 000 грн за одну скаргу, 20 000 грн загалом на рік) та збільшувати кожного наступного року.

Досить цікавою є думка А.О. Файер, що «для визначення страхового платежу страховику необхідна статистична інформація щодо скарг та претензій до адвокатів з питань їх професійної діяльності. Для цього страховику необхідно мати відповідного кваліфікованого спеціаліста, оскільки основним питанням для страховика щодо здійснення виплати страхового відшкодування є визначення критеріїв належного або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків» [200, с. 150]. Запропонований нами комітет при раді адвокатів регіону полегшить це питання, зібрані матеріали та прийняте КДКА регіону рішення можуть бути враховані при винесенні рішення щодо страхової виплати.

Розмір заподіяної адвокатом шкоди можна визначити за згодою сторін або в судовому порядку. Якщо адвокат погоджується з тим, що його дії заподіяли шкоду особі, яка звертається за її покриттям, то за взаємною згодою вони визначають розмір цієї шкоди [113]. Вартість такого страхування визначається

виходячи з конкретних обставин і залежить від таких факторів як: страхова сума; розмір франшизи; обсяг правової допомоги, виду робіт; професійний досвід.

Погоджуємося із В.В. Заборовським, що «одним із важливих елементів указанного механізму є встановлення мінімальних та максимальних розмірів страхового покриття, а також визначення показників, які впливають на такий розмір. Складність визначення розміру полягає в тому, що, з одного боку, що він повинен забезпечувати майнові інтереси клієнта, а з іншого – не повинен бути фінансовим тягарем у професійній діяльності адвоката. На нашу думку, розмір мінімального страхового покриття на початковому етапі його запровадження повинен бути незначним та може за загальним правилом розглядатися як обмеження розміру цивільно-правової відповідальності адвоката. Щодо розміру мінімального такого покриття, то ми поділяємо позицію про те, що «збитки від професійних помилок нотаріуса можуть бути не менші, ніж від помилок адвоката», а тому вважаємо можливим використати вже наявний досвід стосовно страхування професійної відповідальності нотаріуса (страхова сума не може бути меншою, ніж тисяча мінімальних розмірів заробітної плати)» [57, с. 234-235].

Відповідно до Порядку та правил страхування цивільно-правової відповідальності приватних нотаріусів [152], страхова сума встановлюється за згодою сторін, але не може бути меншою, ніж тисяча мінімальних розмірів заробітної плати.

Страхову суму, на наш погляд, слід встановлювати за згодою сторін і з огляду на страхові ризики. Критеріями визначення розміру страхової суми мають бути річний дохід адвоката та суми претензій щодо відшкодування за попередній рік. На початковому етапові запропоновано визначати страхову суму за аналогією зі страхування цивільно-правової відповідальності приватних нотаріусів.

Заслуговує на увагу думка Н.І. Дорош, що «підстава виникнення професійної відповідальності – порушення умов договору страхувальником (застрахованою особою) або спричинення ним шкоди третім особам. Умовою

договору, що мається на увазі, є обов'язок страхувальника (застрахованої особи) проявляти необхідну обачність (обережність, увага) і професійне уміння. Якщо ступінь обачності і професійного уміння знаходиться нижче сталих вимог до компетенції, і в результаті цього клієнтові завдаються збитки, виникає юридична підстава для висунення претензії страхувальникові (застрахованій особі) на базі так званої «недбалості». «Недбалість» – різновид такої форми провини як необережність – характеризується тим, що особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків своїх дій (бездіяльності), хоча при необхідній уважності і передбачливості повинно була і могла передбачати ці наслідки. Проте стосовно страхування професійної відповідальності термін «недбалість» не повністю відповідає традиційному розумінню цього слова. В такому випадку під цим терміном розуміються помилки, прорахунки і упущення, викликані як недостатньою уважністю і обачністю, так і невеликим досвідом страхувальника (застрахованої особи)» [56, с. 30].

Слід звернути увагу на думку В.М. Никифорак «щодо переліку страхових випадків, у разі настання яких у страховика виникає обов'язок виплатити страхове відшкодування. Відповідно до цього, вчинення професіоналом дій, які суперечать законодавству, само по собі ще не є підставою для відшкодування заподіяних унаслідок цього збитків. Якби страховою подією визнавалася сама помилка чи недогляд професіонала, то страхування вже допущеного порушення прямо підпадало б під дію статті 29 Закону України «Про страхування», відповідно до якої договір страхування був би визнаний недійсним. Саме тому, враховуючи складність визначення страхового випадку, в договорі страхування цивільно-правової відповідальності треба вказувати, що страховик задовольняє всі позови, які були подані лише в період дії договору. При цьому не має значення, коли страхувальник припустився необережності, яка зумовила подання позову – під час дії полісу чи раніше. До речі, аналогічна система визначення страхового випадку діє і в багатьох інших державах, зокрема Італії» [118, с. 79].

Вважаємо, що під страховим випадком слід вважати настання професійної відповідальності адвоката щодо відшкодування шкоди, заподіяної майновим інтересам клієнта внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, що виникають із договору про надання правової допомоги в період дії договору професійного страхування.

Як зазначає А.О. Файєр, що «страховий випадок повинен визнаватися у більшості випадків не судовим рішенням, а діями самого страховика, наслідком яких буде встановлення причинного зв'язку між невиконанням або неналежним виконанням аудитором своїх професійних обов'язків та шкодою, наявною у вигодонабувача, та виплата страхового відшкодування» [201, с. 152].

Слід зазначити, що факт настання страхового випадку встановлюється на підставі судового рішення, що набрало законної сили, або визнаної страхувальником та погодженої страховиком письмової вимоги (претензії) клієнта.

Класифікація видів професійної відповідальності адвоката має значення для встановлення страхових ризиків у договорі страхування професійної відповідальності адвоката. Отже, страховими ризиками в договорі страхування професійної відповідальності адвоката є майнова шкода, що може бути заподіяна клієнтам (третім особам) внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом професійних обов'язків, що виникають із договору про надання правової допомоги, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати адвокатами страхових внесків у період дії договору страхування професійної відповідальності адвоката.

Цікавою є думка В.В. Заборовського щодо того, що є «...можливим використати американський досвід страхування професійної відповідальності (зокрема адвоката), який передбачає систему страхування помилок та упущень (Errors and Omissions («E&O») insurance). Схожа позиція відтворена й у положеннях проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката)» та згадуваного Проекту «Моделі страхування професійної

відповідальності адвокатів в Україні». Крім цього, в останньому Проекті закріплено позитивне положення про те, що страхування професійної відповідальності не покриває кримінальні дії, включаючи шахрайство, крадіжку та привласнення коштів. Позитивність цього положення полягає в тому, що хоча воно й не забезпечує повний захист інтересів клієнта адвоката, проте відповідає загальним засадам страхової діяльності та захищає від можливих зловживань із боку як адвоката, так і клієнта» [57, с. 234].

Як у дослідженні уже визначалося, що невиконання або неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, можливо поділити на чотири основні групи, а саме:

1) пошкодження майна клієнта (наприклад, пошкодженні чи загублені документів клієнта, що були передані адвокату для надання правничої допомоги);

2) порушення строків надання правової допомоги (наприклад, невчасне подання апеляційної скарги, несвоєчасне подання процесуальних документів до державних органів і порушення цих строків тягне за собою застосування штрафів до клієнта) та обсягів її надання;

3) встановлення професійної некомпетентності (наприклад, надання консультації на основі уже нечинного законодавства, написання процесуальних документів, в яких мали місце грубі порушення норм законодавства);

4) уникнення виконання своїх професійних обов'язків (може проявлятися у неявці в судові засідання, для проведення слідчих дій, в отриманні гонорару без надання професійної правничої допомоги).

Таким чином під невиконанням або неналежним виконанням адвокатом своїх професійних обов'язків (професійні помилки) слід розуміти:

- 1) пропуск процесуальних строків;
- 2) неправильне оформлення документів;
- 3) неповідомлення особи, якій відповідно до договору надається правова допомога, про наслідки вчинюваних юридичних дій, що призвели до заподіяння йому шкоди;

4) втрата або псування документів, отриманих адвокатом від клієнта для надання юридичної допомоги;

5) неправомірне розголошення відомостей, що становлять адвокатську таємницю.

6) неповне або невірне консультування з правових питань;

7) недотримання вимог законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність при здійсненні представництва осіб та захистові від обвинувачення, що призвело до порушень прав клієнта та настання несприятливих наслідків для нього [194].

Погоджуємося з Т.Б. Вільчик, що «на практиці не завжди легко буде довести вину адвоката у порушенні зобов'язань за договором про надання правової допомоги. Наприклад, щоб зробити висновок, що помилка адвоката привела до незаконного рішення, необхідно довести, що існує причинно-наслідковий зв'язок між діями (бездіяльністю) адвоката і винесенням незаконного рішення у справі. У тому випадку, якщо це буде доведено, збитки довірителя, які можуть бути пов'язані із затримкою прийняття законного судового рішення, з оплатою гонорару адвокату, який порушив свої зобов'язання, а також з іншими обставинами, якщо вони підтверджені в суді, підлягають відшкодуванню. У випадку, якщо адвокат підписав договір або вчинив іншу дію, яка істотним чином може вплинути на рішення у справі, заздалегідь не погодивши ці дії з клієнтом, тобто перевищив свої повноваження, то вирішення питання про його відповідальність на практиці не повинне викликати жодних труднощів. (У судовій практиці Франції це визнається недбалим виконанням функцій)» [31, с. 120].

Заслуговує на увагу думка А.О. Файєр щодо того, що «договори страхування професійної відповідальності можуть розповсюджувати страховий захист на всю діяльність страхувальника – особи, яка здійснює професійну діяльність, на визначений різновид цієї професійної діяльності (наприклад, при страхуванні професійної відповідальності аудитора, страховий захист може поширюватися лише на проведення аудиторських перевірок, за виключенням

всіх інших послуг, які може надавати аудитор); на здійснення страхувальником професійної діяльності тільки по конкретному договору з визначеною особою» [201, с. 98–99].

Як приклад можливо визначити розповсюдження страхового захисту як і на всю адвокатську діяльність, так і на здійснення конкретного виду адвокатської діяльності, а також на здійснення адвокатської діяльності за конкретним договором з визначеним клієнтом.

Таким чином слід визначити, що страхування професійної відповідальності адвоката може розповсюджуватися:

- 1) на всю адвокатську діяльність без визначення конкретних обставин;
- 2) на здійснення конкретного виду адвокатської діяльності (наприклад, тільки представництво інтересів особи в органах державної влади);
- 3) на здійснення адвокатської діяльності за конкретним договором з конкретним клієнтом.

Пропонуємо також у Положенні про страхування професійної відповідальності адвоката та у Договорі про страхування професійної відповідальності адвоката визначити такі умови і порядок здійснення страхової виплати:

«У разі настання страхового випадку страховик здійснює виплату страхового відшкодування у розмірі заподіяної клієнтові (третій особі) майнової шкоди, визначеному судовим рішенням, що набрало законної сили, або письмовою вимогою (претензією) третьої особи, визнаною страхувальником та погодженою страховиком. Сума всіх страхових відшкодувань за договором професійного страхування не може перевищувати зазначену в ньому страхову суму.

У разі настання страхового випадку страхувальник подає страховику копію судового рішення або визнану ним письмову вимогу (претензію) клієнта (третьої особи) протягом 10 робочих днів з дня їх отримання страхувальником» [152].

Для отримання страхового відшкодування третя особа подає страховику письмову заяву про виплату страхового відшкодування за встановленою страховиком формою, до якої додаються [152]:

1) копія судового рішення, що набрало законної сили, або визнаної страхувальником та погодженої страховиком письмової вимоги (претензії) третьої особи, згідно з якими виникає обов'язок страхувальника відшкодувати заподіяну третій особі майнову шкоду;

2) копія документа, що посвідчує третю особу, – для фізичної особи або витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань – для юридичних осіб;

3) копія договору про надання правової допомоги.

У разі настання страхового випадку та розгляду справи комітетом при раді адвокатів регіону, страхувальник подає страховику копію матеріалів справи, копію судового рішення та рішення КДКА регіону про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності або визнану ним письмову вимогу (претензію) третьої особи протягом 10 робочих днів з дня їх отримання страхувальником.

Слід також визначити такі основні обов'язки страхувальника та страховика.

Страхувальник зобов'язаний:

«1) своєчасно вносити страхові платежі у порядку та на умовах, визначених цим договором, виконувати інші умови договору;

2) подати страховику під час укладання договору інформацію про: всі відомі йому обставини, що мають істотне значення для оцінки ступеня страхового ризику, і надалі негайно, як тільки йому стане відомо, письмово інформувати страховиків про будь-яку зміну ступеня страхового ризику, але не пізніше ніж протягом трьох робочих днів з моменту встановлення таких змін страхувальником; інші чинні договори страхування цивільно-правової відповідальності приватного адвоката;

3) негайно, але не пізніше ніж протягом 10 робочих днів з моменту отримання копії судового рішення, що набрало законної сили, або коли була заявлена письмова вимога (претензія) третьої особи до страхувальника про

заподіяння їй шкоди, повідомити про це страховикові шляхом подання письмового повідомлення за встановленою страховиком формою та надати копії зазначених документів. У разі якщо виконання зазначеного обов'язку було неможливим, страхувальник повинен підтвердити це документально;

4) узгоджувати із страховиком рішення про визнання заявленої третьою особою письмової вимоги (претензії) у разі досудового порядку врегулювання спірних питань;

5) вживати заходів до запобігання та зменшення розміру майнової шкоди, що може бути заподіяна внаслідок настання страхового випадку» [152].

Страховик зобов'язаний:

«1) ознайомити страхувальника з Положенням про страхування професійної відповідальності адвоката;

2) виконувати умови цього договору;

3) надавати на вимогу страхувальника роз'яснення щодо порядку визначення розмірів страхової суми, страхового платежу, страхового відшкодування, інших умов страхування;

4) вжити протягом двох робочих днів після того, як йому стане відомо про настання страхового випадку, заходів до оформлення документів, необхідних для своєчасного здійснення виплати страхового відшкодування;

5) здійснити в разі настання страхового випадку страхове відшкодування у передбачений цим договором строк;

6) після надходження документів щодо події, яка за умовами цього договору може бути визнана страховим випадком, забезпечити складення страхового акта;

7) не розголошувати відомостей про страхувальника та його майновий стан, крім випадків, передбачених законом;

8) за заявою страхувальника у разі здійснення ним заходів, спрямованих на зниження ступеня страхового ризику, внести зміни до цього договору» [152].

Пропонуємо також у Положенні про страхування професійної відповідальності адвоката та у Договорі про страхування професійної

відповідальності адвоката визначити наступні підстави для відмови страховика у страховому відшкодуванні:

1) надання адвокатом правової допомоги без укладення договору про надання правової допомоги, а так само без оформлення інших документів в рамках надання правової допомоги, гарантованої державою;

2) здійснення адвокатської діяльності у період припинення або зупинення права на заняття адвокатською діяльністю.

3) інші випадки, передбачені законом.

Визначити, що договір страхування професійної відповідальності адвоката припиняється, внаслідок:

припинення підприємницької діяльності страхувальника у встановленому чинним законодавством України порядку;

зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю в порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Погоджуємося із С.Л. Сотниковим, що «слід укладати адвокату договір страхування своєї професійної відповідальності на певний термін, наприклад на один рік, без прив'язки до конкретних договорів про надання правової допомоги (оскільки адвокат не може знати точну кількість договорів на рік вперед) фактично страхується професійна діяльність як така» [177, с. 180]. Однак, і тут є можливою ситуація, коли проходить певний часовий проміжок між закінченням терміну договору страхування і укладенням нового договору. Дії, що відбулися в цей період, підпадати під категорію «страховий випадок», не вважатимуться застрахованими, а в умовах обов'язкового страхування це буде порушенням законодавства [177, с. 180].

Н.І. Дорош зазначає, «найбільш прийнятним було б страхування кожного конкретного договору, проте такий підхід до страхування зустрічається українською рідко. Так, практика страхування аудиторських організацій в Білорусії показує, що договір страхування укладається, як правило, строком на 1 рік і діє відносно всіх випадків спричинення шкоди особам, які перевіряються за договорами на

надання обов'язкових аудиторських послуг (накладання на них штрафних санкцій перевіряючими органами), що наступили в цей період. При цьому страхування діє стосовно випадків спричинення шкоди особам, які перевіряються тільки тими працівниками страхувальника, які вказані в договорі страхування. Протягом терміну дії договору страхувальник має право змінювати список осіб щодо яких діє страхування» [56, с. 31].

Потребує подальшого вивчення теза, що страхування діє стосовно випадків спричинення шкоди як адвокатом, так і його помічниками або найманими працівниками, які зазначаються у договорі страхування професійної відповідальності адвоката. Протягом терміну дії договору страхувальник має право змінювати список осіб щодо яких діє страхування.

Слід зазначити, що договори страхування професійної відповідальності адвоката укладаються, як правило, строком на один рік і діють відносно всіх випадків спричинення шкоди клієнтові, які визначені договором страхування та виникли в цей період.

Таким чином, визначено, що питання, пов'язані зі страхуванням професійної відповідальності адвоката, доцільно врегулювати не правилами страхування, що затверджуються окремими страховими компаніями, і навіть не нормами ЦК України, а розробленим Положенням про страхування професійної відповідальності адвоката та Типовим договором страхування професійної відповідальності адвоката, що встановлюють єдині правила страхування професійної відповідальності адвокатів на території всієї України.

3.2. Правовий статус сторін за договором страхування професійної відповідальності адвоката

Не можна не звернути увагу й на те, що вживаючи поняття «страхування професійної відповідальності адвоката» і наполягаючи на його важливості, науковці, не акцентують уваги на суб'єктах страхових правовідносин за договором страхування професійної відповідальності адвоката, що потребує

детального дослідження та подальшого удосконалення законодавства із цього питання.

Для ефективного функціонування інституту страхування професійної відповідальності адвоката, вважаємо за доцільне перейти до дослідження суб'єктного складу страхових правовідносин, що виникають із цього виду страхування. Тому безпосередньо зупинимось на сторонах договору страхування професійної відповідальності адвоката, а саме на страховикові та страхувальникові. Також, з огляду на те, що договір страхування професійної відповідальності є договором на користь третьої особи (клієнта), розглянемо і правовий статус вигодонабувача.

Важливим є питання, хто ж має у цьому випадку бути страхувальником. Адже відомо, що адвокатська діяльність здійснюється як адвокатським бюро та адвокатським об'єднанням (юридичною особою), так і адвокатами, що здійснюють свою діяльність індивідуально – самозайнятими особами.

Враховуючи специфіку страхування професійної відповідальності адвоката, як окремого виду страхування професійної відповідальності та адвоката, як особливого учасника зазначених страхових правовідносин, розглянемо у першу чергу особливості правового статусу адвоката як страхувальника.

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон) «адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю» [65].

Ці законодавчі вимоги до адвоката, яка особи, як здійснює професійну діяльність, дозволяють стверджувати, що адвокат володіє усіма ознаками професіонала. Здійснення адвокатської діяльності засновано, на отриманні спеціальної освіти, на складанні кваліфікаційного іспиту, на володінні спеціальною підготовкою та досвідом роботи у галузі права, тобто адвокат

здійснює особливий вид професійної діяльності, який відрізняється від інших. Так, С.Я. Фурса та Н.М. Бакаянова визначають адвокатську діяльність як професійну діяльність адвоката, спрямовану на захист прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб [2, с. 107].

Слід погодитися з визначенням у навчальному посібнику «Організація роботи адвокатури в Україні», що «адвокатською діяльністю є кваліфікована юридична допомога, що надається на професійній основі особами, які отримали статус адвоката у порядку, встановленому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», фізичним та юридичним особам з метою захисту їх прав, свобод та інтересів, а також забезпечення доступу до правосуддя. Виокремлюють такі характерні ознаки адвокатської діяльності як особливого виду соціально значущої діяльності: 1) воно являє собою кваліфіковану правову (юридичну) допомогу; 2) здійснюється на професійній основі; 3) надається як фізичним, так і юридичним особам, а також органам державної влади, місцевого самоврядування та власне державі; 4) не є підприємницькою; 5) здійснюється дотриманням адвокатської етики» [140, с. 101-102].

До всіх вищезазначених ознак, на нашу думку, необхідно додати ще такі характерні ознаки адвокатської діяльності:

1) характеризується наявністю самостійних незалежних самоврядних організацій регіонального та вищого рівнів;

2) характеризується особливим механізмом притягнення до професійної відповідальності, яке здійснюється професійними адвокатськими органами;

3) здійснюється на основі особливого порядку доступу до адвокатської професії;

4) здійснюється на постійній основі підвищення кваліфікації адвоката.

Отже, ми розглянули характерні ознаки адвоката, як особливого суб'єкта професійної діяльності та визначили, що при здійсненні адвокатської діяльності законодавець встановив певні кваліфікаційні вимоги для осіб, які мають статус адвоката, специфіку діяльності якого слід враховувати при страхуванні професійної відповідальності адвоката.

Маючи правовий статус адвоката, який засвідчує право на заняття адвокатською діяльністю, адвокат може здійснювати професійну діяльність індивідуально (ст. 13 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), як самозайнята особа, або будучи учасником адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (ст.ст. 14–15 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Очевидно, що в обох випадках професійний характер його діяльності залишиться незмінним. Тому постає питання, чи може адвокатське об'єднання та адвокатське бюро бути страхувальником.

Частина 2 ст. 984 Цивільного Кодексу України [216] та ст. 3 Закону України «Про страхування» [159] закріплює, що страхувальниками визнаються юридичні особи та дієздатні фізичні особи, які уклали із страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України. Незважаючи на те, що зазначена норма закону дозволяє розглядати в якості страхувальника як фізичних, так і юридичних осіб, щодо страхування професійної відповідальності юридичних осіб думки авторів розбіглися.

На думку Н.І. Дорош, за «договором страхування професійної відповідальності може бути застрахована тільки відповідальність фізичної особи, що займається професійною діяльністю і зареєстрована як індивідуальний підприємець. Професійна відповідальність юридичної особи не може бути застрахована, оскільки вона не є носієм професії. В той же час юридична особа зобов'язана відшкодувати шкоду, заподіяну працівником юридичної особи при виконання ним трудових (службових, посадових) обов'язків. У зв'язку з цим юридична особа може застрахувати свою цивільну відповідальність перед третіми особами за шкоду, заподіяну його працівником при виконанні трудових (службових, посадових) обов'язків. Проте таке страхування буде відноситися не до страхування професійної відповідальності, а до страхування загальної цивільної відповідальності, в основі якої лежить впливаюча з вимог законодавства матеріальна відповідальність юридичних і фізичних осіб за наслідки своєї діяльності. Оскільки юридичні особи і громадяни в процесі здійснення своєї діяльності потенційно можуть завдати

збитки здоров'ю, майну і іншим майновим інтересам третіх осіб, відповідно до загальноприйнятої практики вони зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду» [56, с. 30].

В науковій літературі, присвяченій питанням страхування професійної відповідальності адвокатів, є точка зору, представниками якої є Л.М. Горбач [44], В.Д. Бігдаш [15], що суб'єктом професійної відповідальності та страхувальником за договором страхування професійної відповідальності є лише фізична особа. Цієї ж точки зору дотримується Д.В. Наумов, «стосовно до договору страхування професійної відповідальності адвокатів, страхувальником буде визнана тільки фізична особа (адвокат), оскільки юридична особа страхувати свою професійну відповідальність не може, тому що не має професії» [114, с. 59]. З огляду на наведені позиції науковців, можна зробити висновок, що юридична особа не може бути страхувальником за договором страхування професійної відповідальності, оскільки вона не може мати будь-яку професію, не володіє спеціальними знаннями тощо. Однак, ми не погоджуємося з цією точкою зору.

Ми погоджуємося з думкою іншої групи науковців, представниками якої є Н.Б. Грищенко [51], Р.Р. Долотіна [55], А.С. Михайлова [106], О.А. Файер [199], що професійну діяльність можуть здійснювати не лише фізичні, але й юридичні особи. Як зазначає С.Л. Сотников [177], «юридичні особи також можуть бути поділені на види залежно від сфери діяльності або «професії». Погоджуємося з А.О. Файер, що «суб'єктом професійної діяльності може бути як фізична особа так і фізична особа-підприємець, яка виконує певний вид професійної діяльності (адвокат, нотаріус, арбітражний керуючий, архітектор, лікар та інші), так і юридична особа (митний брокер, оцінювач, спеціалізований депозитарій, аудиторські, адвокатські, бухгалтерські, фармацевтичні фірми, туристичні агенції, агентства з нерухомості та ін.)» [201, с. 15].

Відповідно до національного законодавства організаційно-правовими формами здійснення адвокатської діяльності є здійснення адвокатської діяльності індивідуально, адвокатське бюро та адвокатське об'єднання. Так,

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає: «Адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, та адвокатське об'єднання – юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників). Стороною договору про надання правової допомоги є адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання. Адвокатське бюро та адвокатське об'єднання може залучати до виконання укладених договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах» (ст.ст. 14–15 Закону) [65].

Слід зазначити, якщо адвокат є учасником адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання, або залучений для надання правничої допомоги бюро чи об'єднанням, то договір страхування, укладений цим бюро чи об'єднанням, забезпечує страхування його професійної відповідальності. Однак, на нашу думку, якщо адвокат, залучений для надання правничої допомоги бюро чи об'єднанням, веде одночасно і самостійну діяльність, він повинен застрахувати свою професійну відповідальність, у зв'язку із цією діяльністю. Отже, враховуючи, що адвокатське об'єднання і бюро є юридичними особами і є стороною договору надання правової допомоги, вони можуть бути страхувальниками при укладенні договору страхування професійної відповідальності.

Відповідно до ст. 59 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» «адвокат іноземної держави може здійснювати адвокатську діяльність на території України, отримавши дозвіл відповідно до Закону» [65]. В цьому випадку, вважаємо, що зазначені адвокати при здійсненні адвокатської діяльності в нашій країні також повинні страхувати свою професійну відповідальність, укладаючи відповідний договір з особою, яка може бути страховиком згідно українського законодавства.

Таким чином, можна виокремити наступні види договорів страхування професійної відповідальності адвоката, в залежності від особи страхувальника:

- 1) укладення договору страхування адвокатами, які здійснюють свою діяльність індивідуально, в яких останні і будуть страхувальниками (у разі,

якщо договір про надання правової допомоги укладається між клієнтом і адвокатом);

2) укладення договору страхування адвокатським бюро чи адвокатським об'єднанням, в яких останні будуть страхувальниками (у разі, якщо договір про надання правової допомоги укладається між клієнтом і адвокатським бюро чи адвокатським об'єднанням);

Окрім вищезазначеного, слід виокремити ознаки, що характеризують правовий статус адвоката як суб'єкта страхових правовідносин в рамках страхування його професійної відповідальності: наявність правового статусу адвоката; безпосередня участь у договорі страхування; володіння повною мірою усіма правами і обов'язками за договором страхування, за винятком права на отримання страхового відшкодування [114, с. 63].

Доведено, що страхувальниками є адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання. Якщо адвокат є учасником адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання, або залучений для надання правничої допомоги бюро чи об'єднанням, то договір страхування, укладений цим бюро чи об'єднанням, забезпечує страхування його професійної відповідальності. Однак, якщо адвокат, залучений для надання правничої допомоги бюро чи об'єднанням, веде одночасно і самостійну діяльність, він повинен застрахувати свою професійну відповідальність, яку може понести у зв'язку із цією діяльністю.

Не менш важливою стороною договору страхування професійної відповідальності є страховик, який, згідно з ч. 1 ст. 984 ЦК України [216] та ст. 2 Закону України «Про страхування» [159], є юридичною особою, створеною для здійснення страхової діяльності, яка одержала в установленому законом порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності.

Страховик – це юридична особа, яка відповідно до договору або на підставі закону бере на себе обов'язок відшкодувати шкоду, завдану страхувальнику (застрахованій особі, вигодонабувачеві або третій особі) у результаті настання певної події (страхового випадку) [47].

Ми пропонуємо визначити, страховиком фінансову установу, яка отримала ліцензію на проведення страхування професійної відповідальності адвоката, а Національну асоціацію адвокатів України – утримувачем загального грошового фонду, що формується за рахунок обов'язкових страхових відрахувань адвокатів. Проте, останніми роками набула поширення точка зору про доцільність страхування професіоналів у тій чи іншій професійній діяльності товариствами взаємного страхування.

Крім комерційних страхових організацій, на український страховий ринок вийшли і некомерційні страхові організації: товариства взаємного страхування, діяльність яких передбачена Законом України «Про страхування» [159], який надає право на створення товариств взаємного страхування. Механізм їх функціонування визначений «Тимчасовим положенням про товариство взаємного страхування», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 01.02.1997 р. [193]. Ці товариства на теперішній час перебувають на етапові розвитку та неодноразово позитивно характеризуються науковцями та практиками, зокрема А.С. Адамовим [1], І.В. Тимошенком [192] та ін.

Як слушно зазначає І.В. Тимошенко, «специфіка взаємного страхування полягає в тому, що воно являє собою некомерційну форму страхового захисту на основі домовленості групи осіб про відшкодування один одному в певних частках збитків у разі настання страхових випадків. Страховий фонд цих організацій створюється за рахунок пайової участі членів, тому страхувальники виступають одночасно й страховиками. Головне завдання товариств взаємного страхування полягає не в отриманні прибутку, а в наданні своїм членам найбільш якісних, різноманітних і доступних за ціною страхових послуг» [192, с. 175].

Відповідно до ч. 4 Тимчасового положенням про товариство взаємного страхування, відповідальністю товариства взаємного страхування є зобов'язання щодо виплати страхових сум та страхових відшкодувань членам цього товариства у разі настання страхових випадків. При цьому загальні зобов'язання товариства взаємного страхування визначаються як сума

зобов'язань щодо страхових ризиків усіх членів цього товариства, страхування яких передбачено договором між ними. Відповідно до цього, страховою сумою є сума, у межах якої провадяться виплати у разі настання страхових випадків для кожного з членів товариства [193].

Заслужують на увагу такі переваги функціонування товариств взаємного страхування таким дослідником, як І.В. Тимошенко:

«організаціями взаємного страхування керують не інвестори, що прагнуть максимізувати прибуток, а безпосередньо страхувальники-співвласники, що дозволяє їм найбільш повно враховувати свої страхові інтереси, специфіку ризиків і стимулює до активної участі в управлінні;

в об'єднаннях взаємного страхування плата за користування страховими послугами значно нижча, за рахунок виключення прибутку зі структури тарифу та відсутності адміністративних витрат, витрат на рекламу, на пошук нових клієнтів;

доходи товариства залишаються у страхувальника і використовуються, зазвичай, для зростання фонду або подальшого зменшення страхових внесків;

виплати страхових відшкодувань здійснюються у повному обсязі, тому що гарантом виконання зобов'язань щодо забезпечення страховим захистом кожного учасника є усі члени товариства спільно;

на основі взаємоконтролю забезпечується більша вірогідність дотримання умов страхування в разі настання страхових випадків» [192, с. 176-177].

На думку А.С. Михайлової, «для найбільш ефективного розвитку страхування професійної відповідальності адвоката, захисту інтересів учасників правовідносин, необхідно визначити страховиком саме товариство взаємного страхування. Товариства взаємного страхування призводять до об'єднання учасників для страхування однорідних ризиків, що не може не дати певний поштовх до систематизації та вивчення вузької, специфічної галузі, діяльність професіоналів в якій буде підлягати страхуванню, а, отже, та аналізу їх професійних помилок (страхових випадків з урахуванням їх особливостей), а також дозволить ефективніше відрегулювати механізм здійснення

превентивних заходів, спрямованих на недопущення настання страхових випадків» [106, с. 100-101].

Таким чином, страховиком є фінансова установа, яка отримала ліцензію на проведення страхування професійної відповідальності адвоката, а Національна асоціація адвокатів України – утримувачем загального грошового фонду, що формується за рахунок обов'язкових страхових відрахувань адвокатів.

Наступним учасником страхових правовідносин є третя особа (клієнт), або вигодонабувач. Частина 4 ст. 3 Закону України «Про страхування» прямо вказує на те, що вигодонабувачами є фізичні та юридичні особи, які можуть зазнати збитків у результаті настання страхового випадку [159]. Адже за договором страхування відповідальності згідно зі ст. 4 Закону України «Про страхування» відшкодуванню підлягають шкода, заподіяна особі чи майну, а також збиток, заподіяний юридичній особі [159]. Лише після настання страхового випадку у вигодонабувача з'являється право отримати страхове відшкодування. До настання обумовленої події вигодонабувач не має ніяких прав [1, с. 161].

Відносинам адвоката з клієнтами присвячено розділ III Правил адвокатської етики [153], за яким адвокат надає правову допомогу на підставі договору про надання правової допомоги з клієнтом або за призначенням слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України.

Згідно зі ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [65] підставами для надання адвокатом правової допомоги є договір про надання правової допомоги та згідно зі ст. 14 Правил адвокатської етики [153] - договір (контракт), укладений з органом (установою) з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

«Договір про надання правової допомоги – договір, за яким одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується надавати правову допомогу іншій стороні договору (клієнтові) на умовах і в порядку, що

визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору, якщо така оплата передбачена договором» [153].

В усіх інших випадках доручення клієнта на надання йому адвокатом правової допомоги підлягає оформленню у формі письмової угоди про надання правової допомоги. У випадку, коли укладення письмової угоди є неможливим, а клієнт потребує надання негайної правової допомоги, письмова угода укладається потім [221].

Коли за наданням професійної правничої допомоги до адвоката самостійно звертається фізична або юридична особа, то необхідність укладення договору про надання правової допомоги не викликає сумніву, однак, коли йдеться про надання безоплатної вторинної правової допомоги згідно з Законом України «Про безоплатну правову допомогу», а також правової допомоги за призначенням згідно зі ст. 48, 49 КПК України, то тут відразу йдеться не про допомогу цивільно-правового характеру, а, як слушно зазначає А.С. Михайлова, про надання «юридичної допомоги, гарантованою державою» [106, с. 128].

Згідно зі ч. 4 ст. 27 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» «договір про надання правової допомоги може укладатися на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах. Особливості укладення та змісту контрактів (договорів) з адвокатами, які надають безоплатну правову допомогу, встановлюються законом, що регулює порядок надання безоплатної правової допомоги» [65]. Отже, у зв'язку з тим, що зазначена норма закону передбачає можливість розбіжності платника за правову допомогу і безпосереднього допомоогоотримувача, тому виокремимо допомогу за:

1) допомога, яка надається адвокатом клієнтові, що укладена іншою особою на користь клієнта (у даному випадку, договір укладається за моделлю договору на користь третьої особи (клієнта), яка буде безпосереднім отримувачем правової допомоги, а платником і замовником цих послуг буде інша особа (один із подружжя, родичі та ін.);

2) допомога, що надається адвокатом за призначенням слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду (у даному випадку, угода укладається за моделлю договору на користь третьої особи (клієнта), яка буде безпосереднім отримувачем правової допомоги, а платником і замовником цих послуг буде держава).

Неодноразово в юридичній літературі підкреслювалося, що страхуються саме майнові інтереси самого страхувальника (адвоката), які пов'язані з ризиком притягнення його до відповідальності відшкодувати шкоду завдану третій особі (клієнтові) в результаті невиконання або неналежно виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, у подальшому. Отже, встановлено, що третіми особами є клієнти (фізичні або юридичні особи), яким заподіяно шкоду, внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків. Вигодонабувачем за договором страхування професійної відповідальності адвоката слід визнавати клієнта (третю особу), якій заподіяно шкоду внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків.

Отже, суб'єктами страхування за договором страхування професійної відповідальності адвоката є:

1) страховик – фінансова установа, яка отримала ліцензію на проведення страхування професійної відповідальності адвоката. Запропоновано покласти обов'язки утримувача загального грошового фонду, що формується за рахунок обов'язкових страхових відрахувань адвокатів, на Національну асоціацію адвокатів України;

2) страхувальники – це адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання. Якщо адвокат є учасником адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання, або залучений для надання правничої допомоги бюро чи об'єднанням, то договір страхування, укладений цим бюро чи об'єднанням, забезпечує страхування його професійної відповідальності. Однак, якщо адвокат, залучений для надання правничої допомоги бюро чи об'єднанням, веде одночасно і самостійну діяльність, він

повинен застрахувати свою професійну відповідальність, яку може понести у зв'язку із цією діяльністю.

Визначено, що можуть укладатися договори страхування професійної відповідальності адвоката залежно від страхувальника, а саме:

- укладення договору страхування адвокатами, які здійснюють свою діяльність індивідуально, в яких останні і будуть страхувальниками (у разі, якщо договір про надання правової допомоги укладається між клієнтом і адвокатом);

- укладення договору страхування адвокатським бюро чи адвокатським об'єднанням, в яких останні будуть страхувальниками (у разі, якщо договір про надання правової допомоги укладається між клієнтом і адвокатським бюро чи адвокатським об'єднанням);

3) треті особи – клієнти (фізичні або юридичні особи), яким заподіяно шкоду внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків. Вигодонабувачем за договором страхування професійної відповідальності адвоката слід визнавати клієнта (третю особу), якій заподіяно шкоду внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків.

3.3. Механізм функціонування страхування професійної відповідальності адвоката

На теперішній час в Україні немає чіткого закріплення в законодавстві такого виду страхування, як страхування професійної відповідальності адвоката, можна виокремити декілька причин сучасної проблематики функціонування інституту страхування професійної відповідальності адвоката. По-перше, недостатній досвід здійснення цього виду страхування у страховиків, недостатнє законодавче врегулювання, відсутність правозастосовної та судової практики, відсутність поінформованості адвокатської спільноти про можливість такого страхування тощо. По-друге, відсутність чіткого порядку

встановлення факту страхового випадку, його обставин, визначення розміру страхової виплати. По-третє, неконкретність механізму виплати страхового відшкодування за договором страхування професійної відповідальності адвоката у страхових компаніях. Якщо в інших видах страхування існує такий механізм, то із страхування професійної відповідальності адвоката він відсутній, у тому числі спеціальні норми законодавства, що регулюють ці питання, є відсутніми.

Порядок виплати страхового відшкодування за договором страхування професійної відповідальності адвоката можна здійснювати за методикою загального страхування, проте він має свої особливості. Тому для надання пропозицій щодо подальшого удосконалення механізму страхування професійної відповідальності адвоката необхідно детальніше розглянути механізм виплати страхового відшкодування за договором страхування професійної відповідальності адвоката.

У літературі часто обговорюється питання щодо того, яким чином має прийматися рішення про виплату страхового відшкодування. Зокрема механізм виплати повинен припускати обов'язкове проходження судової процедури щодо встановлення страхового випадку або ж допустимо й позасудове врегулювання претензії.

З огляду на законодавство та наукову літературу слід визначити застосування позасудового (претензійний) та судового порядку виплати страхового відшкодування. Ця виплата може проводитися страховиком у претензійному порядку у разі відсутності спору між адвокатом (страхувальником) та клієнтом (третьою особою) про відшкодування заподіяної адвокатом шкоди. Судовий порядок виплати страхового відшкодування передбачає виплату страхового відшкодування на підставі рішення суду, що набрало законної сили, про визнання права вимоги клієнта до адвоката про відшкодування шкоди внаслідок невиконання або неналежного виконання ним своїх професійних обов'язків.

Питання позасудового (претензійного) та судового порядку виплати страхового відшкодування безпосередньо залежить від страхового випадку. Встановити наявність страхового випадку поза рамками судової процедури не завжди можливо: наприклад, коли клієнтом заявлено претензію щодо відшкодування шкоди, пов'язаної з тим, що рішення суду у справі, в якому його представляв адвокат, винесено не на користь клієнта. Згідно з чинним процесуальним законодавством суд зобов'язаний винести законне і обґрунтоване рішення у справі. Звідси можна зробити висновок щодо того, що незалежно від дій (бездіяльності) даної ситуації очевидна і навряд чи вимагає того, щоб бути встановлено у судовому порядку [177, с. 182-183].

Питання позасудового (претензійного) та судового порядку виплати страхового відшкодування, заподіяної адвокатом шкоди, досліджувалися В.В. Заборовським [59], Н.Ф. Качур [77], Р.Г. Мельниченко [104], С.Л. Сотниковим [177], А.О. Файєр [200], Г.К. Шаровим [220], І.Г. Щевцовою [224].

Так, до числа вкрай складних належить проблема доказу надання клієнтові некваліфікованої допомоги адвокатом. У правових системах різних держав існують різноманітні процедури підтвердження страхового випадку та отримання страхової виплати [112, с. 27]. На думку С.Л. Сотникова, «для особи, яка здійснює професійну діяльність, найбільший інтерес представляє саме позасудовий порядок виплати страхового відшкодування, оскільки він дозволяє досягти певних компромісів, домовленостей між сторонами про порядок і строки відшкодування шкоди, розмір і порядок компенсації і т.д. Крім того, позасудовий порядок здатний уникати розголосу непрофесійних дій особи, яка здійснює ту чи іншу діяльність» [177, с. 22].

І.Г. Щевцова відзначила, що «такі справи є найбільш конфліктними, заснованими більше на «почуттях» потерпілих, а не на дійсній матеріальній шкоді, і тому сторони у претензійному порядку рідко приходять до взаємної згоди про розмір страхової виплати. Як правило, в таких випадках неминучий судовий процес. Тож у разі оспорування або адвокатом, або ж клієнтом як

факту заподіяння шкоди, так і її розміру, таке питання має вирішуватися в судовому порядку» [224, с. 54].

Слід відзначити, що за законодавством більшості країн здійснюється вирішення питання про виплату страхового відшкодування в судовому порядку, зокрема особливістю страхової виплати за французьким законодавством є виплата за рішенням суду та розгляд справи саме спеціалізованою палатою суду. Судовий порядок передбачено і законодавством Федеративної Республіки Німеччини.

Однак, на нашу думку, заслуговує на увагу позасудовий порядок виплати страхового відшкодування за законодавством США. У штаті Орегон, наприклад, для цих цілей функціонує спеціальний орган (комітет), до штату якого належать кілька адвокатів, які ведуть прийом скарг від клієнтів на непрофесійні дії інших адвокатів і з'ясовують обставини того, що сталося. Після проведення співбесіди зі сторонами спору (клієнтом і його адвокатом), у справі може бути прийнято рішення про те, що претензія клієнта буде розглянута у позасудовому порядку і страхове відшкодування виплачено до звернення в суд, а може бути прийнято рішення про розгляд спору між клієнтом і адвокатом у суді, наприклад, якщо претензію клієнта не обґрунтовано або клієнт вимагає занадто велику суму в якості компенсації [177, с. 29].

На нашу думку, найбільший інтерес представляє саме позасудовий порядок виплати страхового відшкодування, оскільки він дозволяє досягти певних компромісів між сторонами про розмір, строки та порядок страхового відшкодування, оптимального результату, що влаштовує обидві сторони, збереження взаємовідносин між сторонами, економії часу і грошей сторін, зниження навантаження на систему судоустрою.

Про можливість залучення спеціалістів [201, с. 96], незалежного експерта – оцінювача [177, с. 184-185], для встановлення страхового випадку у позасудовому порядку виплати страхового відшкодування наголошують А.О. Файєр та С.Л. Сотников.

Так, С.Л. Сотников зазначає, що «метою вирішення спорів про розмір шкоди, спричиненої виникненням страхового випадку, учасники претензійного врегулювання можуть призначити незалежного експерта – оцінювача, попередньо погодивши його кандидатуру між собою» [177, с. 184-185].

Дану правову позицію також зазначає А.О. Файєр, «страховий випадок за договором страхування професійної відповідальності повинен встановлюватися у більшості випадків не судовим рішенням, а насамперед діями самого страховика шляхом проведення експертиз, залучення спеціалістів, опитувань з питань допущених страхувальником професійних помилок та проведення інших дій, що є важливими на погляд страховика для визнання події, що сталася страховою» [201, с. 96].

У літературі наводяться різні думки щодо того, якою має бути процедура претензійного врегулювання спору про настання страхового випадку. Пропонується, наприклад, коли мова йде про притягнення до відповідальності адвокатів, щоб колегія адвокатів або спеціальна комісія, яка складається з професійних адвокатів, встановлювала факти професійних помилок у діях адвоката. Дійсно, мабуть, ніхто, крім професійних адвокатів, не може надати більш правильну оцінку, яким чином було надано правову допомогу, і в запропонованому варіанті є раціональне зерно. Проте діяльність цих комісій або оплата їх послуг може значно мірою збільшувати шкоду, пов'язану з настанням страхового випадку. З огляду на те, що кількість страхових випадків у досліджуваному виді страхування є не такою великою, уявляється, що для претензійного врегулювання спору досить формування комісій «ad hoc» (для розгляду конкретного спору) за участю страховика, страхувальника та вигодонабувача (особи, якій неякісно надано професійну правничу допомогу) [177, с. 184].

Із вищезазначеного, на перший погляд, можна зробити висновок, що виплату страхового відшкодування необхідно здійснювати у претензійному порядку, рішення органів адвокатського самоврядування буде достатнім для страховика, щоб визначити момент настання або ненастання страхового

випадку у разі страхування адвокатом своєї професійної відповідальності. Із цією точкою зору важко погодитися, оскільки претензії щодо відшкодування майнової шкоди, завданої адвокатом, не є правовою компетенцією кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону та не підлягають розгляду, а потребують додаткового звернення до суду в межах цивільного судочинства. Погоджуємося з Г.К. Шаровим, що «таке рішення має для адвоката, скоріше, рекомендаційний, ніж обов'язковий характер, оскільки зобов'язати адвоката відшкодувати шкоду, заподіяну клієнтові, має право тільки суд» [220, с. 21].

Іншої точки зору притримується Н.Ф. Качур. Вона зазначає, що «у разі вирішення виниклого спору про виплату страхового відшкодування в Російській Федерації в колегії адвокатів, члени даної колегії змушені будуть аналізувати діяльність своїх колег на наявність «помилки» (невиконання чи неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків). Це, безсумнівно, позначиться на морально-психологічному кліматі в адвокатському співтоваристві. Судове ж рішення, наприклад, про визнання права вимоги клієнта від адвоката відшкодування шкоди внаслідок неякісного надання їм своїх послуг, буде обов'язковим і для страховиків» [77, с. 59]. На нашу думку, важко погодитися із цією точкою зору. А ось у США коментарі найбільш досвідчених адвокатів із приводу помилок їхніх колег – річ цілком звичайна. Це й не дивно, з урахуванням закріпленого в АВА MRPC (Професійних стандартах Американської асоціації юристів), встановлено вимогу повідомляти в BAR про всі випадки професійних проступків (misconduct) адвокатів [88, с. 47].

Погоджуємося з Р.Г. Мельниченком щодо того, що «встановлення факту неналежного виконання або невиконання адвокатом своїх професійних обов'язків можливе виключно в рамках професійного процесу. Так, саме кваліфікаційна комісія, керуючись мінімальними стандартами якості адвокатських послуг, може винести рішення про належне або неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків. Це рішення, будучи преюдиціальним, має лягти в основу рішення суду по цивільній справі. Суду

залишиться тільки визначити розмір шкоди, що підлягає виплаті потерпілому клієнтові. Безпосередній дозвіл цивільно-правових спорів органами адвокатської палати можливо за аналогією з таким інститутом, як комерційний арбітражний суд. У разі якщо заявник і адвокат висловлять свою згоду на розгляд їх цивільно-правового спору в рамках адвокатської палати, доцільно наділити палату повноваженнями, аналогічними повноваженням комерційних арбітражних судів» [104, с. 104].

Цікавим є питання звільнення адвоката від дисциплінарної відповідальності, якщо за вказаних умов ним було відшкодовано повний обсяг заподіяної шкоди, яке досліджує В.В. Заборовський. Так, у роботі визначається, «у зв'язку із цим потрібно врахувати положення п. 3 ч. 2 ст. 32 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», за яким накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися й у разі заподіяння протиправними діями адвоката, пов'язаними зі здійсненням ним адвокатської діяльності, значної шкоди клієнтові, якщо така шкода встановлена судовим рішенням, що набрало законної сили. Основна увага звертається на те, що розмір такої шкоди встановлюється саме рішенням суду. Проте, на нашу думку, ця норма не позбавлена й суттєвого недоліку, який полягає у відсутності умови звільнення адвоката від відповідальності за такою підставою. Вважаємо, що адвокат повинен звільнятися від дисциплінарної відповідальності, якщо за вказаних умов ним було відшкодовано повний обсяг заподіяної шкоди та не було вчинено іншого дисциплінарного проступку» [57, с. 235].

Ми є прихильниками іншого підходу, представниками якого є В.В. Заборовський та Р.Г. Мельниченко. Так, В.В. Заборовський зазначає, що «діяльність КДКА регіону в даному випадку має обмежуватись встановленням факту невиконання або ж неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків та притягненням його до дисциплінарної відповідальності, але в жодному разі не має стосуватися питання щодо визначення розміру цивільно-правової відповідальності адвоката» [14, с. 139].

Цієї точки зору дотримується і Р.Г. Мельниченко, втім слушно він зазначає, що «сама спеціальна комісія адвокатів (він визначає її, як кваліфікаційна комісія), керуючись мінімальними стандартами якості адвокатських послуг, може винести рішення про належне чи неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків. Це рішення, будучи преюдиціальним, має лягти в основу рішення суду по цивільній справі. Суду залишиться тільки визначити розмір збитку, що підлягає виплаті потерпілому клієнтові» [104, с. 112].

Таким чином, із аналізу зарубіжної та вітчизняної наукової літератури, зарубіжного та національного законодавства зроблено висновок, що виплата страхового відшкодування за договором страхування професійної відповідальності адвоката може здійснюватися у позасудовому (претензійному) та судовому порядку. Для врегулювання цього питання, пропонуємо, за досвідом США, створити при раді адвокатів регіону спеціальний комітет, до складу якого буде обрано адвокатів для врегулювання питання позасудового порядку виплати страхового відшкодування. Члени цього комітету прийматимуть скарги від клієнтів із приводу невиконання чи неналежного виконання адвокатами своїх професійних обов'язків, збиратимуть усю необхідну інформацію.

Висловлено пропозицію щодо того, що після з'ясування обставин, члени комітету проводять співбесіду з адвокатом та клієнтом по справі. Якщо сторони погоджуються з претензією та розміром відшкодування, вони звертаються з відповідною заявою до страхової компанії про виплату. У такому разі є можливість досягнення оптимального результату, що влаштовує обидві сторони, збереження взаємовідносин між сторонами, економія часу і грошей сторін, зниження навантаження на систему судоустрою.

У разі, якщо претензія клієнта не є обґрунтованою або клієнт вимагає занадто велику суму як компенсацію, справа передається на розгляд дисциплінарній палаті КДКА регіону. До КДКА регіону надходять заяви (скарги) від клієнтів на невиконання або неналежне виконання адвокатом своїх

професійних обов'язків, після розгляду яких приймається рішення про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності або про закриття дисциплінарної справи. У разі застосування до адвоката дисциплінарного стягнення, КДКА регіону встановлює факт невиконання або ж неналежного виконання ним професійних обов'язків та притягує його до дисциплінарної відповідальності.

Рішення про застосування до адвоката дисциплінарного стягнення має бути врахованим при розгляді справи як доказ про невиконання або ж неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, а в судовому порядку вирішується питання про розмір страхової виплати.

ВИСНОВКИ

У дисертації зроблено такі **Висновки** та пропозиції.

1. Страхування професійної відповідальності адвоката – це вид страхування професійної відповідальності, що має на меті захист майнових інтересів адвоката та захист майнових інтересів клієнта від невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов’язків, що впливають із договору про надання правової допомоги.

2. Професійна відповідальність адвоката - це різновид професійної відповідальності, який полягає у зазнанні адвокатом, у разі невиконання або неналежного виконання ним своїх професійних обов’язків, несприятливих для себе наслідків у вигляді санкцій і заходів, спрямованих на відновлення порушених прав та інтересів клієнта.

3. Запропоновано поняття «майнового захисту за договором про надання правової допомоги», сутність якого зводиться до того, що майнові інтереси адвоката захищаються від юридичних претензій до нього про відшкодування клієнтам матеріальної шкоди, якої вони зазнали в результаті невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов’язків за рахунок страхування професійної відповідальності адвоката.

4. Доведено, що страхування професійної відповідальності адвоката має дуалістичну природу, оскільки може розглядатися і як гарантія адвокатської діяльності, і як гарантія захисту прав клієнта.

5. Обґрунтовано, що критерії класифікації моделей страхування професійної відповідальності адвоката слід визначити за: 1) підставами волевиявлення (добровільність чи обов’язковість, змішана система, яка поєднує в собі як обов’язкову, так і добровільну підставу волевиявлення); 2) правовою природою відповідальності [договірної та недоговірної (деліктної) відповідальності]; 3) страховими ризиками (пошкодження майна клієнта, порушення строків надання правничої допомоги, професійної некомпетентності, невиконання своїх професійних обов’язків);

4) організаційною формою діяльності страхувальника (адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання); 5) правовим статусом страховика (індивідуальне, колективне, самострахування); 6) правовим статусом клієнта (захистом майнових інтересів тільки конкретно визначеної особи чи захистом майнових інтересів необмеженого кола осіб); 7) механізмом відшкодування шкоди (судовий, позасудовий чи змішаний порядок).

6. Визначено положення щодо того, що договір страхування професійної відповідальності укладається як на користь адвоката, так і на користь клієнта, якому завдано майнової шкоди у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням адвокатом своїх професійних обов'язків;

7. Аргументовано визначити утримувачем загального грошового фонду, що формується за рахунок обов'язкових страхових відрахувань адвокатів, Національну асоціацію адвокатів України.

8. Визначено, що страхувальниками відповідно до договору страхування професійної відповідальності можуть бути адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, адвокатські бюро та адвокатські об'єднання. Якщо адвокат є учасником адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання, або залучений для надання правової допомоги бюро чи об'єднання, то договір страхування, укладений цим бюро чи об'єднанням, забезпечує страхування його професійної відповідальності. Проте якщо адвокат, залучений для надання правової допомоги бюро чи об'єднанням, веде одночасно і самостійну діяльність, він повинен застрахувати свою професійну відповідальність, яку може понести у зв'язку із цією діяльністю.

9. Визначено, що вигодонабувачем за договором страхування професійної відповідальності адвоката слід визнавати третю особу (клієнта), якій завдано шкоди внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків.

10. Запропоновано механізм позасудового порядку виплати страхового відшкодування шкоди клієнтові, завданої внаслідок невиконання або

неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків. Запропоновано створити при раді адвокатів регіону спеціальний комітет, до складу якого буде обрано адвокатів для врегулювання питання позасудового порядку виплати страхового відшкодування. Члени цього комітету прийматимуть скарги від клієнтів на невиконання чи неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, збирають усю необхідну інформацію по справі. Після з'ясування обставин справи члени комітету проводять співбесіду з адвокатом та клієнтом по справі. Якщо сторони погоджуються з претензією та розміром відшкодування, вони звертаються з відповідною заявою до страхової компанії про виплату. У такому разі відбудеться досягнення результату, що влаштовує обидві сторони, збереження взаємовідносин між сторонами, економія часу і грошей сторін, зниження навантаження на судову систему.

11. Пропонуються такі зміни й доповнення до законодавства України: доповнити п. 27 ст. 7 Закону України «Про страхування» і викласти у такій редакції:

«Страхування професійної відповідальності осіб, які здійснюють професійну діяльність та діяльність яких може завдати шкоди третім особам, визначаються у спеціальних законодавчих чи нормативно-правових актах»;

доповнити Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» п. 10 ч. 1 ст. 1 та викласти його у такій редакції:

«професійна відповідальність адвоката – це різновид професійної відповідальності, який полягає у зазнанні адвокатом, у разі невиконання або неналежного виконання ним своїх професійних обов'язків, несприятливих для себе наслідків у вигляді санкцій і заходів, спрямованих на відновлення порушених прав та інтересів клієнта»;

п. 14 ст. 23 викласти у такій редакції:

«Забороняється притягати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на зайняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у

зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно з законом.

Зазначені обмеження не поширюються на професійну відповідальність адвоката перед клієнтом, в результаті якої клієнтові завдано майнової шкоди відповідно до цього Закону»;

доповнити ст. 23¹ «Страхування професійної відповідальності адвоката» та викласти її в такій редакції:

«Адвокат зобов'язаний застрахувати свою професійну відповідальність шляхом укладення договору страхування професійної відповідальності адвоката до початку зайняття адвокатською діяльністю.

Предметом договору страхування професійної відповідальності адвоката є майнові інтереси, що не суперечать закону і пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої адвокатом його клієнтові.

Інші умови договору страхування професійної відповідальності адвоката визначаються у Положенні про страхування професійної відповідальності адвоката, що затверджується НААУ»;

доповнити п. 1 Розділу IX «Прикінцеві положення» пп. 5 та викласти його у такій редакції:

«положення частини першої ст. 23¹ «Страхування професійної відповідальності адвоката» щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності вводяться в дію з дня повідомлення Радою адвокатів України на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України, але не пізніше п'яти років з дня набрання чинності цим Законом».

.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адамов А.С. Суб'єкти страхових правовідносин. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 42. С. 156–161.
2. Адвокатура України: Книга 1. Організація адвокатури (з практикумом): Підручник у двох книгах / за заг. ред. д.ю.н., проф. заслуженого юриста України С.Я. Фурси та к.ю.н, доцента Бакаянної Н.М. 2-ге вид. доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2016. 864 с.
3. Адвокатура України: навчальний посібник: у 2 кн. / за ред. д-ра юр. наук, проф. С.Я. Фурси. Київ: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2007. 940 с.
4. Адвокатура: історія і сучасність / О.Д. Святоцький, В.В. Медведчук. Київ: Ін Юре, 1997. 319 с.
5. Акишева Г.Р. Страхование профессиональной ответственности по гражданскому праву России: дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2006. 189 с.
6. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. Москва, 1999. 712 с.
7. Андрусів В.Г. Участь адвоката-захисника в суді першої інстанції у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 19 с.
8. Аракелян М.Р. Концептуальні засади правозахисної діяльності адвокатури : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2019. 44 с.
9. Бакаянова Н.М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України: дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2017. 395 с.
10. Бакаянова Н.М. Основи адвокатури України: функціональні та організаційні аспекти: монографія. НУ ОЮА. Одеса: Юрид. л-ра. 2017. 357 с.
11. Балашова Л.В. Гражданско-правовое регулирование договора страхования профессиональной ответственности в российском законодательстве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2011. 69 с.
12. Бедь В.В. Використання адвокатом-захисником психологічних знань у кримінальному процесі: автореф. дис... канд. юрид. наук. Київ, 1999. 18 с.
13. Безклубий І.А., Єфіменко Л.В. Методологія дослідження нотаріальної діяльності. *Юридичний радник*. 2010. №5(53). С. 11–15.
14. Бисага Ю.М., Заборовський В.В. Деякі проблемні питання механізму страхування цивільно-правової відповідальності адвокатів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Серія «Право». Вип. 44. Т. 2. С. 136–140.
15. Бігдаш В.Д. Тенденції розвитку механізмів управління в діяльності страхових компаній України. *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип. 1 С. 154–161.

16. Бірюкова А.М. Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2006. 19 с.
17. Бірюкова А.М. Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2019. 496 с.
18. Біцай А.В. Моделі медіації у світі та перспективи для України. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 85–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2013_6_21 (дата звернення: 14.09.2017).
19. Біцай А.В. Професійна відповідальність адвоката-медіатора: поняття, особливості та загальна характеристика. *Форум права*. 2014. № 4. С. 18–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 11.07.2017).
20. Біцай А.В. Організаційно-правові засади участі адвоката в медіації: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 246 с.
21. Бойчук А.Ю. Інститут адвокатури на західноукраїнських землях другої половини XIX – початку XX ст. (на матеріалах Галичини): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 20 с.
22. Большаков Є.В. Відповідальність адвоката-представника потерпілого за надану неякісну правову допомогу. *Трансформація юридичної відповідальності на сучасному етапі розвитку суспільства* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 12 черв. 2008 р.). Донецьк, 2008. С. 135–137.
23. Вартофский М. Модели. Репрезентация и научное понимание. Москва: Прогресс. 1988. 508 с.
24. Варфоломеева Т.В., С.В. Гончаренко Історія адвокатури. Правове становище адвокатури та адвокатська діяльність. Правила адвокатської етики: посібник. Київ : Прецедент, 2008. 214 с.
25. Васьковский Е.В. Организация адвокатуры. Ч. 1-2. Санкт-Петербург: Юр. кн. маг. Н.К. Мартынова, 1893. 621 с.
26. Ведерніков Ю.А., Папірна А.В. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 333 с.
27. Веклич В. Методи дослідження прав і свобод людини та громадянина. *Віче*. 2009. № 22. С. 4–6.
28. Великий енциклопедичний юридичний словник. за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. 2-ге вид., перероб. і доповн. Київ: Юрид. Думка, 2012. 1020 с.
29. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1140 с

30. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія : монографія / [І. Безклубий, С. Бобровник, І. Гриценко та ін.]; за заг. ред. І. Безклубого. Київ: Грамота, 2014. 448 с.

31. Вільчик Т.Б. Дисциплінарна та цивільно-правова відповідальність адвокатів. *Інформація і право*. 2015. № 3. С. 115–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2015_3_19 (дата звернення: 18.04.2017).

32. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 490 с.

33. Вільчик Т.Б. Конституційне право на правову допомогу адвоката у країнах Європейського Союзу та в Україні: монографія, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2015. 399 с.

34. Вільчик Т.Б. Реалізація принципу незалежності професійної діяльності адвокатів у взаєминах з державною владою. *Вісник Академії адвокатури України*. Т. 11 (Число 2 (30)). Київ, 2014, С. 63–74.

35. Вільчик Т.Б. Дисциплінарна відповідальність адвокатів в країнах ЄС та в Україні *Форум права*, 2015. С. 38–44.

36. Воблій К.Г. Основы экономии страхования. Москва: Анкил. 1995. 228 с.

37. Вовчак О.Д. Страхування: навч. посіб. Львів: Новий Світ-2000, 2004. 480 с.

38. Волкова И.А. Страхование профессиональной имущественной ответственности: проблемы определения понятийного аппарата. *Вестник Волгоградского государственного университета, Юриспруденция*. 2011. №1 (14). С. 125–137.

39. Волошина Л.О. Перспективи запровадження в Україні страхування адвокатської діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 171–173. URL: http://lsej.org.ua/3_2016/52.pdf (дата звернення: 18.04.2019).

40. Гатилова А. С. К вопросу о технологии правового прогнозирования. *Вестник ОГУ*. Оренбург, 2012. №3 (139). С. 31–36.

41. Гетьман А.П. Юридична відповідальність в екологічному законодавстві: проблеми становлення та розвитку. Проблеми правової відповідальності : монографія / В.Я. Тацій [та ін.] ; за ред.: В.Я. Тацій, А.П. Гетьман, В.І. Борисова. Харків, 2014. розд. 8. С. 235–256.

42. Гинзбург А.И. Страхование. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 176 с.

43. Гловацький І.Ю. Українські адвокати Східної Галичини як захисники у кримінальних справах по обвинуваченню у вчиненні політичних злочинів у міжвоєнний період (1918–1939 рр.): дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2006. 237 с.

44. Горбач Л.М. Страхова справа. навч. посіб. Київ: Кондор, 2003. 252 с.

45. Горчаренко С.В., Бова Є.Ю. Безоплатна правова допомога стає реальністю? *Адвокат*. 2011. № 7. С. 10–14.
46. Горяєва О. Правові засади здійснення страхування професійної відповідальності аудиторів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2012. Вип. 94. С. 90–94.
47. Господарське право : підручник / Д.В. Задихайло, В.М. Пашков, Р.П. Бойчук та ін.; за заг. ред. Д.В. Задихайла, В.М. Пашкова. Харків: Право, 2012. 696 с.
48. Гражданское право: учебник. Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. Ч. 1. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Прогресс, 1997. 600 с.
49. Гриньова В.М. Про співвідношення понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна підготовка». *Педагогіка та психологія*. 2014. Вип. 45. С. 75-84. URL: <http://oaji.net/articles/2014/1054-1415092336.pdf> (дата звернення: 12.09.2018).
50. Грисюк В.В. Система принципів здійснення адвокатської діяльності. *Право і суспільство: науковий журнал*. 2019. № 5-1. С. 24-30.
51. Грищенко Н.Б. Методологические и организационные основы страхования ответственности при осуществлении профессиональной деятельности: дис. ... д-ра экон. наук. Москва, 2004. 325 с.
52. Гришук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія. Хмельницький : Хмельн. ун-т упр. та права, 2012. 736 с.
53. Гурджі Ю.О. Правовий захист особи в кримінальному процесі України: теорія та методологія: автореф. дис... д-ра юрид. наук. Одеса, 2007. 40 с.
54. Дамірлі М.А. Предметна сфера історико-правового пізнання: традиції й оновлення (епістемологічний аналіз) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2005. 38 с.
55. Долотина Р.Р. Правовое регулирование обязательного страхования профессиональной ответственности: дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 2007. 182 с.
56. Дорош Н.І. Страхування професійної відповідальності аудиторів. *Економіка*. 2008. № 101. С. 29–31.
57. Заборовський В.В. Деякі проблемні питання механізму страхування цивільно-правової відповідальності адвоката в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 44. Т. 2. С. 233–236.
58. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ. 2017. 577 с.

59. Заборовський В.В. Страхування цивільно-правової відповідальності адвокатів в Україні: обов'язкове чи добровільне. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Серія «Право». Вип. 43. Т. 2. С. 194–198.

60. Загальна теорія держави і права: [підруч. для студ. юрид. вищих навч. закл.] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

61. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства. Прийнято делегацією 12 країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_343 (дата звернення: 12.11.2015).

62. Задоя І.І. Страхування професійної відповідальності адвокатів: зарубіжний досвід та перспективи в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: «Юридичні науки». 2014. Вип. 4. Т.2. С. 273–277.

63. Заїкін Ю.В. Страхування відповідальності в Україні: дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2003. 203 с.

64. Закон Узбекистана «Об адвокатуре» от 27 декабря 1996 года № 349-І. *Государственное учреждение «Национальный правовой информационный центр «Адолат» при Министерстве юстиции Республики Узбекистан»*. URL: <https://www.lex.uz/acts/58372> (дата звернення: 09.03.2020).

65. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI. *Верховна Рада України: офіц. веб-портал*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 02.05.2020).

66. Звіт НААУ за 2017 рік. К.: НААУ, 2018. 126 с. *Офіційний веб-сайт НААУ*. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/site/UNBA_ANNUAL_REPORT_2017_15_05.pdf (дата звернення: 09.03.2019).

67. Звіт НААУ за 2019 рік. К.: НААУ, 2020. 193 с. *Офіційний веб-сайт НААУ*. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/zvity/NEW_ANNUAL_REPORT_2019_05.pdf (дата звернення: 09.03.2019).

68. Зейкан Я.П. Адвокат. Навички професії: практ. посіб. Київ: КНТ, 2008. 788 с.

69. Ивакин А.А. Диалектическая философия. Одеса: Юрид. л-ра, 2003. 352 с.

70. Иоффе О.С. Ответственность по советскому гражданскому праву. Ленинград: ЛГУ, 1995. 310 с.

71. Іваницький С.О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні : принципи та система : монографія. Київ: Інтерсервіс, 2017. 800 с.

72. Іваницький С.О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 556 с.
73. Іванцова А.В. Організаційні форми діяльності адвокатури: монографія. Харків: ФІНН, 2011. 248 с.
74. Калинюк С.С. Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2015. 203 с.
75. Кармазіна К.Ю., Фурсова М.Ю. Страхування адвокатської діяльності в Україні: бути чи не бути? *Правова держава*. 2018. № 30. С. 65–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2018_30_12 (дата звернення: 11.10.2019).
76. Кацавець Р.С. Судові промови державного обвинувача та адвоката-захисника у кримінальному судочинстві України: правові, етичні, логічні та мовні проблеми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 18 с.
77. Качур Н.Ф. О некоторых аспектах страхования профессиональной ответственности адвокатов. *Вестник Адвокатской палаты Иркутской области*. 2006. №10. С. 55–59.
78. Керимов Д.А. Методология права: монографія. Москва: Аванта Плус, 2001. 560 с.
79. Ківалов С.В., Полянський Ю.Є., Долежан В.В., Бакаянова Н.М., Свида О.Г. Реформування судової влади та суміжних інститутів в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 16. Одеса: Юрид. л-ра, 2015. С. 5–24.
80. Кінашук Л.Л. Організаційно-правові засади державного особистого обов'язкового страхування співробітників органів внутрішніх справ в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2003. 210 с.
81. Коваленко Т.С. Дисциплінарна відповідальність адвокатів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2010. 243 с.
82. Козлов А., Попов Е. Страхование профессиональной ответственности юриста. *Российская юстиция*. 2002. № 5. С. 8-11.
83. Козьмініх А.В. Роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2008. 17 с.
84. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
85. Концепция страхования гражданской ответственности юристов: Рабочая группа АЮУ по вопросам разработки законодательства о страховании гражданской

ответственности юристов. *Офіційний веб-сайт Асоціації правників України*. URL: <https://uba.ua/ukr/projects/23/> (дата звернення: 01.08.2020).

86. Костицький М.В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3–11.

87. Кравченко М.В. Відповідальність адвокатів за порушення зобов'язань за договорами про надання правової допомоги: дис. ... кан. юрид. наук. Запоріжжя. 2016. 227 с.

88. Кратенко М.В. Перспективы страхования профессиональной ответственности адвокатов в России. *Вестник Адвокатской палаты Иркутской области*. 2006. №10. С. 46–50.

89. Кратенко М.В. Страхование профессиональной ответственности адвоката. *Право и экономика*. 2004. № 10. С. 81–84.

90. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2015. 488 с.

91. Крестовская Н.Н. Теория государства и права. Государственный экзамен / Ю.Н. Оборотов, Н.Н. Крестовская, А.Ф. Крыжановский, Л.Г. Матвеева. изд. 6-ое, перераб. и допол. Харьков: Одиссей, 2011. 312 с.

92. Кулик А.К методологии исследования гражданского общества в России. *Гражданское общество: историко-философские корни, реальная практика, перспективы*: материалы конф. (г. Пушкин, 30 июня – 2 июля 1998 г.). URL: <http://prof.msu.ru/publ/book3/kul.htm> (дата звернення: 09.03.2017).

93. Курпякова С.И., Попова Т.А. Некоторые вопросы страхования ответственности аудиторов при осуществлении обязательного аудита. *Адвокат*. 2005. № 12. С. 79–80.

94. Кухар А. В. Професійна відповідальність адвоката: поняття, форми та місце в системі юридичної відповідальності. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2011. № 5 (79). С. 49–56.

95. Кухнюк Д.В., Кухар А.В. Актуальні питання страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні. *Адвокат*. 2012. № 12. С. 20-23.

96. Кучевський П.В. Діяльність адвоката у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 18 с.

97. Кучерена А.Г. Адвокатура: учебник. Москва: Юристъ. 2006. 751 с.

98. Кучерена А.Г. Научно-практический комментарий к Федеральному закону от 31 мая 2002 г. № 63-ФЗ «Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации». Москва: Деловой двор, 2009. 95 с.

99. Лобова О.М. Особливості страхування професійної відповідальності в Україні. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Економіка»*. 2015. № 3(168). С. 62–67.
100. Логінова С.М. Адвокатська таємниця: теорія і практика. дис. ... канд. юрид. наук Київ, 2002. 184 с.
101. Малиновский А.А. Нравственность в гражданском праве. *Нотариус*. 2007. № 5. С. 24–28.
102. Мамедов Г.А. Функції прокуратури в Україні та Азербайджанській республіці: монографія. Нац. акад. прокуратури України. Одеса : Фенікс, 2013. 297 с.
103. Меланчук А.В. Адвокатура в Російській Імперії і сучасній Україні (порівняльно-правовий аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2014. 22 с.
104. Мельниченко Р.Г. Профессиональная ответственность адвоката: монография. Волгоград, ЗАОр «НПП «Джангар»», 2010. 168 с.
105. Михайлова А.С. Страхование профессиональной ответственности адвокатов по законодательству РФ: монография / науч. ред. А.В. Барков. Москва: Юрист, 2012. 184 с.
106. Михайлова А.С. Гражданско-правовое регулирование страхования профессиональной ответственности адвокатов по законодательству Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2011. 233 с.
107. Михайлова А.С. Гражданско-правовое регулирование страхования профессиональной ответственности адвокатов по законодательству Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2011. 27 с.
108. Моделирование как метод научного исследования: гносеологический анализ / Б.А Глинский, Б.С. Грязнов, Б.С. Дынин, Е.П. Никитин. Минск: Изд-во МГУ, 1965. 248 с.
109. Молдован А.В. Тилик Т.М. Адвокатура України: навчал. посіб. Київ: Алерта, 2013. 256 с.
110. Молибога М.П. Функції та методи тлумачення права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 11. С. 109–114.
111. Наливайко Л.Р. Теорія держави і права: конспект лекцій [для студентів юридичного факультету]. Дніпро, 2018. 555 с.
112. Насадюк О. Страхівка «від адвоката» і «на адвоката». *Український адвокат*. 2008. № 7-8. С. 26–28.
113. Наумов Д.В. Гражданско-правовое регулирование обязательного страхования профессиональной имущественной ответственности адвокатов: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2011. 26 с.

114. Наумов Д.В. Гражданско-правовое регулирование обязательного страхования профессиональной имущественной ответственности адвоката: дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2011. 210 с.
115. Наумов Д.В. Механизм страхования профессиональной ответственности адвокатов за рубежом. *Имущественные отношения в РФ, вопросы имущественной политики*. 2010. № 9 (108). С. 20–26.
116. Наумов Д.В. Понятие и сущность обязательного страхования профессиональной имущественной ответственности адвоката. *Вестник Волгоградского государственного университета*. Серия «Юриспруденция». 2010. № 2 (13). С. 196–199.
117. Неякісна правова допомога: про особливості дисциплінарної відповідальності й судову практику: *Рада адвокатів Київської області*. URL: <https://radako.com.ua/news/neyakisna-pravova-dopomoga-pro-osoblivosti-disciplinarnoyi-vidpovidalnosti-y-sudovu-praktiku> (дата звернення: 29.06.2020).
118. Никифорак В.М. Страхування цивільно-правової відповідальності приватних нотаріусів в Україні. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 644. Серія «Правознавство». С. 76–81.
119. Об адвокатах и адвокатской деятельности: Закон Азербайджанской Республики от 28 декабря 1999 года № 783-IQ. *База данных «Законодательство стран СНГ»*. URL: https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=10556 (дата звернення: 09.04.2020).
120. Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации: Федеральный закон от 31.05.2002 года № 63-ФЗ. *Консультант Плюс*. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_36945 (дата звернення: 09.03.2020).
121. Об адвокатской деятельности и юридической помощи: Закон Республики Казахстан от 5 июля 2018 года № 176-VI. Информационная система Параграф «Юрист» URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=33024087#pos=3;-106 (дата звернення: 29.03.2020).
122. Об адвокатской деятельности: Закон Грузии от 20 июня 2001 года № 976 – IIS. *Официальный сайт Международного Союза (Содружества) адвокатов*. URL: http://mcca.su/our-offices/zakony_ob_advokature_i_advokatskoj_deyatelnosti_stran_sng/gruziya/ (дата звернення: 09.03.2020).
123. Об адвокатской деятельности: Закон Кыргызской Республики от 30 сентября 1999 года (в редакции Закона КР от 24 марта 2004 года № 47). *Бюро ОБСЕ по демократическим институтам и правам человека*.

URL: <https://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14436> (втратив чинність) (дата звернення: 29.03.2020).

124. Об адвокатуре и адвокатской деятельности в Республике Беларусь: *Закон Республики Беларусь от 30 декабря 2011 года № 334-З. Официальный сайт Гродненской областной коллегии адвокатов*. URL: http://gka.grodno.by/norm-base/37-zakon_ob_advokature.html (дата звернення: 04.04.2020).

125. Об адвокатуре и адвокатской деятельности в Туркменистане: Закон Туркменистана от 10 мая 2010 года №105-IV URL: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/86642/98169/F1895252782/TKM86642.pdf> (дата звернення: 29.03.2020).

126. Об адвокатуре и адвокатской деятельности: Закон Италии от 31 декабря 2012, вступивший в силу 2 февраля 2013 года URL: http://www.studiolegalegrasso.net/wp-content/uploads/2013/01/reforma_forense_testo_2013.pdf (дата звернення: 04.04.2020).

127. Об адвокатуре и адвокатской деятельности: Закон Республики Таджикистан от 18 марта 2015 года № 1182. Бюро ОБСЕ по демократическим институтам и правам человека. URL: https://www.legislationline.org/download/id/7515/file/Tajikistan_Law_on_Advocate_2015_am2016_ru.pdf (дата звернення: 09.03.2020).

128. Об Адвокатуре Кыргызской Республики и адвокатской деятельности: Закон Кыргызской Республики от 14 июля 2014 года № 135. *Централизованный банк данных правовой информации. Министерство Юстиции Кыргызской Республики*. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/205356/30?cl=ru-ru> (дата звернення: 04.04.2020).

129. Об адвокатуре: Закон Литовской Республики от 18 марта 2004 года № IX-2066. *Lietuvos Respublikos Seimo*. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b4a99200249f11e58a4198cd62929b7a?jfwid=nq76mm5vj> (дата звернення: 29.03.2020).

130. Об адвокатуре: Закон Республики Армения от 13 января 2005 года № ЗР-29. *База данных «Законодательство стран СНГ»*. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=31180 (дата звернення: 09.03.2020).

131. Об адвокатуре: Закон Республики Молдова от 19 июля 2002 года № 1260. *Ministerul Justiției*. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122745&lang=ru (дата звернення: 29.03.2020).

132. Об адвокатуре: Закон Эстонии от 21 марта 2001 года. *Международный научно-практический юридический журнал «Евразийская адвокатура»*. URL: <http://www.eurasian-advocacy.ru/estoniya/1620-zakon-ob-advokature> (дата звернення: 09.03.2020).

133. Обловацька Н.О. Принципи організації та діяльності адвокатури в Україні та Росії. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. Серія 18 «Економіка і право». 2010. Вип. 10. С. 120–126.
134. Обловацька Н.О. Страхування професійної відповідальності адвокатів України. *Наука і практика*. 2010. № 9. С. 25–28.
135. Общая информация [об адвокатуре Эстонии]. *EESTI ADVOKATUUR*. URL: <https://inlnk.ru/q16Z9> (дата звернення: 08.05.2020).
136. Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс: учебник / под ред. Ю.Н. Оборотова. Одесса: Феникс, 2011. 436 с.
137. Овчаренко О.М. Юридична відповідальність суддів: питання теорії і практики. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2018. 550 с.
138. Олуйко В.М. Кадрові процеси в державному управлінні України: стан і перспективи розвитку: монографія. Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2005. 326 с.
139. Омельченко Т.В. Конституційне право особи на правову допомогу і його реалізація на досудових стадіях кримінального процесу: автореф. дис... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 19 с.
140. Організація роботи адвокатури в Україні: навч. посіб. / Т.Б. Вільчик, О.М. Овчаренко, А.В. Іванцова та ін.; за ред. І.Є. Марочкіна. Харків: Право, 2014. 392 с.
141. Осаке К. Сравнительное правоведение в схемах: учеб.-практ. пособие. 2-е изд., перераб. и допол. Москва: Дело, 2002. 464 с.
142. Острогляд О.В. Здійснення адвокатом захисту в стадії апеляційного перегляду вироків суду . автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2007. 22 с.
143. П'ятницька-Позднякова І.С. Основи наукових досліджень у вищій школі: навч. посіб. Київ: ЦНЛ, 2003. 116 с.
144. Павліш П.В. Договір про надання юридичної допомоги за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 20 с.
145. Перегуда Є.В. Соціологія: навчал. посіб. Київ: КНУБА, 2012. 140 с.
146. Петелина М. Юристы обсуждают право на профессиональную ошибку и ответственность за нее. *Адвокатская газета*. 2019. 14 февраля. URL: https://www.advgazeta.ru/novosti/yuristy-obsuzhdayut-pravo-na-professionalnuyu-oshibku-i-otvetstvennost-za-nee/?sphrase_id=25896 (дата звернення: 01.08.2019).
147. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України. Академічний курс: підруч.: у 2 т. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка». 2006. Т. 1. 2006. 544 с.

148. Полянский Ю.С. Использование историко-аналитического подхода в процессе судебной реформы в Украине. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Т. 7. Одеса: Юрид. л-ра, 2008. С. 302–307.

149. Попелюшко В.О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: монографія. Острог: Видав. Нац. ун-ту «Острозька академія», 2009. 634 с.

150. Порівняльне правознавство : підручник за заг. ред. проф. Бисаги Ю.М. та проф. Белова Д.М. Ужгород : Гельветика» 2013. 232 с.

151. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: зб. наук. статей. Київ, 2006. 430 с.

152. Порядок і правила проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса: Затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року № 624. *Офіційний вісник України*. 2015. № 70. Ст. 2304.

153. Правила адвокатської етики: Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 9 червня 2017 року (зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 15 лютого 2019 року). *Офіційний сайт НААУ*. URL: <http://unba.org.ua/akts-naau/downloads/477-pravila-advokats-koi-etiki-zatverdzheni-zvitno-vibornim-z-izdom-advokativ-ukraini-2017-roku-zi-zminami-zatverdzhenimi-z-izdom-advokativ-ukraini-2019-roku.html?version=2> (дата звернення: 01.09.2016).

154. Про внесення змін до деяких законів України (щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката) [Електронний ресурс] : проект Закону України від 06.07.2015 р. № 2298а. Ліга&Закон. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH1RU68I.html (дата звернення: 30.09.2020).

155. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12/ed20100727#Text> (дата звернення: 01.02.2018).

156. Про організацію та здійснення адвокатської професії: Законі Румунії від 7 червня 1995 р. № 51. *Uniunea Națională a Barourilor din România*. URL: <https://www.unbr.ro/law-no-51-from-june-7-1995-for-the-organisation-and-practice-of-the-lawyers-profession/> (дата звернення: 09.03.2020).

157. Про статус адвокатів: Основний закон Франції № 71-1130 від 31 грудня 1990 р. URL: https://cnb.avocat.fr/sites/default/files/documents/textes_de_la_profession_en_russe_-_bd.pdf (дата звернення: 09.03.2020).

158. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20 травня 2015

року № 276/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення: 02.08.2019).

159. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. Ст. 78. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр#Text> (дата звернення: 21.01.2017).

160. Проблемы современного гражданского права: сб. статей. Памяти С.Н. Братуся. Отв. ред.: Литовкин В.Н., Рахмилович В.А. Москва: Городец, 2000. 384 с.

161. Проект моделі страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unba.org.ua/assets/uploads/news/post-relis/2015.05.18-roundtable-strahuvannyaproject-resume.pdf>. (дата звернення: 02.08.2019).

162. Просянюк О. Не можу залишатися осторонь, коли хтось потребує мого втручання як адвоката. *Закон і Бізнес*. 2014, № 6 (1148). С. 1, 12–13.

163. Райхер В.К. Общественно-исторические типы страхования. Москва; Ленинград: Изд. Академии наук СССР, 1947. 283 с.

164. Репкин В.В. Учебный словарь русского языка. Харьков, 1995. 654 с.

165. Самохвалов А.С. Страхование профессиональной ответственности: автореф. дис. ... кан. экон. наук. Москва, 2004. 62 с.

166. Самохвалов А.С. Страхование профессиональной ответственности: дис. ... канд. экон. наук. Москва, 2004. 173 с.

167. Святоцька В.О. Інститут адвокатури України: становлення та розвиток: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 16 с.

168. Северин К.М. Принципи адвокатської діяльності: дис. ... канд. юрид. наук. Луцьк, 2015. 237 с.

169. Северова О.С. Представництво за римським приватним правом та його рецепція у сучасному цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2003. 194 с.

170. Серебровский В.И. Очерки советского наследственного права. Москва: Изд-во АН СССР, 1953. 240 с.

171. Середюк В.В. Окремі аспекти методології дослідження проблем юридичної відповідальності в науці права України та Польщі. *Про українське право: Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київського національного університету ім. Тараса Шевченка* / за ред. проф. І. Безклубого. Київ: Грамота, 2009. Чис. IV. С. 377-382.

172. Синекий О.В. Адвокатура как институт правовой помощи и защиты: новый курс адвокатского права и адвокатской криминалистики: учеб. пособ. [2-е изд., исправ. и допол.]. Харьков: Право, 2012. 520 с.
173. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: підручник 2-ге вид. Харків: Консум, 2005. 556 с.
174. Словник української мови. Т. 4 / за ред. І.К. Білодін, А.А. Бурячок, В.О. Винник, Г.М. Гнатюк та ін. Київ, 1973. 840 с.
175. Соляник А. Основні аспекти страхування ризиків професійної діяльності адвокатських об'єднань та адвокатів. *Український адвокат: Щомісячне професійне видання*. 2008. № 7-8. С. 23–24.
176. Сотников С.Л. Договор страхования ответственности адвокатов и юристов, не имеющих статуса адвоката. *Приложение к журналу «Хозяйство и право»*. 2007. № 6. С. 38–45.
177. Сотников С.Л. Страхование профессиональной ответственности: дис. ... кан. юрид. наук. Красноярск, 2010. 231 с.
178. Статистика: учеб. пособ. / колл. авт.; под ред. В.Н. Салина, Е.П. Шпаковской. 3-е изд., стер. Москва: КНОРУС, 2016. 504 с.
179. Статистична звітність Київської міської КДКА за період діяльності з грудня 2014 року по грудень 2015 року URL: <https://kmdka.com/novini/365> (дата звернення: 04.04.2019).
180. Стоянов А.Н. История адвокатуры [у древних народов]. Вып. 1. Древний мир : Египет, Индия, евреи, греки, римляне. Харьков : Унив. тип., 1869. 139 с.
181. Страхування: підручник / за ред. В.Д. Базилевича. Київ: Знання, 2008. 1019 с.
182. Страхування: підручник / С.С. Осадець (кер. авт. кол. і наук. ред.). Київ: КНЕУ, 2002. 599 с.
183. Стрэнг Р. Практика страхования профессиональной ответственности адвокатов в США. *Вестник Адвокатской палаты Иркутской области*. 2006. №10. С. 28–30.
184. Султанова Л.Ю. Обґрунтування вибору методу моделювання у дослідженні процесу розвитку полікультурної компетентності майбутніх викладачів. Витоки педагогічної майстерності. 2016. Вип.17. С. 169–174.
185. Таварткіладзе Н.М. Етичні основи діяльності адвоката-захисника: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2003. 191 с.
186. Тацій Л.В. Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 176 с.

187. Теория государства и права: Учебник / Под общей ред. докт. юрид. наук, проф. А. С. Васильева. Х.: ООО «Одиссей», 2007. 480 с.
188. Теория государства и права: учебник / под ред. проф. В.В. Лазарева. 2-е изд-е, перераб. и допол. Москва: Право и закон, 2002. 576 с.
189. Теорія держави і права: підручник / О.М. Бандурка, О.М. Головка, О.С. Передерій та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О.М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
190. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
191. Теорія держави і права. підручник. Практикум. Тести: підручник / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвеєва. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 583 с.
192. Тимошенко І.В. Механізм функціонування товариств взаємного страхування і страхових кооперативів: перспективи розвитку в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2011. № 6 (51). Ч. 2. С. 173–179.
193. Тимчасове положення про товариство взаємного страхування, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 1 лютого 1997 р. № 132. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-97-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.05.2018).
194. Типовой договор страхования профессиональной ответственности адвокатов, Утвержден приказом Министра юстиции Республики Казахстан от 27 сентября 2018 года № 1455. URL: https://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=31996996 (дата звернення: 02.04.2020).
195. Токмаков И. Обязательно естрахование профессиональной ответственности адвоката: есть ли необходимость? *Адвокатская практика*. 2011. № 4. С. 14–20.
196. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Т. 1. Ст. 2125.
197. Файер О.А. Договір страхування професійної відповідальності: поняття й загальна характеристика. *Вісник господарського судочинства*. 2013. № 6. С. 96–101.
198. Файер О.А. Поняття професійної відповідальності та підстави її виникнення. *Форум права*. 2009. №3. С. 627–633.
199. Файер О.А. Поняття професійної діяльності та її структурні елементи. *Університетські наукові записки*. 2009. № 3. С. 126–131.

200. Файєр О.А. Порядок укладання та виконання договору страхування професійної відповідальності. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2013. № 1086, Вип. 2. С. 69–73.

201. Файєр О.А. Страхування професійної відповідальності: цивільно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 198 с.

202. Федеральне Положення про адвокатуру від 01.08.1959. *Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/bundesrechtsanwaltsordnung-ukr.pdf> (дата звернення: 02.02.2017).

203. Федоренко В.Л. Система конституційного права України: теоретико-методологічні аспекти: монографія. Київ: Ліра-К, 2009. 578 с.

204. Философия: учебник. / под ред. А.Ф. Зотова, В.В. Миронова, А.В. Разина. 2-е изд., перераб. и допол. Москва: Академический Проект; Трикста, 2004. 688 с.

205. Философия: учебник для вузов / под общ. ред. В.В. Миронова. Москва: Норма, 2005. 928 с.

206. Філософія : навч. посіб. / Надольний І.Ф., Андрущак В.П., Бойченко І.В., Розумний В.П. та ін.; за ред. І.Ф. Надольного. Київ: Вікар, 1997. 584 с.

207. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди; редкол.: В.І. Шинкарук (голова). Київ: Абрис, 2002. 742 с.

208. Філософський енциклопедичний словник. Довідкове видання. Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАНУ. Київ, 2002. 744 с.

209. Фіолевський Д.П. Адвокатура: підручник. Київ: Алерта; Прецедент, 2007. 486 с.

210. Фурсова М.Ю. Страхування адвокатської діяльності в Україні: сучасний стан. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі: зб. тез допов. Всеукр. дистанц. конф., присвяч. 20-річчю заснув. економ.-правов. ф-ту (м. Одеса, 27 квіт. 2018 р.)* / за заг. ред. Л.О. Корчової, І.А. Дрішлюка. Одеса: Фенікс, 2018. С. 94–98.

211. Характеристика та класифікаційні ознаки видів добровільного страхування: Затверджено Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 09 липня 2010 р. № 565. *Офіційний вісник України*. 2010. № 90. Ст. 3186.

212. Хмелевська Н.В. Теоретичні й нормативно-прикладні основи забезпечення правової допомоги адвокатом в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 19 с.

213. Хотинська-Нор О.З. Транспарентність судової системи та адвокатури як чинник формування громадянської свідомості суспільства. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 176–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2016_2_24 (дата звернення: 01.09.2020).

214. Хотинська-Нор О.З. Правовий статус адвоката у цивільному судочинстві у світлі оновлених положень процесуального законодавства України. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3. С. 102–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2018_3_15 (дата звернення: 05.05.2019).

215. Хотинська-Нор О.З. Теоретико-правові та праксеологічні засади судової реформи в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2017. 36 с.

216. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Законодавство України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435—15>. (дата звернення: 04.03.2020).

217. Черниш Н.Й. Соціологія. Курс лекцій. Львів: Кальварія, 2003. 544 с.

218. Чирков А.П. Ответственность в системе права: учебное пособ. Калининград, 1996. 77 с.

219. Шапошников К.В. Контекстный подход в процессе формирования профессиональной компетентности будущих лингвистов-переводчиков: дис. ... канд. педагог. наук. Москва, 2006. 216 с.

220. Шаров Г.К. Федеральный закон «Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации» о страховании риска ответственности адвоката. *Адвокат*. 2004. № 12. С. 21–27.

221. Шатарська Т.Н. Етичні засади відносин адвоката з клієнтами. Підстави для надання адвокатом правової допомоги. Форма та зміст договору про надання правової допомоги. URL: <https://cutt.ly/6bx8YoN/>. (дата звернення: 04.07.2018).

222. Шейко В.М., Кушніренко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Знання-Прес, 2002. 295 с.

223. Шутак І.Д. Правовий моніторинг: застосування прогностичного методу. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 2. С. 47–57.

224. Щевцова И.Г. Страхование профессиональной ответственности адвоката на примере добровольных правил страхования. *Вестник Адвокатской палаты Иркутской области*. 2006. № 10. С. 51–54.

225. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення. Оніщенко Н.М., Шевченко А.Є., Скрипнюк О.В. та ін.; відп. ред. Ю.В. Баулін. Донецьк: Кальміус, 2013. 424 с.

226. Яворська Т.В. Принципи та форми організації світового страхового підприємництва. *Економіка. Управління. Інновації*. Серія «Економічні науки». 2012. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2012_1_70 (дата звернення: 27.02.2018).

227. Яновська О.Г. Недотримання стандартів якості професійної правничої допомоги як підстава юридичної відповідальності адвокатів. *Право України*. 2016. № 12. С. 53–61.

228. Яновська О.Г. Система гарантій адвокатської діяльності: крок до громадянського суспільства. *Право України*. 1996. № 5. С. 48–51.

229. Advocacy Law of the Republic of Latvia: Law Adopted 27 April 1993. URL: <https://advokatura.lv/uploads/advocacy-law-1539068752.pdf> (дата звернення: 05.05.2019).

230. Bundesrecht konsolidiert: Rechtsanwaltsordnung (RAO) StF: RGBL. Nr. 96/1868. Bundesministerium für Digitalisierung und Wirtschaftsstandort. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001673> (дата звернення: 10.05.2016).

231. DE ADVOKATETISKE REGLER (Vil blive anvendt af Advokatrådet fra 1. november 2015). <https://www.ideal-law.dk/media/1252/advokatetiskereglernov2015.pdf> (дата звернення: 05.10.2016).

232. Loi du 10 août 1991 sur la profession d'avocat. *Journal officiel du Grand-Duché de Luxembourg*. URL: <http://data.legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/1991/08/10/n3/jo> (дата звернення: 25.09.2020).

233. Michael R. McCormick. Lawyers' Professional Liability Insurance : Purchase and Coverage Issues. COLORADO LAWYER. JUNE, 2019. PP. 10-13. P. 10. URL: <https://www.montgomerylittle.com/wp-content/uploads/2012/06/2019-06-10-LPLI-Basics-Colo-Lawyer-June-2019.pdf> (дата звернення: 12.12.2019).

234. Order on EU lawyers' establishment in Denmark. Order No. 1431 of 11 December 2007. Rules of the Danish Bar and Law Society. URL: <https://www.advokatsamfundet.dk/Service/English/Rules/Bye-laws.aspx> (дата звернення: 05.05.2019).

235. State of the Insurance Market. April 20, 2020. EPIC Insurance Brokers & Consultants. URL: <https://epicbrokers.com/insights/lawyers-professional-liability-report/> (дата звернення: 15.09.2020).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ
ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових періодичних виданнях:

1. Чекмарьова Л.Ю. Перспективи розвитку страхування професійної відповідальності адвоката. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С. 258–263.

2. Чекмарьова Л.Ю. Договір страхування професійної відповідальності адвоката. *Jurnalul juridicnational: teorieş i practică*. № 2 (18). 2016. С. 112–115.

3. Чекмарьова Л.Ю. Професійна відповідальність адвоката: поняття та основні ознаки. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. С. 146–149.

4. Чекмарьова Л.Ю. Правова природа страхування професійної відповідальності адвоката. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». Вип. 6. Т. 3. 2017. С. 134–137.

5. Чекмарьова Л.Ю. Актуальні питання виплати страхового відшкодування за договором страхування професійної відповідальності адвоката. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 7. С. 190–195.

6. Чекмарьова Л.Ю. Моделі страхування професійної відповідальності адвоката. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 207–2013.

7. Чекмарьова Л.Ю. Актуальні питання класифікації моделей страхування професійної відповідальності адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». Т. 2. 2019. № 56. С. 139–143.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

8. Чекмарьова Л.Ю. Зарубіжний досвід страхування професійної відповідальності адвоката. *Адвокатура: минуле та сучасність*: матеріали V Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 14 листоп. 2015. р.) /уклад.: І.В. Гловюк,

О.В. Малахова, Л.Ю. Чекмарьова; відп. за вип. М.М. Стоянов. Одеса: Юрид. л-ра, 2015. С. 273–275.

9. Чекмарьова Л.Ю. The insurance of professional activity of advocate: experience Federal Public of Germany. *Молодий вчений*. Спецвип. № 12.1 (27.1). 2015. С. 154–158.

10. Чекмарьова Л.Ю. Особливості договору страхування професійної відповідальності адвоката. *Scientia vincetis! Наукою переможемо*: матеріали 2-ї міжнар. наук.-практ. конф. «Нотаріат, адвокатура, суд, виконавче провадження: актуальні проблеми», присвяч. 5-річчю створення каф. нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури Київського національного університету ім. Тараса Шевченка / ред. кол.: С.Я. Фурса, О.О. Дерій, О.М. Нікітюк; упорядков. С.Я. Фурса, О.О. Дерій, О.М. Нікітюк, М.О. Рудковська. Київ: ЦУЛ, 2016. С. 205–207.

11. Чекмарьова Л.Ю. Die Berufshaftpflichtversicherung: die Erfahrung von Deutschland und von Österreich. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 трав. 2016 р.); у 2 т. Т. 2 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. л-ра, 2016. С. 162–164.

12. Чекмарьова Л.Ю. Юридична відповідальність адвоката як гарант захисту прав людини. *Адвокатура: минуле та сучасність*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 12 листоп. 2016 р.) [Електронний ресурс] / за заг. ред. Г.О. Ульянової; відп. за вип. М.М. Стоянов, Н.М. Бакаянова, І.В. Гловлюк; Одеса: Фенікс, 2016. С. 335–337. Режим доступу: goo.gl/RS8ip1 (дата звернення 14.11.2016).

13. Чекмарьова Л.Ю. Теоретичні проблеми професійної відповідальності адвоката. *Актуальні проблеми судового права*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. І.Є. Марочкіна (м. Харків, 20 квіт. 2017 р.): у 2 т. Т. 1. / редкол.: Л.М. Москвич (голова) та ін. Харків: Право, 2017. С. 248–251.

14. Чекмарьова Л.Ю. Особливості цивільно-правової відповідальності адвоката: поняття та ознаки. *Традиції та новації юридичної науки: минуле,*

сучасність, майбутнє: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.): у 2 т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2017. С. 185–187.

15. Чекмарьова Л.Ю. Особливості професійної відповідальності адвоката. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10 листоп. 2017 р.) / відп. ред. Н.М. Бакаянова, Є.С. Хижняк. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2017. С. 540–542.

16. Чекмарьова Л.Ю. Професійність та майновий захист як принципи адвокатської діяльності. *Актуальні проблеми судового права*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 квіт. 2018 р.) / редкол.: Л.М. Москвич (голова) та ін. Харків: Право, 2018. С. 161–163.

17. Чекмарьова Л.Ю. Обов'язкове страхування професійної відповідальності адвоката: доцільність запровадження. *Творчий шлях вченого: до 80-річчя професора В.В. Долежана*: матеріали круглого столу (м. Одеса, 04 трав. 2018 р.) / відп. ред. Н.М. Бакаянова. Одеса: Юрид. л-ра, 2018. С. 171–173.

18. Чекмарьова Л.Ю. Механізм виплати страхового відшкодування за договором страхування професійної відповідальності адвоката. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.): у 2 т. Т.2. / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2018. С. 143–145.

19. Чекмарьова Л.Ю. Моделі страхування професійної відповідальності адвоката: поняття та класифікація. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.): у 2 т. Т. 2. / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2019. С. 125–128.

Відомості про апробацію результатів дисертації

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження було обговорено на: V Міжнародній науково-практичній конференції «Адвокатура: минуле та сучасність» (м. Одеса, 14 листопада 2015 р.); 2-й Міжнародній

науково-практичній конференції «Нотаріат, адвокатура, суд, виконавче провадження: актуальні проблеми», присвяченій 5-річчю створення кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури Київського національного університету імені Тараса Шевченка «*Scientia vincemus! Наукою переможемо*» (м. Київ, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.); VI Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Адвокатура: минуле та сучасність» (м. Одеса, 12 листопада 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті проф. І.Є. Марочкіна «Актуальні проблеми судового права» (м. Харків, 20 квітня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (м. Одеса, 19 травня 2017 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє» (м. Одеса, 10 листопада 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми судового права» (м. Харків, 23 квітня 2018 р.); круглому столі «Творчий шлях вченого: до 80-річчя професора В.В. Долежана» (м. Одеса, 04 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 травня 2019 р.).

ДОДАТОК 2

Положення про страхування професійної відповідальності адвоката

Загальні питання

1. Це Положення визначає механізм проведення страхування професійної відповідальності адвоката при виконанні ним професійних обов'язків, що виникають із договору про надання правової допомоги (далі – професійне страхування).

2. У цьому Положенні терміни вживаються у значенні, наведеному в Законах України «Про страхування», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Правилах адвокатської етики.

3. Визначення окремих понять:

страхування професійної відповідальності адвоката – страхування професійної відповідальності, що має на меті захист майнових інтересів адвоката та захист майнових інтересів клієнта від невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, що виникають із договору про надання правової допомоги.

професійна відповідальність адвоката – це різновид професійної відповідальності, який полягає у зазнанні адвокатом, у разі невиконання або неналежного виконання ним своїх професійних обов'язків, несприятливих для себе наслідків у вигляді санкцій і заходів, спрямованих на відновлення порушених прав та інтересів клієнта.

Суб'єкти професійного страхування

4. Суб'єктами професійного страхування є:

1) страховик – фінансова установа, яка отримала ліцензію на проведення страхування професійної відповідальності адвоката. Запропоновано покласти обов'язки утримувача загального грошового фонду, що формується за рахунок обов'язкових страхових відрахувань адвокатів, на Національну асоціацію адвокатів України;

2) страхувальник – адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання. Якщо адвокат є учасником адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання, або залучений для надання правничої допомоги бюро чи об'єднанням, то договір страхування, укладений цим бюро чи об'єднанням, забезпечує страхування його професійної відповідальності. Однак, якщо адвокат, залучений для надання правничої допомоги бюро чи об'єднанням, веде одночасно і самостійну діяльність, він повинен застрахувати свою професійну відповідальність, яку може понести у зв'язку із цією діяльністю;

3) третя особи – клієнт (фізична або юридична особа), якій заподіяно шкоду внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків.

Предмет договору професійного страхування

5. Предметом договору страхування професійної відповідальності адвоката є майнові інтереси, які не суперечать закону і пов'язані з обов'язком страхувальника відшкодувати шкоду, заподіяну клієнтові внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом професійних обов'язків, які виникають із договору про надання правової допомоги, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати адвокатами страхових внесків.

Страхові ризики та страхові випадки, винятки із страхових випадків

6. Страховими ризиками є майнова шкода, що може бути заподіяна клієнтові внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом професійних обов'язків, що виникають із договору про надання правової допомоги, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати адвокатами страхових внесків у період дії договору професійного страхування.

7. Страховим випадком є настання професійної відповідальності адвоката щодо відшкодування шкоди, заподіяної майновим інтересам клієнта внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, що виникають із договору про надання правової допомоги в період дії договору професійного страхування.

8. Під невиконанням або неналежним виконанням адвокатом своїх професійних обов'язків слід розуміти:

- 1) пропуск процесуальних строків;
- 2) неправильне оформлення документів;
- 3) неповідомлення особи, якій відповідно до договору надається правова допомога, про наслідки вчинюваних юридичних дій, що призвели до заподіяння йому шкоди;
- 4) втрата або псування документів, отриманих адвокатом від клієнта для надання юридичної допомоги;
- 5) неправомірне розголошення відомостей, що становлять адвокатську таємницю;
- 6) неповне або неправильне консультування з правових питань;
- 7) недотримання вимог законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність при здійсненні представництва осіб та захистові від обвинувачення, що призвело до порушень прав клієнта та настання несприятливих наслідків для нього.

9. Факт настання страхового випадку встановлюється на підставі судового рішення, що набрало законної сили, або визнаної страхувальником та погодженої страховиком письмової вимоги (претензії) клієнта.

Страхова сума

10. Страхова сума встановлюється за згодою сторін, але не може бути меншою, ніж тисяча мінімальних розмірів заробітної плати.

11. Максимальний розмір страхового тарифу з розрахунку на один рік страхування становить:

___ відсотка страхової суми, якщо договором професійного страхування не передбачається встановлення франшизи;

___ відсотка страхової суми, якщо договором професійного страхування передбачається встановлення франшизи.

Розмір франшизи (частина збитків, що не відшкодовується страховикові) визначається за згодою сторін у договорі професійного страхування, але не може перевищувати 5 відсотків розміру страхової суми.

Умови і порядок здійснення страхової виплати

12. У разі настання страхового випадку страховик здійснює виплату страхового відшкодування в розмірі заподіяної третій особі майнової шкоди, визначеному судовим рішенням, що набрало законної сили, або письмовою вимогою (претензією) третьої особи, визнаною страхувальником та погодженою страховиком. Сума всіх страхових відшкодувань за договором професійного страхування не може перевищувати зазначену в ньому страхову суму.

13. Страхове відшкодування здійснюється страховиком відповідно до договору професійного страхування на підставі судового рішення, що набрало законної сили, або визнаної страхувальником та погодженої страховиком письмової вимоги (претензії) третьої особи.

14. У разі настання страхового випадку страхувальник подає страховику копію судового рішення або визнану ним письмову вимогу (претензію) третьої особи протягом 10 робочих днів з дня їх отримання страхувальником.

15. Для отримання страхового відшкодування третя особа подає страховику письмову заяву про виплату страхового відшкодування за встановленою страховиком формою, до якої додаються:

1) копія судового рішення, що набрало законної сили, або визнаної страхувальником та погодженої страховиком письмової вимоги (претензії) третьої особи, згідно з якими виникає обов'язок страхувальника відшкодувати заподіяну третій особі майнову шкоду;

2) копія документа, що посвідчує третю особу, – для фізичної особи або витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань – для юридичних осіб;

3) копія договору про надання правової допомоги.

16. У разі настання страхового випадку та розгляду справи комітетом при раді адвокатів регіону, страхувальник подає страховикові копію матеріалів

справи, копію судового рішення та рішення КДКА регіону про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності або визнану ним письмову вимогу (претензію) третьої особи протягом 10 робочих днів з дня їх отримання страхувальником.

Підстави звільнення страховика від здійснення страхової виплати

17. Підставою для відмови страховика у страховому відшкодуванні є:

1) надання адвокатом правової допомоги без укладення договору про надання правової допомоги, а так само без оформлення інших документів у рамках надання правової допомоги гарантованої державою;

2) здійснення адвокатської діяльності в період припинення або зупинення права на заняття адвокатською діяльністю.

3) інші випадки, передбачені законом.

18. Страховик:

1) приймає рішення про виплату або відмову у виплаті страхового відшкодування протягом 15 робочих днів після надходження документів, зазначених у пункті 15 цього Положення;

2) виплачує страхове відшкодування протягом 15 робочих днів після складення страхового акту;

3) повідомляє третій особі у письмовій формі про відмову у виплаті страхового відшкодування з обґрунтуванням причин відмови протягом п'яти робочих днів після прийняття такого рішення.

Укладення договорів професійного страхування

19. Договори професійного страхування укладаються за формою типового договору згідно з додатком строком не менш як на один рік.

20. Договори професійного страхування укладаються на підставі письмової заяви страхувальника, складеної за формою, встановленою страховиком, яка містить інформацію про предмет договору та обставини, що мають істотне значення для оцінки ступеня страхового ризику. Відповідальність за достовірність і повноту такої інформації покладається на страхувальника.

У разі зміни ступеня страхового ризику до договорів професійного страхування на підставі заяви однієї із сторін за їх згодою вносяться зміни.

21. Страховий платіж вноситься страхувальником у повному обсязі в розмірі та у строки, зазначені в договорі професійного страхування.

Під час укладення договору професійного страхування страхувальнику може бути надано можливість внести страховий платіж частинами у розмірі та у строки, зазначені в договорі, за умови, що кожна чергова частина вноситься до закінчення періоду, за який плату вже внесена.

22. Зміни до договору професійного страхування вносяться за згодою сторін у письмовій формі шляхом укладення додаткових договорів, що є невід'ємною частиною договору професійного страхування.

ДОДАТОК 3

ТИПОВИЙ ДОГОВІР

страхування професійної відповідальності адвоката

_____ 20__ р.
(найменування населеного пункту)

Страховик _____,
(повне найменування, прізвище, ім'я та по батькові особи, уповноваженої діяти від імені страховика,
серія, номер і дата видачі ліцензії)

з одного боку, та страхувальник _____
(найменування або прізвище, ім'я та по батькові, паспортні дані (серія та номер паспорта, назва органу,
який видав паспорт, та дата видачі),

_____,
(номер та дата видачі свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю)

з іншого боку (далі – сторони), відповідно до Законів України «Про страхування», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правил адвокатської етики, Положення про страхування професійної відповідальності адвоката, затвердженого НААУ, уклали цей договір про нижченаведене.

Предмет договору

1. Предметом договору професійного страхування є майнові інтереси, які не суперечать закону і пов'язані з обов'язком страхувальника відшкодувати шкоду, заподіяну клієнтові внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом професійних обов'язків, які виникають із договору про надання правової допомоги, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати адвокатами страхових внесків.

Страхова сума, страховий тариф та страховий платіж

2. Страхова сума становить _____ гривень.
(словами)

3. Страховий тариф становить _____ відсотків страхової суми.
(цифрами)

4. Страховий платіж за весь період страхування становить _____ гривень.
(словами)

Страховий платіж вноситься до _____ 20__ року.

У разі внесення страхового платежу частинами черговий страховий платіж становить _____ гривень і вноситься у строк _____.
(словами)

При цьому професійною для виконання є вимога, що кожний черговий платіж має бути внесений до закінчення періоду, за який плату вже внесено.

Страхові ризики і страхові випадки

5. Страховими ризиками є майнова шкода, що може бути заподіяна клієнтові внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом професійних обов'язків, що виникають із договору про надання правової допомоги, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати адвокатами страхових внесків у період дії договору професійного страхування.

6. Факт настання страхового ризику виникає з настанням професійної відповідальності адвоката щодо відшкодування шкоди, заподіяної майновим інтересам клієнтам внаслідок невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків, що виникають із договору про надання правової допомоги в період дії договору професійного страхування. Факт настання страхового випадку встановлюється на підставі судового рішення, що набрало законної сили, або визнаної страхувальником та погодженої страховиком письмової вимоги (претензії) третьої особи.

7. У разі настання страхового випадку страховик здійснює виплату страхового відшкодування у розмірі заподіяної третій особі майнової шкоди, визначеному судовим рішенням, яке набрало законної сили, або письмовою вимогою (претензією) третьої особи, визнаною страхувальником та погодженою страховиком, у межах страхової суми.

8. Сума всіх страхових відшкодувань за цим договором не може перевищувати страхову суму за цим договором.

Порядок та умови здійснення страхового відшкодування

9. Страхове відшкодування здійснюється страховиком відповідно до цього договору на підставі судового рішення, що набрало законної сили, або визнаної

страхувальником та погодженої страховиком письмової вимоги (претензії) третьої особи.

У разі настання страхового випадку страхувальник подає страховикові копію судового рішення або визнану ним письмову вимогу (претензію) третьої особи протягом 10 робочих днів з дня їх отримання страхувальником.

Для отримання страхового відшкодування третя особа подає страховикові письмову заяву про виплату страхового відшкодування за встановленою страховиком формою, до якої додаються:

1) копія судового рішення, що набрало законної сили, або визнаної страхувальником та погодженої страховиком письмової вимоги (претензії) третьої особи, згідно з якими виникає обов'язок страхувальника відшкодувати заподіяну третій особі майнову шкоду;

2) копія документа, що посвідчує третю особу, – для фізичної особи або витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань – для юридичних осіб;

3) копія договору про надання правової допомоги.

У разі настання страхового випадку та розгляду справи комітетом при раді адвокатів регіону страхувальник подає страховикові копію матеріалів справи, копію судового рішення з рішенням КДКА регіону про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності або визнану ним письмову вимогу (претензію) третьої особи протягом 10 робочих днів з дня їх отримання страхувальником.

Страховик:

приймає рішення про виплату або відмову у виплаті страхового відшкодування протягом 15 робочих днів після надходження документів, зазначених у цьому пункті;

виплачує страхове відшкодування протягом 15 робочих днів після складення страхового акта.

Відмова у страховому відшкодуванні

10. Підставою для відмови страховика у страховому відшкодуванні є:

1) надання адвокатом правової допомоги без укладення договору про надання правової допомоги, та так само без оформлення інших документів в рамках надання правової допомоги, в рамках гарантованої державою правової допомоги;

2) здійснення адвокатської діяльності в період припинення або зупинення права на заняття адвокатською діяльністю.

3) інші випадки, передбачені законом.

11. У разі прийняття рішення про відмову у виплаті страхового відшкодування страховик повідомляє про це третій особі у письмовій формі з обґрунтуванням причин відмови протягом п'яти робочих днів після прийняття такого рішення.

Права та обов'язки сторін

12. Страхувальник має право: 1) вимагати від страховика роз'яснень щодо порядку визначення розмірів страхової суми, страхового платежу, страхового відшкодування, інших умов страхування; 2) ініціювати внесення змін до цього договору; 3) достроково припинити дію цього договору відповідно до пункту 24 цього договору; 4) отримати дублікат цього договору в разі втрати його оригіналу; 5) у разі відмови страховика у страховому відшкодуванні вимагати від нього письмового обґрунтування причин такої відмови; 6) оскаржити відмову страховика у страховому відшкодуванні в судовому порядку.

13. Страхувальник зобов'язаний: 1) своєчасно вносити страхові платежі у порядку та на умовах, визначених цим договором, виконувати інші умови договору; 2) подати страховикові під час укладення договору інформацію про: всі відомі йому обставини, що мають істотне значення для оцінки ступеня страхового ризику, і надалі негайно, як тільки йому стане відомо, письмово інформувати страховика про будь-яку зміну ступеня страхового ризику, але не пізніше ніж протягом трьох робочих днів з моменту встановлення таких змін страхувальником; інші чинні договори страхування цивільно-правової відповідальності приватного адвоката; 3) негайно, але не пізніше ніж протягом 10 робочих днів з моменту отримання копії судового рішення, що набрало законної

сили, або коли було заявлено письмову вимогу (претензію) третьої особи до страхувальника про заподіяння їй шкоди, повідомити про це страховикові шляхом подання письмового повідомлення за встановленою страховиком формою та надати копії зазначених документів. У разі якщо виконання зазначеного обов'язку було неможливим, страхувальник повинен підтвердити це документально; 4) узгоджувати із страховиком рішення про визнання заявленої третьою особою письмової вимоги (претензії) у разі досудового порядку врегулювання спірних питань; 5) вживати заходів щодо запобігання та зменшення розміру майнової шкоди, що може бути заподіяна внаслідок настання страхового випадку.

14. Страховик має право: 1) перевіряти достовірність поданої страхувальником інформації, ознайомитися з усіма необхідними документами, що дають змогу оцінити страховий ризик; 2) вимагати від страхувальника внесення додаткового страхового платежу в разі підвищення ступеня страхового ризику (зміна в період дії цього договору обставин, що мають істотне значення, інформація про які подана страхувальником під час укладення цього договору, що збільшує імовірність настання страхового випадку та/або розмір шкоди) після внесення змін до цього договору; 3) вимагати (з обґрунтуванням вимоги) від страхувальника документи, необхідні для встановлення факту настання страхового випадку та розміру страхового відшкодування; 4) самостійно з'ясовувати причини, проводити розслідування обставин настання страхового випадку, робити запити про відомості, пов'язані з його настанням, до правоохоронних органів, підприємств, установ та організацій, які можуть володіти інформацією про причини та обставини настання страхового випадку; 5) відмовити у здійсненні страхового відшкодування у випадках, передбачених законом та цим договором; 6) достроково припинити дію цього договору відповідно до пункту 24 цього договору.

15. Страховик зобов'язаний: 1) ознайомити страхувальника з Положенням про страхування професійної відповідальності адвоката; 2) виконувати умови цього договору; 3) надавати на вимогу страхувальника роз'яснення щодо порядку

визначення розмірів страхової суми, страхового платежу, страхового відшкодування, інших умов страхування; 4) вжити протягом двох робочих днів після того, як йому стане відомо про настання страхового випадку, заходів до оформлення документів, необхідних для своєчасного здійснення виплати страхового відшкодування; 5) здійснити у разі настання страхового випадку страхове відшкодування у передбачений цим договором строк; 6) після надходження документів щодо події, яка за умовами цього договору може бути визнана страховим випадком, забезпечити складення страхового акта; 7) не розголошувати відомостей про страхувальника та його майновий стан, крім випадків, передбачених законом; 8) за заявою страхувальника у разі здійснення ним заходів, спрямованих на зниження ступеня страхового ризику, внести зміни до цього договору.

16. Сторони зобов'язані своєчасно повідомляти одна одній про зміну місцезнаходження, банківських реквізитів, інші зміни, що можуть вплинути на виконання обов'язків згідно із цим договором.

Відповідальність сторін та порядок розв'язання спорів

17. У разі невиконання або неналежного виконання зобов'язань за цим договором сторони несуть відповідальність згідно із законом.

18. Страховик несе майнову відповідальність за несвоєчасне здійснення страхового відшкодування шляхом сплати неустойки (штрафу, пені) у розмірі _____ за кожний день прострочення.

19. Спори, що виникають між сторонами, розв'язуються шляхом проведення переговорів, у разі недосягнення згоди – у порядку, передбаченому законодавством.

Строк дії договору

20. Цей договір укладається на строк один рік та набирає чинності з _____ 20__ р.

21. Цей договір укладається у двох примірниках, кожен з яких має однакову юридичну силу, і зберігається у сторін.

Порядок внесення змін і припинення дії договору

22. Зміни до цього договору вносяться за згодою сторін у письмовій формі шляхом укладення додаткового договору, що є невід'ємною частиною цього договору.

23. Дія цього договору припиняється за згодою сторін, а також у разі: закінчення строку його дії; виконання у повному обсязі страховиком зобов'язань перед страхувальником; несплати страхувальником страхових платежів у встановлені цим договором строки; ліквідації страховика в установленому законодавством порядку; набрання законної сили судовим рішенням про визнання цього договору недійсним; припинення підприємницької діяльності страхувальника в установленому чинним законодавством України порядку; припинення або зупинення права на заняття адвокатською діяльністю у порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; в інших випадках, передбачених законодавством.

Місцезнаходження та реквізити сторін

Страховик

(підпис)

Страхувальник

(підпис)

ДОДАТОК 4

А Н К Е Т А

(для адвокатів)

1. Чи застрахували б Ви свою адвокатську діяльність?

- Так – 0 адвокатів (0% опитаних)
- Ні, оскільки відсутній належний рівень законодавчої регламентації

цього страхування – 150 адвокатів (100,0% опитаних)

Усього: 150 адвокатів (100% опитаних)

2. Чи є потенціал для адвокатів у страхуванні професійної відповідальності адвоката за умови дотримання відповідних правил?

- Так – 150 адвокатів (100% опитаних)
- Ні – 0 адвокатів (0% опитаних)

Усього: 150 адвокатів (100% опитаних)

3. Чи є необхідним запровадження обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката в Україні?

- Так – 120 адвокатів (80% опитаних)
- Ні – 30 адвокатів (20% опитаних)

Усього: 150 адвокатів (100% опитаних)

4. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що страхування професійної відповідальності адвоката може розглядатися і як гарантія адвокатської діяльності, і як гарантія захисту прав клієнта?

- Так – 107 адвокатів (70,6% опитаних)
- Ні – 43 адвокати (29,4% опитаних)

Усього: 150 адвокатів (100% опитаних)

5. Чи допускаєте Ви страхування своєї професійної відповідальності у майбутньому?

- Так – 150 адвокатів (100% опитаних)
- Ні – 0 адвокатів (0% опитаних)

Усього: 150 адвокатів (100% опитаних)

6. На Вашу думку, чи є ефективним запровадження позасудового (претензійного) порядку виплати страхового відшкодування?

- Вважаю, що так – 145 адвокатів (95,7% опитаних)
- Маю сумнів – 5 адвокатів (4,3% опитаних)
- Вважаю, що ні – 0 адвокатів (0% опитаних)

Усього: 150 адвокатів (100% опитаних)

7. Чи вважаєте Ви, що необхідно визначити утримувачем загального грошового фонду, що формується за рахунок обов'язкових страхових відрахувань адвокатів, Національну асоціацію адвокатів України?

- Вважаю, що так – 145 адвокатів (95,7% опитаних)
- Вважаю, що ні – 5 адвокатів (4,3% опитаних)

Усього: 150 адвокатів (100% опитаних)

8. На Вашу думку, яка серед запропонованих моделей страхування професійної відповідальності адвоката може використовуватися в Україні?

- Індивідуальне страхування – 125 адвокатів (84,5% опитаних);
- Колективне страхування – 25 адвокатів (15,5% опитаних);

Усього: 150 адвокатів (100% опитаних)

9. Як Ви вважаєте, чи необхідно прийняти Положення про страхування професійної відповідальності адвокатів?

- Так, необхідно – 145 адвокатів (95,7% опитаних)

- Ні, необхідно – 5 адвокатів (4,3% опитаних)

Усього: 150 адвокатів (100% опитаних)

10. У яких видах адвокатської діяльності доцільно здійснювати страхування професійної відповідальності адвоката?

- У договірній професійній відповідальності адвоката – 125 адвокатів (84,5% опитаних).

- У позадоговірній (деліктній) професійній відповідальності адвоката – 25 адвокатів (15,5% опитаних).

Усього: 150 адвокатів (100% опитаних)

11. Що має бути пріоритетною метою запровадження страхування професійної відповідальності адвоката?

- Захист майнових інтереси адвоката – 7 адвокатів (5,6% опитаних)
- Відшкодування завданої клієнтові майнової шкоди – 13 адвокати (8,6% опитаних)

- Обидві мети є рівноцінними – 130 адвокатів (85,8% опитаних)

Усього: 150 адвокатів (100% опитаних)

12. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що страхування професійної відповідальності адвоката може і повинне зайняти одне з провідних місць у сфері позасудового порядку врегулювання майнових спорів між адвокатом та клієнтом?

- У цілому погоджуюсь – 135 адвокатів (89,1% опитаних)
- Не погоджуюсь – 12 адвокатів (10,9% опитаних)

Усього: 150 адвокатів (100% опитаних)

ДОДАТОК 5

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова

Ради адвокатів Одеської області
Бронз Й.Л.

«11» листопада 2020 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Чекмарьової Л.Ю. за темою: «Страхування професійної відповідальності
адвоката» у діяльність Ради адвокатів Одеської області

Комісія у складі: Голови Ради адвокатів Одеської області Бронза Й.Л., заступника Голови Ради адвокатів Одеської області Джабурії О.О., заступника Голови Ради адвокатів Одеської області Козлова О.О., склала цей Акт про те, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження Чекмарьової Лариси Юріївни «Страхування професійної відповідальності адвоката» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура.

Комісія вважає, що висновки та пропозиції Л.Ю. Чекмарьової, яка є адвокатом (свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю №003941 від 18.09.2019 року) мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичну значимість.

Результати наукового дослідження Чекмарьової Лариси Юріївни «Страхування професійної відповідальності адвоката» впроваджено в практичну діяльність Ради адвокатів Одеської області, зокрема висновки щодо професійної відповідальності адвокатів, її підстав.

Результати дисертаційного дослідження Л.Ю. Чекмарьової є актуальними та можуть бути також використані адвокатами, адвокатськими бюро та адвокатськими об'єднаннями у практичній діяльності.

Голова
Ради адвокатів Одеської області

Й.Л. Бронз

Заступник Голови
Ради адвокатів Одеської області

О.О. Джабурія

Заступник Голови
Ради адвокатів Одеської області

О.О. Козлов

ДОДАТОК 6

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова
Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії
адвокатури Одеської області

Рудницька Н.А.

«1» жовтня 2020 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Чекмарьової Л.Ю. за темою: «Страхування професійної відповідальності
адвоката» у діяльність кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури
Одеської області

Комісія у складі: голови кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Одеської області Рудницької Н.А., голови кваліфікаційної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Одеської області Праведної Л.М., голови дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Одеської області Тулякової М.А., склала цей Акт про те, що результати дисертаційного дослідження Чекмарьової Лариси Юріївни на тему «Страхування професійної відповідальності адвоката», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура, мають високу практичну значимість.

Комісія вважає, що висновки та пропозиції Чекмарьової Лариси Юріївни, яка є адвокатом (свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю №003941 від 18.09.2019 року), є актуальними та можуть бути використані для вдосконалення законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Результати наукового дослідження Чекмарьової Лариси Юріївни «Страхування професійної відповідальності адвоката» впроваджено в практичну діяльність кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Одеської області, зокрема висновки щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності адвокатів.

Голова
кваліфікаційно-дисциплінарної комісії
адвокатури Одеської області

Н.А. Рудницька

Голови кваліфікаційної палати
кваліфікаційно-дисциплінарної комісії
адвокатури Одеської області

Л.М. Праведна

Голова дисциплінарної палати
кваліфікаційно-дисциплінарної комісії
адвокатури Одеської області

М.А. Тулякова

ДОДАТОК 7

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор
Міжнародного гуманітарного університету
Задіяний юрист України
Громовенко К.В.

«12» листопада 2020 р.

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.10 – судустрій; прокуратура та адвокатура
Чекмарьової Лариси Юріївни
за темою: «Страховання професійної відповідальності адвоката»
у навчальну та науково-дослідну діяльність
Міжнародного гуманітарного університету

Акт складено комісією у складі:

Голова комісії: директор Інституту права, економіки та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук, доцент Тицька Я.О.

Члени комісії:

- завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
доктор юридичних наук, професор Подобний О.О.;
- доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
кандидат юридичних наук Меденцев А.М.

Комісією було проведено роботу по визначенню фактичного впровадження результатів наукового дослідження Чекмарьової Лариси Юріївни у навчальний процес та науково-дослідну діяльність Міжнародного гуманітарного університету.

Комісія розглянула наукові публікації Чекмарьової Л.Ю.: Чекмарьова Л.Ю. Перспективи розвитку страхування професійної відповідальності адвоката. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С. 258-263; Чекмарьова Л.Ю. Договір страхування професійної відповідальності адвоката. *Jurnalul juridictional: teorii și practică*. № 2 (18). 2016. С. 112-115; Чекмарьова Л.Ю. Професійна відповідальність адвоката: поняття та основні ознаки. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2017. №2. С. 146-149; Чекмарьова Л.Ю. Правова природа страхування професійної відповідальності адвоката. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія юридичні науки. Випуск 6. Том 3. 2017. С. 134-137; Чекмарьова Л.Ю. Актуальні питання виплати страхового відшкодування за договором страхування професійної відповідальності адвоката. *Підприємство, господарство і право*. 2018. №7. С. 190-195; Чекмарьова Л.Ю. Моделі страхування професійної відповідальності адвоката. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 8. С. 207-213; Чекмарьова Л.Ю. Актуальні питання класифікації моделей страхування професійної відповідальності адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». Том 2. 2019. №56. С. 139-143.

За результати проведеної роботи комісією встановлено, що висновки, сформульовані у наукових працях Чекмарьової Л.Ю., впроваджено у навчальний

процес та науково-дослідну діяльність Міжнародного гуманітарного університету, а пропозиції щодо страхування професійної відповідальності адвоката використовуються під час проведення лекційних та семінарських занять навчальної дисципліни «Адвокатура».

Голова комісії:

директор Інституту права, економіки
та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук, доцент

Я.О. Тицька

Члени комісії:

завідувач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики,
доктор юридичних наук, професор

О.О. Подобний

доцент кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики,
кандидат юридичних наук

А.М. Мединцев